

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedra**

Aisčio Godliausko
V kurso, taikomosios jurisprudencijos
šakos studento

Magistro darbas

**Valstybės ir bažnyčios santykių modeliai: lyginamoji analizė ir situacija
Lietuvoje**

Vadovas: Lekt. dr. Donatas Murauskas

Vilnius

2018

TURINYS

IVADAS	3
1. VALSTYBĖS IR BAŽNYČIOS ATSKYRIMAS	5
1.1 Valstybės ir bažnyčios atskyrimo samprata	5
1.2 Valstybės ir bažnyčios santykių modelių tipologija.....	7
2. VISIŠKO VALSTYBĖS IR BAŽNYČIOS ATSKYRIMO MODELIS	11
2.1 Prancūzijos ir JAV valstybės ir bažnyčios santykių teisiniai pagrindai.....	11
2.2 Prancūzijos ir JAV pozicija religinio švietimo klausimu.....	15
2.3 Prancūzijos ir JAV pozicija religinių simbolių naudojimo ir saviraiškos laisvės pagarbos klausimu	17
2.4 Religinių organizacijų steigimas, administravimas ir finansavimas Prancūzijoje ir JAV	21
2.5 Prancūzijos ir JAV valstybės ir bažnyčios santykių apibendrinimas.....	25
3. VALSTYBINĖS BAŽNYČIOS MODELIS	25
3.1 Graikijos valstybės ir bažnyčios santykių teisiniai pagrindai	26
3.2 Religinių organizacijų steigimas, administravimas ir finansavimas Graikijoje	27
3.3 Graikijos pozicija religinio švietimo klausimu	28
3.4 Graikijos pozicija religinių simbolių naudojimo ir saviraiškos laisvės pagarbos klausimu	29
3.5 Graikijos valstybės ir bažnyčios santykių apibendrinimas	31
4. BENDRADARBIAVIMO MODELIS	31
4.1 Vokietijos valstybės ir bažnyčios santykių teisiniai pagrindai.....	31
4.2 Religinių organizacijų steigimas, administravimas ir finansavimas Vokietijoje ..	35
4.3 Vokietijos pozicija religinio švietimo klausimu.....	39
4.4 Vokietijos pozicija religinių simbolių naudojimo ir saviraiškos laisvės pagarbos klausimu	42
4.5 Vokietijos valstybės ir bažnyčios santykių apibendrinimas.....	44
5. VALSTYBĖS IR BAŽNYČIOS SANTYKIAI LIETUVOJE	45

5.1	Konstitucinis valstybės ir bažnyčios santykių reguliavimas Lietuvoje.....	46
5.2	Konstitucinio Teismo pozicija Lietuvos valstybės ir bažnyčios santykių klausimu	48
5.2.1	Konstitucinio Teismo pozicija religinio švietimo klausimu	48
5.2.2	Konstitucinio Teismo pozicija religinių organizacijų pripažinimo, skirtingų teisinių statusų ir iš to išplaukiančių privilegijų klausimais	49
5.2.3	Konstitucinio Teismo pozicijos dėl skirtingų religinių organizacijų statusų įvertinimas.....	52
5.3	Lietuvos valstybės ir bažnyčios santykių modelio nustatymas.....	53
	IŠVADOS.....	56
	ŠALTINIŲ SĄRAŠAS.....	58
	SANTRAUKA	67
	SUMMARY	68

IVADAS

Temos aktualumas. Valstybės ir bažnyčios santykiai vakarietiškoje demokratijoje yra tvarkomi skirtingai, kiekviena valstybė turi daugiau ar mažiau savotišką valstybės ir bažnyčios santykių reguliavimą. Vargu, ar įmanoma sudaryti vieną valstybės ir bažnyčios santykių tipologiją, kuri tiktų visoms valstybėms, tačiau teisės moksle dažniausiai yra išskiriami šie valstybės ir bažnyčios santykių modeliai: visiško valstybės ir bažnyčios atskyrimo modelis, bendradarbiavimo modelis ir valstybinės religijos įtvirtinimo modelis. 2000 m. birželio 13 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas savo nutarime pradėjo formuluoti Lietuvos pasaulietinės valstybės principo doktriną, (kurį toliau vystė 2007 m. gruodžio 6 d. sprendime), jį išvedant iš valstybės ir bažnyčios atskyrimo principo, kuris yra eksplicitiškai įtvirtintas konstitucinėje jurisprudencijoje. Visgi Konstitucinis Teismas šio principo iki galo neišplėtojo, ir kol kas nėra iki galo aišku, kuris iš teisės teorijoje egzistuojančių modelių yra įtvirtintas Lietuvoje. Lietuvos teisės moksle Lietuvos valstybės ir bažnyčios santykiai minėtos Konstitucinio Teismo doktrinos pagrindu buvo priskirti bendradarbiavimo modeliui¹ tačiau egzistuoja ir teisės darbų, kritikuojančių Konstitucinio Teismo doktriną². Atsižvelgus į šią teisės doktrinoje kilusią diskusiją ir į faktą, kad Konstitucinis Teismas iki šiol *expressis verbis* neįvardino, kokį valstybės ir bažnyčios santykių modelį siekiama įgyvendinti Lietuvos Respublikos Konstitucijoje ir konstitucinėje doktrinoje, teigtina, kad šio darbo tema yra aktuali.

Problematika. Kaip jau buvo minėta anksčiau, Lietuvos valstybės ir bažnyčios santykių modelis buvo tirtas ne vieno tyrėjo, kurie teigė, kad Lietuvoje valstybės ir bažnyčios santykiai yra artimiausi bendradarbiavimo modeliui. Vis dėlto, tyrėjai, nagrinėję Lietuvos valstybės ir bažnyčios santykių modelį, iš esmės jį tyrė tik Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir Konstitucinio Teismo doktrinos plotmėje. Trumpą lyginamąją analizę atliko M. Lankauskas, kuris tyrė Prancūzijos, JAV ir Vokietijos valstybės ir bažnyčios santykius bei trumpai palygino juos su Lietuvos valstybės ir bažnyčios santykiais. Taip pat lyginamuoju aspektu tyrė ir V. Turonis³, kuris lygino Lietuvos, Prancūzijos, Anglijos ir Italijos valstybės ir bažnyčios santykius. Vis dėlto, negalime teigti, kad lyginamuoju aspektu Lietuvos valstybės ir bažnyčios santykių modelis buvo ištirtas pakankamai išsamiai. Manytina, kad siekiant atsakyti į klausimą, ar Lietuvos valstybės ir bažnyčios santykių modelis gali būti priskirtinas bendradarbiavimo

¹ BLINSTURBIS, T. Pasaulietinės valstybės principas. *Socialinių mokslų studijos*, 2010, nr. 2(6).

² LANKAUSKAS, M. Valstybės ir bažnyčios atskyrimo principas: lyginamieji aspektai ir teisinė padėtis Lietuvoje. *Teisės problemos*, 2009, nr. 1(63).

³ TURONIS, V. *Pasaulietinės valstybės principo įgyvendinimo modeliai Lietuvoje ir Europoje*: Magistro darbas. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2015.

modeliui yra būtina jį iširti detaliau, išskiriant aiškius lyginamosios analizės kriterijus.

Tyrimo objektas. Darbe nagrinėjama Lietuvos teisinė sistema ir teismų praktika susijusi su valstybės ir bažnyčios santykių reguliavimu. Taip pat, lyginamuoju aspektu pateikiamos įžvalgos apie Prancūzijos, JAV, Graikijos bei Vokietijos teisines sistemas ir teismų praktiką.

Darbo tikslas ir uždaviniai. Darbe siekiama nustatyti, ar tikrai Lietuvos valstybės ir bažnyčios santykiai gali būti priskirtini bendradarbiavimo modeliui. Šis klausimas nagrinėjamas ne izoliuotai nuo kitų valstybių patirties, tačiau siekiant suvokti, kaip šie valstybės ir bažnyčios modeliai pasireiškia kitose valstybėse. Atitinkamai, darbo autorius kelia šiuos uždavinius:

1. Apžvelgti dažniausiai teisinėje literatūroje naudojamas valstybės ir bažnyčios santykių tipologijas, identifikuoti valstybes, kurios priskirtinos kiekvienam tipui bei išgryninti kriterijus, kurie padėtų geriau suprasti kiekvieną modelį įgyvendinančių valstybių reguliavimo skirtumus.
2. Išanalizuoti griežto valstybės ir bažnyčios atskyrimo, bendradarbiavimo, bei valstybinės bažnyčios modelius įgyvendinančių valstybių teisės aktus ir teismų praktiką remiantis anksčiau identifikuotais kriterijais.
3. Išanalizuoti Lietuvos teisės aktus ir teismų praktiką remiantis anksčiau identifikuotais kriterijais, palyginti su ankstesnėse dalyse gautais duomenimis ir nustatyti Lietuvos valstybės ir bažnyčios santykių modelį.

Metodai. Analizuodamas kiekvieną valstybės ir bažnyčios santykių modelį įgyvendinančios valstybės teisinį reguliavimą ir teismų praktiką, darbo autorius taiko *sisteminį, analizės ir lyginamąjį* metodus. Naudojant *sisteminį* ir *analizės* metodus, išryškunami konkretūs modelių bruožai bei praktinio įgyvendinimo aspektai, o *lyginamasis* metodas naudojamas siekiant palyginti skirtingus valstybės ir bažnyčios santykių modelius ir nustatyti jų skirtumus. Analizuojant Lietuvos valstybės ir bažnyčios santykių reguliavimą ir Konstitucinio Teismo jurisprudenciją taip pat pasitelkiami *sisteminis* ir *analizės* metodai, o taip pat ir *lingvistinis* metodas, kuris naudojamas siekiant atskleisti tam tikrų Lietuvos Respublikos Konstitucijos teisės normų prasmę.

Svarbiausi šaltiniai. Darbo autorius remiasi įvairių teisės mokslininkų, kurie pateikia skirtingas valstybės ir bažnyčios santykių tipologijas, darbais, analizuoja pasirinktų valstybių (Lietuvos, Prancūzijos, JAV, Vokietijos bei Graikijos) Konstitucijas, įstatymus, detalizuojančius valstybės ir bažnyčios santykius bei teismų praktiką. Darbo autorius taip pat remiasi ir kai kuriais Lietuvos teisės mokslininkų (T. Blinstrubio, M. Lankausko, D. Murausko) mokslo darbais, kurie yra susiję su aptariama tema.

1. VALSTYBĖS IR BAŽNYČIOS ATSKYRIMAS

1.1 Valstybės ir bažnyčios atskyrimo samprata

Bažnyčios ir valstybės atskyrimas atsirado kaip kovos tarp bažnyčios ir valstybės dėl jų jurisdikcijos ribų nustatymo rezultatas, kuris turėtų užtikrinti kovos tarp bažnyčios ir valstybės nebuvimą. Štai C. Fasolt teigia, kad egzistuoja dvi atskiros veiksmų sferos – privati ir viešoji.⁴ C. Fasolt teigia, jog privatūs reikalai turi būti paklusnūs tik asmens laisvai valiai (pavyzdžiui tikėjimas, moralė, sąmonė, kultūra), o kiti yra laikomi viešais ir gali būti reguliuojami valstybės prievartos pagalba (pilietybė, valdžia, apmokestinimas, nusikaltimas ir gynimasis). C. Fasolt teigia, jog bažnyčios ir valstybės atskyrimas yra viešosios ir privačiosios sferų atribojimas. R. Ahdar ir I. Leigh paaiškina, jog valstybė neturi jurisdikcijos religinės doktrinos klausimuose ne todėl, kad religijos klausimai yra nesvarbūs, bet labiau dėl to, jog jie yra metafizinio lygmens, šventi ir neturėtų būti sprendžiami laikinos pasaulietinės valdžios.⁵

Šį teiginį išplėtoja F. de Beaufort ir P. van Schie, kurie teigia, jog valstybė negali nustatyti, ką asmuo turi galvoti ar kuo turi tikėti. Mokslininkai dėsto, jog tai, ką asmuo veikia su kitais asmenimis, priklauso jo privačiai sferai (iš šio teiginio jie kildina teisę į asociacijas ir susirinkimus bei teisę į religinę praktiką), tuo tarpu valstybė turi būti laisva nuo bažnyčios įtakos.⁶

R. Balodis pateikia šiuos kriterijus bažnyčios ir valstybės atskyrimui⁷:

- Valstybė neturi kontroliuoti gyventojų santykio su religija ir registruoti gyventojų religinės priklausomybės.
- Valstybė neturi kištis į bažnyčios vidaus gyvenimą, jei ši nepažeidžia įstatymų.
- Bažnyčia neturi kištis į valstybės reikalus. Valstybė taip pat turi ginti teisėtus bažnyčios veiksmus.

⁴ FASOLT, C. *Separation of Church and State. The Past and Future of Sacred and Profane*. Nacionalinės konferencijos medžiaga p. 6 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. vasario 19 d.]. Prieiga per internetą: <<http://home.uchicago.edu/~icon/written2/separation.pdf>>.

⁵ AHDAR, R.; LEIGH, I. *Religious freedom in the liberal state*. Oxford University Press: New Yourk, 2005, p. 71.

⁶ DE BEAUFORT, F.; VAN SCHIE, P. *Separation of church and state in Europe with views on Sweden, Norway, United Kingdom & Ireland, The Netherlands, France, Portugal, Italy and Slovenia*. Brussels: European Liberal Forum, 2012, p. 2 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. vasario 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.liberalforum.eu/en/publications.html?file=tl_files%2Fuserdata%2Fdownloads%2Fpublication_s%2F2009%2FSeparation_of_church_and_state_in_Europe_2009.pdf>.

⁷ BALODIS, R. Valstybės ir Bažnyčios santykiai Latvijoje. Religija ir teisė pilietinėje visuomenėje. Tarptautinės konferencijos medžiaga [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. vasario 18 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.tm.lt/rel_static/konf_medziaga/1.html>.

Apibendrinant, galima teigti, jog daugelis mokslininkų laikosi nuomonės, jog valstybės ir bažnyčios atskyrimas yra toks atskyrimas, kai valstybė nekontroliuoja gyventojų religinės priklausomybės ir nesikiša į bažnyčios vidaus gyvenimą, jei tam nėra teisėto pagrindo, o bažnyčia nesikiša į valstybės reikalus. Vis dėlto, klausimas kokios yra bažnyčios ir valstybės reikalų ribos, lieka neatsakytas.

M. Lankauskas, komentuodamas R. Balodis išdėstytus bažnyčios ir valstybės atskyrimo kriterijus, nurodė, jog religinių bendruomenių nesikišimas į „valstybės reikalus“ gali būti suvokiamas skirtingai, priklausomai nuo to, koks valstybės ir bažnyčios santykių modelis yra pasirinktas. Pavyzdžiui Prancūzijoje (kuri yra žinoma kaip savo griežtu valstybės ir bažnyčios atskyrimo modeliu valstybės naudai) religinės bendruomenės negali reikšti nuomonės jokiais valstybės valdymo klausimais, o kitose valstybėse nesikišimas galėtų būti suprantamas daugiau kaip draudimas religinėms bendruomenėms tiesiogiai dalyvauti valdant valstybę bei formuojant valstybinę politiką.⁸

Vis dėlto, atriboti valstybės ir bažnyčios santykius nėra taip paprasta, kadangi praktikoje kyla nemažai probleminių klausimų. Ar religiniai išsireiškimai viešoje erdvėje teisėti? Ar Romos katalikų bažnyčia gali atlikti procesijas gatvėse? Ar gali musulmonės viešoje erdvėje dėvėti visa veidą dengiančias burkas? Ar krikščioniška mokykla gali reikalauti mergaites dėvėti sijonus, remdamasi Biblija? Ar gali ta pati mokykla mokyti, kad Dievas sukūrė pasaulį ir nesupažindinti mokinių su evoliucijos teorija? Ar valstybės subsidijos privačioms mokykloms religijos pagrindu suderinamos su bažnyčios ir valstybės atskyrimu? Ar valstybės finansinė parama religinėms organizacijoms iš viso suderinama su valstybės ir bažnyčios atskyrimu? Ar kryžius gali kabėti viešųjų mokyklų klasėse?⁹

Akivaizdu, kad viešoji ir privačioji sferos, o taip pat ir valstybės bei bažnyčios įtakos sritys neretai susiliečia ir viena kita dengia ir negali būti visiškai atskirtos. Kiekviena valstybė priima vienokią ar kitokią poziciją savo piliečių religinio gyvenimo atžvilgiu. Vienos valstybės pasirenka labiau religinę orientaciją, kai tuo tarpu daugelis Vakarų civilizacijos valstybių savo teisės sistemose įtvirtino sekuliarų požiūrį į valstybės ir bažnyčios santykius, varijuojantį nuo itin griežto sekuliarizmo iki kompromisinės ir

⁸ LANKAUSKAS, M. Valstybės ir bažnyčios atskyrimo principas: lyginamieji aspektai ir teisinė padėtis Lietuvoje. *Teisės problemos*, Nr. 1(63), 2009 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. vasario 17 d.]. Prieiga per internetą: <<http://teise.org/wp-content/uploads/2016/10/2009-1-lankauskas.pdf>>.

⁹ DE BEAUFORT, F.; VAN SCHIE, P. *Separation of church and state in Europe with views on Sweden, Norway, United Kingdom & Ireland, The Netherlands, France, Portugal, Italy and Slovenia*. Brussels: European Liberal Forum, 2012, p. 2 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. vasario 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.liberalforum.eu/en/publications.html?file=tl_files%2Fuserdata%2Fdownloads%2Fpublication_s%2F2009%2FSeparation_of_church_and_state_in_Europe_2009.pdf>.

neutralios pozicijos, leidžiančios tam tikrą bendradarbiavimo su religinėmis organizacijomis laipsnį.¹⁰

Aukščiau minėta valstybių pasirinkta pozicija yra nuolatinis yra ginčų objektas, dėl to ji yra nuolat besikeičianti tiek konstituciniame, tiek įstatyminiame ir teisminiame lygmenyje. Štai Švedija nuo 2000 m. atsisakė valstybinės bažnyčios modelio ir pripažino įvairių religinių organizacijų bei Švedijos nacionalinės bažnyčios lygią padėtį, kaip ir Prancūzija dar 1905 m. įstatymu (kuris turi konstitucinio įstatymo galią) dėl bažnyčios ir valstybės atskyrimo nutraukė religinių organizacijų finansavimą iš valstybės lėšų.

Taigi, galima teigti, jog valstybės ir bažnyčios reguliuojamų sričių ribas nustato pati valstybė, tokiu būdu pasirinkdama vienokį ar kitokį valstybės ir bažnyčios santykių modelį.

1.2 Valstybės ir bažnyčios santykių modelių tipologija

Valstybės ir bažnyčios santykių modeliai buvo nagrinėti daugelio Lietuvos ir užsienio mokslininkų. Valstybės ir bažnyčios santykių modelio pasirinkimas priklauso nuo įvairių priežasčių: valstybės valdymo tikslų ir uždavinių, politinių ir religinių institucijų diferenciacijos laipsnio, vienokios ar kitokios religijos išpažinėjų gausos, valstybės tautinės (nacionalinės) sudėties, religinių sistemų organizuotumo laipsnio. Dėl to, pasak B. Nikiforovas, atsiranda minėta valstybės ir bažnyčios tarpusavio santykių modelių įvairovė.¹¹

Remiantis V. Mirčov ir I. Mladenović atlikta analize, S. Monsma ir C. Soper išskiria tris valstybės ir bažnyčios santykių modelius. Pirmasis modelis yra visiškas valstybės ir bažnyčios atskyrimas, kuriame (kaip minėta anksčiau), religija ir politika yra suprantamos kaip visiškai atskiros sritys bei valstybė yra neutrali bažnyčios atžvilgiu. Antrasis – valstybinės bažnyčios modelis, kuriame valstybė suteikia bažnyčiai pripažinimą, prieglobstį ir finansinę paramą, o bažnyčia valstybei – teisėtumo aurą, tradiciją, pripažinimą ir tautinės vienybės jausmą. Trečiasis – pliuralistinis modelis, kuriame visuomenė yra suprantama kaip susidedanti iš atskirų, viena su kita

¹⁰ DURHAM, W., C.; SCHARFFS, B., G. *Religion and the Law: National, International and Comparative Perspectives*. Austin, Boston, Chicago, New York and the Netherlands: Wolters Kluwer Law and Business, 2010, p. 114-122.

¹¹ NIKIFOROVA, B. Religinis pliuralizmas: kultūrologinio ir teisinio diskurso sandūra. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 9(87). p. 39. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. vasario 19 d.]. Prieiga per internetą: <<https://repository.mruni.eu/pdfpreview/bitstream/handle/007/12545/2821-5972-1-SM.pdf?sequence=1>>.

konkuruojančių, tačiau taip pat ir viena kita papildančių sričių, turinčių savus tikslus ir autonomiją jiems pasiekti – t.y. švietimas, šeima, ekonomika, religija ir valdžia.¹²

A. Stepan taip pat išskiria tris valstybės ir bažnyčios santykių modelius – valstybės ir bažnyčios atskyrimo, valstybinės bažnyčios bei „teigiamo prieglobsčio“ modelius.¹³ Tuo tarpu G. Robbers išskiria valstybės ir bažnyčios griežto atskyrimo, valstybinės bažnyčios ir bendrų tikslų modelius. Nepaisant to, kad S. Monsma, A. Stepan ir G. Robbers vadina minėtus modelius skirtingai, V. Mirčov ir I. Mladenović daro išvadą, kad jie diskutuoja apie iš esmės tuos pačius modelius – valstybinės bažnyčios, valstybės ir bažnyčios bendradarbiavimo bei valstybės ir bažnyčios atskyrimo modelius.¹⁴

M. Minkenberg, komentuodamas minėtą kitų autorių pasiūlytą trinarę valstybės ir bažnyčios santykių tipologiją, pabrėžė, jog jų pagrindinis kriterijus, kuriuo remiantis valstybės reguliavimas priskiriamas vienam ar kitam modeliui yra konstitucinis valstybės ir bažnyčios santykių reguliavimas (tiriama, ar valstybės konstituciniame reguliavime *expressis verbis* yra įtvirtinta valstybinė bažnyčia, ar yra minimas valstybės ir bažnyčios atskyrimas), kuris, mokslininko manymu, yra ganėtinai siauras ir nėra pakankamas detaliam atskleidimui kiekvieno valstybės ir bažnyčios santykių modelio veikimą.¹⁵ Tuo tarpu, kaip pastebi V. Mirčov ir I. Mladenović, M. Chaves ir D. E. Cann., kurie nors ir laikosi tos pačios tipologijos, pateikia išsamesnį kriterijų sąrašą¹⁶:

- Valstybinės bažnyčios egzistavimas.
- Valstybės pripažintų ir nepripažintų religinių organizacijų skaičiaus santykis.
- Bažnyčios dalyvavimas valstybės atstovų paskyrimo.
- Bažnyčios atstovų atlyginimo mokėjimas iš valstybės biudžeto.
- Valstybinių mokesčių bažnyčios naudai egzistavimas.
- Valstybės tiesioginė finansinė parama bažnyčiai.

J. Martinez-Torron bei W. C. Durham, Jr., kurie taip pat nagrinėjo valstybės ir

¹² MIRČOV, V.; MLADENOVIĆ, I. Types of relationships between the state, religion and religious organizations in Europe – an attempt to develop a new classification. *Belgrade Law Review*, 2016, nr. 3, p. 245 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. vasario 19 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.researchgate.net/publication/312353579_Types_of_relationships_between_the_state_religion_and_religious_organizations_in_Europe_-_an_attempt_to_develop_a_new_classification>.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*, p. 245-246.

¹⁵ MINKENBERG, M. *Church-State Regimes and Democracy in the West: Convergence vs. Divergence*. Konferencijos medžiaga p. 8 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. vasario 19 d.]. Prieiga per internetą: <<https://ecpr.eu/filestore/paperproposal/c02a363d-b089-4cc8-9bd5-1237af773a3f.pdf>>.

¹⁶ MIRČOV, V.; MLADENOVIĆ, I. Types of relationships between the state, religion and religious organizations in Europe – an attempt to develop a new classification. *Belgrade Law Review*, 2016, nr. 3, p. 246 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. vasario 19 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.researchgate.net/publication/312353579_Types_of_relationships_between_the_state_religion_and_religious_organizations_in_Europe_-_an_attempt_to_develop_a_new_classification>.

bažnyčios santykių temą, pateikia nuomonę, kad valstybė ir religija turi daug sąlyčio taškų bei identifikuoja daugelio valstybių praktikoje pasikartojančius probleminius valstybės ir bažnyčios santykių įtampos taškus¹⁷ (darbo autorius paminės tik tuos, kurie yra aktualūs šio darbo kontekste):

- Bažnyčios bei valstybės autonomija viena nuo kitos.
- Valstybės finansinė parama bažnyčiai.
- Religinų aktų civilinės pasekmės.
- Religijos įtaka švietimui.
- Religiniai simboliai viešojoje erdvėje.
- Įtampa kylanti iš saviraiškos laisvės bei pažeidimų prieš konkrečias religijas.

Toliau šiame darbe darbo autorius nagrinės kiekvieną iš S. Monsma ir C. Soper, A. Stepan bei G. Robbers pateiktos valstybės ir bažnyčios santykių modelių tipologijos modelį – t.y. griežto valstybės ir bažnyčios atskyrimo, valstybinės bažnyčios bei bendradarbiavimo modelius apžvelgdamas jų teorinę konstrukciją, pateikdamas konkrečių valstybių reguliavimo analizę ir aktualią teismų praktiką. Suprantama, kad praktikoje kiekviena valstybė turi daugiau ar mažiau savitą valstybės ir bažnyčios santykių modelį ir kad analizei pasirinkti valstybės ir bažnyčios santykių modeliai nėra tobuli. Nors ir yra autorių, išskiriančių kitokius valstybės ir bažnyčios santykių modelius, darbo autoriaus analizei pasirinkta trijų modelių sistema yra ganėtina universali ir tinka beveik visais atvejais. Pažymėtina, jog, siekiant geriau suprasti kiekvienos valstybės teisinį reguliavimą, darbo autorius pasinaudos M. Chaves, D. E. Cann., J. Martinez-Torron bei W. C. Durham, Jr. išvelgtais valstybės ir bažnyčios santykių sąlyčio taškais ir išskirs šias kiekvieno valstybės ir bažnyčios santykių modelio analizės sritis: 1) religinių organizacijų steigimas, administravimas ir finansavimas; 2) religinis švietimas; 3) valstybės pozicija dėl religinių simbolių viešumoje.

Valstybės ir bažnyčios santykių modelių lyginamajai analizei pasirinktos Prancūzija, JAV, Graikija ir Vokietija. G. Robbers pateikdamas savo trinarę valstybės ir bažnyčios santykių modelių sistemą valstybės ir bažnyčios santykių atskyrimo modelį priskiria Prancūzijai, Airijai ir Nyderlandams, valstybinės bažnyčios modelį – Danijai, Anglijai, Graikijai, Švedijai ir Suomijai, o bendradarbiavimo modelį – Austrijai, Belgijai, Vokietijai, Italijai, Portugalijai ir Ispanijai. M. Chaves ir D. E. Cann visiško atskyrimo

¹⁷ DURHAM, W. C.; MARTINEZ-TORRON, J. Religion and the Secular State. *General Reports of the XVIIIth Congress of the International Academy of Comparative Law*, p. 1. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. vasario 19 d.]. Prieiga per internetą: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/978-94-007-2354-2_1.pdf>.

modelį priskiria Prancūzijai, Nyderlandams ir Airijai, dalinio atskyrimo modelį priskiria Austrijai, Ispanijai, Portugalijai, Belgijai, Vokietijai, Anglijai, Italijai ir Šveicarijai, o valstybinės bažnyčios modelį – Graikijai, Danijai, Suomijai, Norvegijai, Švedijai.¹⁸

M. Barbier konstruoja šiek tiek kitokią valstybės ir bažnyčios santykių modelių sistemą, kadangi naudoja Prancūzijos laicizmą kaip atskaitos tašką. Jis Prancūzijai priskiria visiškai sekuliarų valstybės ir bažnyčios santykių modelį, Italijai, Ispanijai ir Portugalijai kvazi-sekuliarų valstybės ir bažnyčios modelį, Belgijai, Vokietijai, Airijai, Liuksemburgui ir Nyderlandams – pusiau sekuliarų modelį, o Danijai, Anglijai ir Graikijai – visiškai nesekuliarų modelį.¹⁹ Atsižvelgus į šių autorių kiekvienam modeliui priskiriamas valstybes, darbo autorius analizei pasirinko po vieną valstybę atitinkančią kiekvieną iš trijų modelių – Prancūziją, Vokietiją ir Graikiją.

Dėl Prancūzijos – kad ir kokia tipologija būtų, ji visada būna griežčiausio, atskiriausio reguliavimo krašte, o prie jos pridamos tai vienos tai kitos valstybės. Prancūzijos griežto valstybės ir bažnyčios atskyrimo modelis dažnai yra kritikuojamas esą jis yra ekstremistinio pobūdžio ir siekiantis apriboti, stigmatizuoti ir užgniaužti religines mažumas ir kultūras²⁰. Įdomu tai, kad dauguma lyginamosios teisėtyros darbų, analizuojančių Prancūzijos valstybės ir bažnyčios santykių modelį, paprastai lygina jį su kitų Europos šalių valstybės ir bažnyčios santykių modeliais, kurie dažnai nevengia tokio bendradarbiavimo su religinėmis organizacijomis ar net susilieji su jomis, kad prancūziškas modelis atrodytų kaip išimtis ir anomalija, kuri turėtų būti apribota. Šiame kontekste aktualu paminėti, kad tik 37 proc. Prancūzijos gyventojų teigia, kad yra religingi, kai tuo tarpu likusieji teigia nesantys religingi arba esantys ateistais, o tai yra vieni žemiausių rodiklių Europoje²¹. Tačiau Prancūzijos valstybės ir bažnyčios santykių modelis rečiau yra lyginamas su JAV, kurios gyventojai yra kur kas religingesni²². Nepaisant gana aukšto JAV gyventojų religingumo, ji yra visiškai sekuliari. JAV yra

¹⁸ MIRČOV, V.; MLADENOVIĆ, I. Types of relationships between the state, religion and religious organizations in Europe – an attempt to develop a new classification. *Belgrade Law Review*, 2016, nr. 3, p. 244-245 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. vasario 19 d.]. Prieiga per internetą:

<https://www.researchgate.net/publication/312353579_Types_of_relationships_between_the_state_religion_and_religious_organizations_in_Europe_-_an_attempt_to_develop_a_new_classification>.

¹⁹ MINKENBERG, M. *Church-State Regimes and Democracy in the West: Convergence vs. Divergence*. Konferencijos medžiaga p. 8 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. vasario 19 d.]. Prieiga per internetą: <<https://ecpr.eu/filestore/paperproposal/c02a363d-b089-4cc8-9bd5-1237af773a3f.pdf>>.

²⁰ DURHAM, W. C.; MARTINEZ-TORRON, J. Religion and the Secular State. *General Reports of the XVIIIth Congress of the International Academy of Comparative Law*, p. 4. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. vasario 19 d.]. Prieiga per internetą: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/978-94-007-2354-2_1.pdf>.

²¹ *Global index of religion and atheism. Pranešimas spaudai*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. vasario 20 d.]. Prieiga per internetą:

<<https://docs.google.com/file/d/0B9FfgKGkLgPrZHVESmVnUUxSNTg/edit?pli=1>>.

²² *Ibidem*.

atskirta nuo religinių organizacijų ir iš jų nieko nesitiki.²³ Dėl JAV religingumo rodiklių panašumo į kitų Europos valstybių rodiklius ir dėl negausios jos valstybės ir bažnyčios santykių modelio kritikos, darbo autorius į lyginamąją analizę pasirinko įtraukti ir JAV valstybės ir bažnyčios santykių modelį.

2. VISIŠKO VALSTYBĖS IR BAŽNYČIOS ATSKYRIMO MODELIS

Kaip jau buvo minėta ankstesnėje šio darbo dalyje, valstybės ir bažnyčios atskyrimas yra toks reiškiny, kai valstybė iki tam tikro laipsnio atsisako kontroliuoti gyventojų religinės priklausomybės ir nesikiša į bažnyčios vidaus gyvenimą, jei tam nėra teisėto pagrindo, o bažnyčia nesikiša į valstybės reikalus. Visiško valstybės ir bažnyčios atskyrimo modelis mokslininkų išskiriamas kaip griežčiausia valstybės ir bažnyčios santykių forma. Remiantis šiuo modeliu, religija ir politika yra identifikuojamos kaip aiškiai viena su kita nesusijusios veiklos sritys, kurios viena su kita neturėtų sietis. Religija yra suprantama kaip privatus ir asmeninis reikalas, kuris turėtų būti paliktas asmeninei nuožiūrai. Šį modelį palaikančiųjų teigimu, kai religija ir politika susimaišo – abi sferos nukenčia, dėl to valstybė turėtų išlikti neutrali religijos klausimu.²⁴

Iš anksčiau minėtų mokslininkų, daugelis visiško valstybės ir bažnyčios atskyrimo modeliui priskiria Prancūziją, Jungtines Amerikos Valstijas (toliau – JAV), o kai kurie dar ir Nyderlandus bei Slovėniją. F. Alcino teigia, kad iš daugelio vakarų civilizacijos valstybių, tik JAV ir Prancūzija turi tikrą visiško valstybės ir bažnyčios atskyrimo modelį.²⁵ Atsižvelgus į tai, darbo autorius toliau nagrinės Prancūzijos ir JAV visiško valstybės ir bažnyčios atskyrimo įgyvendinimą, atsižvelgdamas į anksčiau išskirtus kriterijus bei problemines valstybės ir bažnyčios santykių sritis.

2.1 Prancūzijos ir JAV valstybės ir bažnyčios santykių teisiniai pagrindai

Prancūzijos 1958 m. spalio 4 d. Konstitucijos 1 str. yra nurodyta, kad „Prancūzija yra nedaloma, pasaulietinė, demokratinė ir socialinė respublika. Ji garantuoja visų piliečių,

²³ ZOLLER, E. Laïcité in the United States or The Separation of Church and State in Pluralist Society. *Indiana Journal of Global Legal Studies*, 2006, Nr. 13(2), p. 566 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. vasario 19 d.]. Prieiga per internetą:

<<https://www.repository.law.indiana.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.lt/&httpsredir=1&article=1337&context=ijgls>>.

²⁴ MONSMA, S.; SOPER, C. *The Challenge of Pluralism*. New York: Rowman & Littlefield Publishers, inc, 2009, p 10.

²⁵ ALCINO, F. Freedom of Expression, Laïcité and Islam in France: The Tension between Two Different (Universal) Perspectives. *Islam and Christian-Muslim Relations*, 2016, Nr. 1(27), p. 66 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. vasario 26 d.]. Prieiga per internetą:

<<http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/09596410.2015.1090105>>.

neatsižvelgiant į jų kilbę, rasę ar religiją, lygybę įstatymui. Ji gerbia visus tikėjimus.“²⁶ Žymus Prancūzijos teisės mokslininkas M. Barbier pateikė nuomonę, jog šiame straipsnyje yra išdėstyta bendrasis Prancūzijos valstybės ir bažnyčios atskyrimo pagrindas, tačiau jis toliau dėsto, jog Prancūzijos Konstitucija šį aspektą atskleidžia ganėtinai abstrakčiai.²⁷ Daugiau aiškumo gali suteikti 1789 m. Prancūzijos žmogaus ir piliečio teisių deklaracija, kurios 6 straipsnyje teigiama, kad „Įstatymas yra bendros valios išraiška. Kiekvienas pilietis turi teisę, tiesiogiai ar per atstovą, dalyvauti jo kūrime. <...> Visi piliečiai, būdami lygūs įstatymo akyse, vienodai turi teisę į viešąsias pozicijas pagal jų sugebėjimus, dorybes ir talentus.“²⁸ Darbo autoriaus nuomone, šis straipsnis įtvirtina vienodas piliečių teises dalyvauti valstybės valdyme nepaisant jų religinių įsitikinimų. Dar daugiau aiškumo apie Prancūzijos valstybės ir bažnyčios santykius gali suteikti Prancūzijos 1905 m. įstatymas dėl bažnyčios ir valstybės atskyrimo. Minėto įstatymo esminė nuostata ir tikslas yra valstybės finansavimo bažnyčiai nutraukimas. Įstatymas nurodo, jog „Respublika nepripažįsta, nepalaiko, ir nesubsidijuoja jokios religinės denominacijos“.²⁹ Taigi, šis įstatymas nutraukia visų religinių organizacijų rėmimą. Be to, minėto įstatymo 12 straipsnis nurodo, kad visi religinėms reikmėms naudojami pastatai priklauso valstybei ir savivaldybėms, tačiau paliekami religinėms organizacijoms neatlygintinai naudotis, su sąlyga, kad pastatai bus naudojami garbinimo tikslais. Įdomu tai, kad minėto įstatymo 28 straipsnis uždraudžia bet kokių religinių simbolių naudojimą viešose vietose ir ant viešų pastatų, išskyrus religinio garbinimo, laidojimo vietoms žymėti, o taip pat ir muziejuose.³⁰

Prancūzija 2004 m. kovo 15 d. priėmė įstatymą, dar labiau sugriežtinantį ir taip sekuliarią valstybės poziciją, kuriuo uždraudė bet kokių religinių simbolių ar su religiniais simboliais susijusių drabužių dėvėjimą mokyklose.³¹

²⁶ Prancūzijos 1958 m. Konstitucija. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 22 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/english/constitution/constitution-of-4-october-1958.25742.html>>.

²⁷ BARBIER, M. *Towards a definition of French Secularism*. p. 7 [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 22 d.] Prieiga per internetą: <https://a2abf232-a-62cb3a1a-sites.googlegroups.com/site/secularsrilankalibrary01/file-cabinet/0205-Barbier-GB.pdf?attachauth=ANoY7crU3YfTn4mVoA4XVp74aviwpWmB5DcQmDu2_yGaxcqedRKc7px__U7M27YwaiLPztUQn_3K_IQugh_09C5k3Chxck_cZvFzYkHmmi3V6g1OVQuDjnjD4oS38KdmxRuAqasoO70S qk3c8Rww43yEbjEyc7iw7HcQnCiaHZtu_qcGGu5E0WbYZTLPWM17j4mGgeQ0P7oMlbgKkGa-5oPqrLYIqJ95rLIDx863xMHq8tIsWDKptRUTYCtrVbYSUg7RAuYiAEj&attredirects=0>.

²⁸ Prancūzijos 1789 m. žmogaus ir piliečio teisių deklaracija. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 26 d.] Prieiga per internetą: <http://avalon.law.yale.edu/18th_century/rightsof.asp>.

²⁹ Prancūzijos įstatymas *dėl valstybės ir bažnyčios atskyrimo*. 1905 m. gruodžio 9 d. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 22 d.] Prieiga per internetą: <<https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000508749>>.

³⁰ *Ibid.*

³¹ Prancūzijos įstatymas *dėl simbolių ar drabužių reiškiančių religinius ryšius dėvėjimo mokyklose reglamentavimo pagal sekuliarizmo principą*. 2004 m. kovo 15 d. Nr. 2004-228 [Interaktyvus]. [Žiūrėta

Atrodo, lyg aukščiau išdėstyta Prancūzijos valstybės pozicija religinių organizacijų atžvilgiu yra griežta ir netgi negatyvi – siekianti nutraukti ryšius su religinėmis organizacijomis ir pašalinti religiją iš viešosios erdvės. Kyla klausimas, ar tokie Prancūzijos veiksmai siekiant pašalinti religiją iš viešosios sferos nepažeidžia religijos laisvės? Manytina, kad šį žingsnį griežtinant Prancūzijos sekuliarizaciją atsveria ir švelnina religijos laisvės principo įtvirtinimas teisės aktuose. Štai 1905 m. įstatymo dėl bažnyčios ir valstybės atskyrimo „Principų“ skyriaus 1 straipsnyje nurodyta, kad „Respublika užtikrina sąmonės laisvę ir garantuoja laisvą religijos praktikavimą išskyrus ribojimus siekiant apsaugoti viešąją tvarką“³². Sistemiskai analizuojant minėtą įstatymą, galėtume teigti, jog faktas, kad įstatymas pradedamas nuo sąmonės laisvės ir laisvo religijos praktikavimo apsaugos deklaravimas (dar prieš išdėstant valstybės ir bažnyčios atskyrimą įtvirtinančias teisės normas), suteikia religijos laisvės apsaugai svarbią reikšmę. M. Barbier teigia, jog religijos pašalinimas iš viešosios sferos nėra religijos laisvės ribojimas, o verčiau yra „pagarbos visiems tikėjimams išraiška“.³³

Analizuojant JAV konstitucinį valstybės ir bažnyčios santykių reguliavimą, galima pastebėti panašumų su Prancūzijos reguliavimu. Visų pirma, 1787 m. JAV Konstitucijos 6 str. 3 d. įtvirtina vienodas tikinčiųjų ir netikinčiųjų teises į viešąsias pozicijas, lygiai taip pat kaip ir Prancūzijos 1789 m. žmogaus ir piliečių teisių deklaracijos 6 str.³⁴. Antra, JAV Konstitucijos pirmoji pataisa nustato, kad Kongresas negali leisti įstatymų įtvirtinančių bet kokią religiją ar ribojančių bet kokios religijos praktikavimą <...>³⁵. Pažymėtina, jog analogiška nuostata, draudžianti įtvirtinti valstybinę religiją yra ir Prancūzijos 1905 m. įstatyme dėl valstybės ir bažnyčios atskyrimo. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, jog JAV Konstitucijos pirmoji pataisa nustato pagarbą visiems tikėjimams, lygiai taip pat kaip ir 1958 m. Prancūzijos Konstitucijoje.³⁶

2018 m. vasario 22 d.] Prieiga per internetą:

<<https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000417977&categorieLien=id>>.

³² *Ibid.*

³³ BARBIER, M. *Towards a definition of French Secularism*. p. 14 [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 22 d.] Prieiga per internetą: <https://a2abf232-a-62cb3a1a-s-sites.googlegroups.com/site/secularsilankalibrary01/file-cabinet/0205-Barbier-GB.pdf?attachauth=ANoY7crU3YfTn4mVoA4XVp74aviwpWmB5DcQmDu2_yGaxcqedRKc7px__U7M27YwaiLPztUQn_3K_IQugh_09C5k3Chxck_cZvFzYkHmmi3V6g1OVQudJnjD4oS38KdmxRuAqasoO70S qk3c8Rww43yEbjEyc7iw7HcQnCiHZtu_qcGGu5E0WbYZTLPWM17j4mGgeQ0P7oMlbgKkGa-5oPqrLYIqJ95rLIDx863xMHq8tIsWDKptRUTYCTzvVbYSUg7RAuYiAEj&attredirects=0>.

³⁴ Jungtinių Amerikos Valstijų 1787 m. Konstitucija. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 26 d.] Prieiga per internetą: <<https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/GPO-CONAN-1992/pdf/GPO-CONAN-1992-6.pdf>>.

³⁵ Jungtinių Amerikos Valstijų 1787 m. Konstitucijos pirmoji pataisa, 1791 m. gruodžio 15 d.

[Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 26 d.] Prieiga per internetą:

<https://www.law.cornell.edu/constitution/first_amendment>.

³⁶ ALCINO, F. Freedom of Expression, Laïcité and Islam in France: The Tension between Two Different (Universal) Perspectives. *Islam and Christian-Muslim Relations*, Nr. 1(27), 2016, p. 66 [interaktyvus].

Taigi šie JAV valstybės ir bažnyčios santykių normatyviniai pagrindai, yra abstraktesnio pobūdžio, kadangi įtvirtina tik bendruosius valstybės ir bažnyčios santykių pagrindus, tačiau nenustato detalesnio teisinio reguliavimo, tokio kaip, pavyzdžiui, Prancūzijos religinių simbolių ar su religiniais simboliais susijusių drabužių dėvėjimo mokyklose draudimas, tačiau turint omenyje teismo precedentų svarbą bendrosios teisės tradicijoje, galime manyti, kad detalesnis reguliavimas gali būti nustatytas JAV teismų praktikoje.

JAV Aukščiausiasis Teismas pirmą kartą pakomentavo valstybės ir bažnyčios atskyrimo klausimą 1947 m. byloje *Everson v. Board of Education*³⁷. Byloje mokesčių mokėtojas ginčijo ar valstybės lėšomis finansuojama mokyklų savivaldos institucija gali atlyginti tiek viešas, tiek privačias mokyklas lankančių vaikų transportavimo išlaidas. Mokesčių mokėtojas ginčijo, jog privačias mokyklas lankančių mokinių transportavimo išlaidų atlyginimas pažeidžia konstitucinį draudimą remti religines organizacijas. Šio darbo autorius mano, kad bylos kontekste būtina paaiškinti, jog nemaža dalis privačių mokyklų buvo katalikiškos. Aukščiausiojo Teismo teisėjų nuomonės šioje byloje nesutapo. Dalis teisėjų palaikė griežto valstybės ir bažnyčios atskyrimo modelį. Jie teigė, jog nuostata, kuri įtvirtina draudimą leisti įstatymus įtvirtinančius bet kokią religiją ar ribojančius bet kokios religijos praktikavimą (toliau ji bus vadinama – valstybinės bažnyčios draudimo sąlyga), reiškia, kad turi būti sukurta visiška ir nuolatinė atskyrimo siena tarp valstybės ir bažnyčios. Ši separatistinė pozicija byloje yra aiškinama, kaip draudžianti įsteigti valstybinę bažnyčią, remti religines organizacijas arba daryti įtaką asmens religiniams įsitikinimams³⁸. Vis dėlto, teisėjų dauguma palaikė privačias mokyklas lankančių mokinių transportavimo išlaidų atlyginimą. Ryškus nuomonių išsiskyrimas lėmė tai, kad JAV Aukščiausiojo Teismo pozicija valstybės ir bažnyčios santykių klausimu dar ilgai neturėjo aiškios krypties (ypatingai tarp 1953 m. ir 1969 m., kai Aukščiausiojo Teismo pirmininkas buvo E. Warren³⁹). 1971 m. JAV Aukščiausiasis Teismas byloje *Lemon v. Kurtzman* išgrynino testą, kuriuo buvo siekta patikrinti, ar ginčijamas veiksmas pažeidžia valstybinės bažnyčios draudimo sąlygą. Teismas tikrino, ar ginčijamas veiksmas turėjo sekuliarią priešastį, ar ginčijamas veiksmas turėjo realų poveikį religijos palaikymui ar ribojimui ir galiausiai, ar ginčijamas veiksmas įtvirtino

[Žiūrėta 2018 m. vasario 27 d.]. Prieiga per internetą:

<<http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/09596410.2015.1090105>>.

³⁷ Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas. *1947 m. vasario 10 d. sprendimas byloje Everson v. Board of Education* [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 27 d.] Prieiga per internetą:

<<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/330/1/case.html>>.

³⁸ *Ibid.*

³⁹ EBERLE, J. E. *Church And State In Western Society : Established Church, Cooperation And Separation*. Routledge, 2016, p. 155 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 27 d.]. Prieiga per internetą:

<<http://web.b.ebscohost.com/ehost/ebookviewer/ebook/ZTAwMHh3d19fNDAXMjkxX19BTg2?sid=4c68dca4-7d9a-47fe-bb2a-00871c46ebbb@sessionmgr120&vid=3&format=EB&rid=2>>.

pernelyg didelį valstybės ir bažnyčios susietumą⁴⁰. Tačiau JAV valstybės ir bažnyčios santykiai nuo 1986 m. iki 2005 m., kai Aukščiausiajam Teismui pirmininkavo W. Rehnquist, akivaizdžiai pasisuko formalaus neutralumo link, kuris reiškia, jog valstybė turi elgtis su religinėmis organizacijomis lygiomis sąlygomis kaip su kitomis religinėmis ir nereliginėmis organizacijomis.⁴¹

2.2 Prancūzijos ir JAV pozicija religinio švietimo klausimu

Nagrinėjant religinio švietimo klausimą Prancūzijoje, paminėtina, jog 1946 m. Prancūzijos Konstitucijos preambulėje (kuri turi konstitucinio įstatymo statusą) yra garantuojamas nemokamas ir sekuliarus valstybinis išsilavinimas. Šioje vietoje, darbo autoriaus nuomone, itin svarbu pabrėžti būtent sekuliaraus, o ne kokio nors kito išsilavinimo, garantiją. Atsižvelgiant į šią konstitucinę nuostatą, Prancūzijos viešosiose mokyklose nėra jokio religinio švietimo arba kokio nors atitiktens religiniam švietimui. Čia taip pat paminėtinas ir Prancūzijos 2004 m. kovo 15 d. priimtas įstatymas, kuriuo uždraustas bet kokių religinių simbolių ar su religiniais simboliais susijusių drabužių dėvėjimas mokyklose, kuris dar labiau pabrėžė viešųjų mokyklų sekuliarumą. Darbo autorius mano, kad mokyklinio amžiaus asmenys dar nėra vertybiškai susiformavę ir yra itin lengvai paveikiami, todėl gali būti suprantama valstybės pozicija, kuria yra siekiama mokyklas paversti vertybiškai neutraliomis zonomis bei tokiu būdu perleisti mokinių religinių pažiūrų formavimą namų aplinkai. Dėl to darbo autorius daro išvadą, kad religinio švietimo draudimas ir bet kokių religinių simbolių ar su religiniais simboliais susijusių drabužių dėvėjimo mokyklose draudimas Prancūzijoje yra teisiškai pateisinamas saviraiškos laisvės ribojimas.

Kalbant apie religinio švietimo galimybę JAV, paminėtina, kad JAV normatyviniai aktai religinio švietimo klausimu neišreiškia nei aiškaus pritarimo, nei aiškaus draudimo, kaip tai yra įtvirtinta Prancūzijos teisės aktuose. Tačiau artimiausia religinio švietimo draudimui yra JAV konstitucijoje įtvirtinta valstybinės bažnyčios draudimo nuostata.⁴²

⁴⁰ Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas. 1971 m. birželio 28 d. sprendimas byloje *Lemon v. Kurtzman* [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 27 d.] Prieiga per internetą: <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/403/602/case.html>>.

⁴¹ EBERLE, J. E. *Church And State In Western Society : Established Church, Cooperation And Separation*. Routledge, 2016, p. 156 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. vasario 27 d.]. Prieiga per internetą: <<http://web.b.ebscohost.com/ehost/ebookviewer/ebook/ZTAWMHh3d19fNDAXMjKX19BTg2?sid=4c68dca4-7d9a-47fe-bb2a-00871c46ebbb@sessionmgr120&vid=3&format=EB&rid=2>>.

⁴² EBERLE, J. E. *Church And State In Western Society : Established Church, Cooperation And Separation*. Routledge, 2016, p. 156 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. vasario 28 d.]. Prieiga per internetą:

JAV Aukščiausiojo Teismo praktika religinio švietimo klausimu yra ganėtinai gausi, taigi, manytina, kad būtų naudinga ją apžvelgti. Byloje *Engel v. Vitale* teismas nustatė, jog net savanoriškas ištikimybės priesaikos (angl. *Pledge of Allegiance*), kuri savo esme yra malda, sakymas mokyklose prieštarauja valstybinės bažnyčios draudimo nuostatai⁴³. Byloje *School District of Abington Township v. Schempp* teismas nustatė, jog tiek valstybės, tiek mokyklų remiamas Biblijos skaitymas ir meldimasis prieštarauja Konstitucijai⁴⁴. Byloje *Stone v. Graham* JAV Aukščiausiasis Teismas konstatavo, jog Dekalogo vaizdavimas visose viešųjų mokyklų klasėse prieštarauja Konstitucijai⁴⁵. Byloje *Wallace v. Jaffree* teismas teigė, jog vienos minutės tylą meditacijai arba savanoriškai maldai prieštarauja valstybinės bažnyčios draudimo nuostatai⁴⁶. Galiausiai, byloje *Edwards v. Aguillard* buvo priimtas sprendimas, aiškiai draudžiantis religinio švietimo galimybę viešosiose mokyklose⁴⁷. Byloje buvo ginčijamas Luizianos statusas, nustatantis, jog norint mokyklose dėstyti evoliucijos teoriją, būtina taip pat išdėstyti kreacionizmą, kurį JAV Aukščiausiasis Teismas pripažino prieštarujančiu valstybinės bažnyčios draudimo nuostatai. Iki šios dienos evoliucijos teorijos dėstymas viešosiose mokyklose lieka leistinas, o kreacionizmas – ne.⁴⁸

Arčiausiai religinio švietimo leidimo viešosiose mokyklose JAV Aukščiausiasis Teismas priėjo byloje *Zorach v. Clauson*, kurioje teismas nustatė, jog mokiniai norintys lankyti religinio švietimo pamokas gali būti išleisti iš mokyklos teritorijos, kai tuo tarpu religinio švietimo atsisakę mokiniai turi pasilikti mokyklos teritorijoje⁴⁹. Dar toliau JAV

<<http://web.b.ebscohost.com/ehost/ebookviewer/ebook/ZTAWMHh3d19fNDAXmJkxX19BTg2?sid=4c68dca4-7d9a-47fe-bb2a-00871c46ebbb@sessionmgr120&vid=3&format=EB&rid=2>>.

⁴³ Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas. 1962 m. birželio 25 d. sprendimas byloje *Engel v. Vitale* [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 28 d.] Prieiga per internetą:

<<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/370/421/case.html>>.

⁴⁴ Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas. 1963 m. birželio 17 d. sprendimas byloje *School District of Abington Township v. Schempp* [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 28 d.] Prieiga per internetą: <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/374/203/case.html>>.

⁴⁵ Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas. 1980 m. lapkričio 17 d. sprendimas byloje *Stone v. Graham* [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 28 d.] Prieiga per internetą:

<<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/449/39/case.html>>.

⁴⁶ Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas. 1985 m. birželio 4 d. sprendimas byloje *Wallace v. Jaffree* [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 28 d.] Prieiga per internetą:

<<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/472/38/case.html>>.

⁴⁷ Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas. 1987 m. birželio 19 d. sprendimas byloje *Edwards v. Aguillard* [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 28 d.] Prieiga per internetą:

<<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/482/578/case.html>>.

⁴⁸ WITTE, J. The Study of Law and Religion in the United States: An Interim Report. *Ecclesiastical Law Journal*, 2012, Nr. 14(3), p. 338 [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 28 d.] Prieiga per internetą:

<https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/E5C707218D3884136A66E9B11ABF0DD6/S0956618X12000348a.pdf/study_of_law_and_religion_in_the_united_states_an_interim_report.pdf>.

⁴⁹ Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas. 1952 m. balandžio 28 d. sprendimas byloje *Zorach v. Clauson* [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 28 d.] Prieiga per internetą:

<<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/343/306/case.html>>.

Aukščiausiasis Teismas nuėjo byloje *Good News Club v. Milford Central School*, kurioje nustatė, jog melstis ir vesti Biblijos studijas viešąsias mokyklas lankantiems mokiniams mokyklos patalpose leistina po bendrų pamokų laiko⁵⁰. Taigi šios bylos įtvirtino leidimą organizuoti religinį švietimą viešųjų mokyklų pamokų metu už mokyklos teritorijos ribų ir po pamokų laiko mokyklos teritorijoje.⁵¹

Palygindami JAV ir Prancūzijos poziciją religinio švietimo klausimu, galima pastebėti, jog abi visiško valstybės ir bažnyčios atskyrimo modelį įtvirtinusios šalys sutinka, jog religinis švietimas pamokų metu turėtų būti draudžiamas, tačiau į popamokinį religinį švietimą JAV žiūri lanksčiau.

2.3 Prancūzijos ir JAV pozicija religinių simbolių naudojimo ir saviraiškos laisvės pagarbos klausimu

Analizuojant visiško valstybės ir bažnyčios atskyrimo modelį turinčių valstybių poziciją dėl religinių simbolių naudojimo ir pagarbos saviraiškos laisvei, aktualu prisiminti Prancūzijos 2004 m. kovo 15 d. priimtą įstatymą, kuriuo uždraustas bet kokių religinių simbolių ar su religiniais simboliais susijusių drabužių dėvėjimas mokyklose. Šioje vietoje aktualu paminėti ir kitą Prancūzijoje priimtą teisės aktą. Prancūzija 2010 m. spalio 11 d. premjero dekretu uždraudė bet kokį veidą dengiantį apdarą viešose vietose, išskyrus namų aplinkoje, religinėms apeigoms skirtose vietose apeigų metu bei keliaujant keleivio vietoje automobilyje.⁵² Tai yra pirmasis tokio pobūdžio draudimas Europoje. Lyginant šį draudimą su ankstesniu, kuriuo buvo uždraustas bet kokių religinių simbolių ar su religiniais simboliais susijusių drabužių dėvėjimas mokyklose, reikalinga išskirti, jog 2010 m. draudimas apima tik veido apdangalų, o ne kitų religinių simbolių dėvėjimą. Vertinant intuityviai, atrodo, jog tik veido apdangalų, o ne kitų religinių simbolių naudojimo viešumoje uždraudimas yra neteisingas. Visai nenuostabu, kad šis Prancūzijos sprendimas sukėlė didžiulį pasipiktinimą ir suskaldė visuomenę į dvi puses diskutuojant ar valstybė turi teisę kištis į šią privataus gyvenimo sferą. Diskusija dėl 2010 m. veido uždangalų draudimo persikėlė ir į Europos Žmogaus Teisių Teismą, kai 2011 m.

⁵⁰ Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas. 2001 m. balandžio 11 d. sprendimas byloje *Good News Club v. Milford Central School* [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 28 d.] Prieiga per internetą: <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/533/98/case.html>>.

⁵¹ EBERLE, J. E. *Church And State In Western Society : Established Church, Cooperation And Separation*. Routledge, 2016, p. 155 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 28 d.]. Prieiga per internetą: <<http://web.b.ebscohost.com/ehost/ebookviewer/ebook/ZTAWMHh3d19fNDAXMjkkX19BTg2?sid=4c68dca4-7d9a-47fe-bb2a-00871c46ebbb@sessionmgr120&vid=3&format=EB&rid=2>>.

⁵² Prancūzijos premjero 2010 m. spalio 11 d. dekretas Nr. 2010-1192 [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 22 d.] Prieiga per internetą: <<https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000022911670&categorieLien=id>>.

balandžio 11 d. S.A.S., 24 metų amžiaus Prancūzijos pilietė kreipėsi dėl Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 3, 8, 9, 10, 11 bei 14 straipsnių pažeidimo.⁵³

Šio darbo autoriaus nuomone, nagrinėjant Prancūzijos griežto valstybės ir bažnyčios atskyrimo modelį, būtų aktualu giliau panagrinėti aukščiau minėtą Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimą. Europos Žmogaus Teisių Teismas nustatė, jog draudimas viešose vietose dėvėti veidą dengiančius drabužius kelia klausimų dėl moterų, norinčių dėvėti tokius drabužius remiantis jų įsitikinimais arba siekiant išreikšti įsitikinimus, galimo teisių pažeidimo. Europos Žmogaus Teisių Teismas teigė, kad asmens pasirinkimas dėl savo išvaizdos tiek viešojoje, tiek privačiojoje erdvėje yra susijęs su jo asmenybės išreiškimu ir šis pasirinkimas patenka į privataus gyvenimo sąvoką. Valstybinės institucijos priimta priemonė, ribojanti tokio pobūdžio pasirinkimą, trukdo įgyvendinti teisę į privatų gyvenimą Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 8 straipsnio prasme.⁵⁴

Europos Žmogaus Teisių Teismas, nagrinėdamas aptariamo ribojimo teisėtumo klausimą, pritaikė dažnai naudojamą trijų pakopų testą pagal Europos Žmogaus Teisių Konvencijos 8 str. 2 d. bei 9 str. 2 d. – t.y. vertino, ar ribojimas buvo nustatytas teisėje, ar juo buvo siekiama teisėto tikslo bei ar ribojimas yra būtinas demokratinėje visuomenėje. Teismas konstatavo, jog ribojimas buvo nustatytas 2010 m. spalio 11 d. išleistu premjero dekretu ir toliau šis klausimas nebuvo nagrinėtas. Kiek daugiau dėmesio buvo skirta kitiems testo klausimams. Prancūzijos Vyriausybė argumentavo, jog ribojimu buvo siekiama dvejų tikslų: viešo saugumo ir minimalių atviros ir demokratiškos visuomenės vertybių pagarbos. Viešas saugumas pasireiškia poreikiu identifikuoti asmenis ir taip apsaugoti visuomenės ir turto saugumą bei užkirsti kelią tapatybės sukčiavimui. Tuo tarpu minimalios atviros ir demokratiškos visuomenės vertybės apsauga, Prancūzijos Vyriausybės nuomone, pasireiškia per lygybės tarp moterų ir vyrų, žmogaus orumo bei minimalių visuomeninio gyvenimo kriterijaus pagarbą, kildinamą iš 1958 metų Prancūzijos Konstitucijoje įtvirtintų laisvės, lygybės ir brolybės siekių. Nors Europos Žmogaus Teisių Teismas ir nesutiko su Prancūzijos Vyriausybės siekiu aptariamu ribojimu ginti lygybę tarp vyrų ir moterų, tačiau teismas sutiko su Prancūzijos Vyriausybės argumentu, jog veidas turi didelę reikšmę socialinėje sąveikoje ir sutiko, kad veidą dengiančio apdaro sukurtas atsiribojimas nuo visuomenės pažeidžia visuomenės

⁵³ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2014 m. liepos 1 d. sprendimas byloje S.A.S. v. Prancūzija Nr. 43835/11 [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 23 d.] Prieiga per internetą: <<http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-145466>>.

⁵⁴ *Ibidem*.

teisę gyventi socialioje erdvėje ir trukdo „gyventi kartu lengviau“ (angl. *living together easier*).⁵⁵

Šio darbo autoriaus vertinimu, minėtoje Europos Žmogaus Teisių Teismo byloje nagrinėjamas draudimas viešose vietose dėvėti veidą dengiančius drabužius galėtų būti pateisinamas 1905 m. Prancūzijos konstitucinio įstatymo dėl valstybės ir bažnyčios atskyrimo 1 straipsnio pagrindu, kuris nustato galimybę įsiterpti į laisvą religijos praktikavimą kai tai yra daroma siekiant apsaugoti viešąją tvarką, tačiau galima išvelgti Prancūzijos vyriausybės pastangas nustatyti tokį režimą, kur religinė praktika privačioje erdvėje yra toleruotina, tačiau viešojoje erdvėje toleruotina tiek, kiek nepažeidžia viešojo saugumo bei lengvo gyvenimo kartu (angl. *living together easier*). Manytina, kad problema tame slypi tame, jog lengvo gyvenimo kartu sąvokos samprata yra išaiškinama per Konstitucijoje įtvirtinamas laisvės, lygybės ir brolybės vertybes, kurios yra interpretuojamos tautinės daugumos naudai. Vis dėlto, darbo autorius nesiims kritikuoti Prancūzijos Vyriausybės pasirinktos pliuralizmą ribojančios pozicijos šiuo klausimu, turint omenyje dėl itin didelės musulmonų imigracijos ir prastos jų integracijos susidariusią trintį visuomenėje⁵⁶.

Dar viena byla, aktuali šio darbo kontekste yra *Bouagnaoui v Micropole*⁵⁷. Bylos faktinės aplinkybės yra šios – „prieš įsidarbindama privačioje bendrovėje *Micropole* 2007 m. spalio mėn. vykstant studentų karjeros kontaktų mugei A. Bouagnaoui susipažino su šios bendrovės atstovu; šis informavo ją, kad musulmoniškos skaros ryšėjimas bendraujant su bendrovės klientais galėtų kelti problemų. Nuo 2008 m. vasario 4 d. A. Bouagnaoui atėjo į *Micropole* atlikti studijų baigiamosios praktikos, ji ryšėjo paprastą skarą. Vėliau darbo vietoje ji ryšėjo musulmonišką skarą. Pasibaigus praktikai nuo 2008 m. liepos 15 d. *Micropole* ją įdarbino projektavimo inžiniere pagal neterminuotą darbo sutartį. A. Bouagnaoui 2009 m. birželio 22 d. buvo atleista iš darbo remiantis kliento nusiskundimu, kuris skundėsi A. Bouagnaoui užduoties kliento padalinyje metu dėvima musulmoniška skarele.“⁵⁸ Pirmosios instancijos teismas išaiškino, jog „A. Bouagnaoui laisvės ryšėti musulmonišką skarą apribojimas buvo pateisinamas dėl jos bendravimo su bendrovės klientais ir proporcingas *Micropole* siekiamam tikslui išlaikyti reputaciją ir neįžeisti klientų dėl jų įsitikinimų“. Apeliacinės ir kasacinės instancijos teismai, o taip pat ir Europos Teisingumo Teismas

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ Remiantis skirtingų tyrimų preliminariais duomenimis, 2011 m. nuo 7 iki 11 proc. Prancūzijos populiacijos sudarė musulmonai ir tai yra antra pagal didumą religinė bendruomenė po katalikų, kai tuo tarpu dar 1905 m. dauguma piliečių buvo katalikai, taip pat maža dalis protestantų (apie 1 proc.) ir žydų (apie 0,2 proc.).

⁵⁷ Europos Teisingumo Teismas. 2017 m. kovo 14 d. sprendimas byloje *Bouagnaoui v Micropole* Nr. C-188/15 [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 26 d.] Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62015CJ0188> >.

⁵⁸ *Ibidem*.

sutiko su šiuo išaiškinimu. Taigi, šioje byloje buvo patvirtinta darbdavio teisė riboti darbuotojų, dirbančių tiesiogiai su klientais, teisę ryšėti musulmoniškas skareles.⁵⁹

Apžvelgus Prancūzijos valstybės (t.y. tiek įstatymų leidžiamosios, tiek teisminės valdžios) poziciją religinių simbolių dėvėjimo ir saviraiškos laisvės klausimais, galima įžvelgti, kad Prancūzijos griežto valstybės ir bažnyčios atskyrimo modelis (daugelio teisės mokslininkų vadinamas laicizmu arba sekuliarizmu) yra orientuotas labiau į individo teisių, o ne religinių bendruomenių teisių apsaugą. Kai kurių autorių teigimu, dėl itin didelės imigracijos, Prancūzijos sekuliarizmo suvokimas vis labiau krypsta viešosios tvarkos apsaugos ir viešosios erdvės neutralumo apsaugos religinių laisvių mažesnio gerbimo kaina.⁶⁰ Jie pastebi, kad Prancūzijos sekuliarizmo principas nebesugeba išlaikyti balanso tarp universalių teisių, įtvirtintų Prancūzijos Konstitucijoje ir įstatymuose (abstrakčiai – laisvės, lygybės ir brolybės), bei kultūrinių-regioninių skirtumų ir kad sekuliarizmo principas tampa teisiniu įrankiu suvaldyti socialinę trintį, priversti religines mažumas prisitaikyti prie daugumos ir užmaskuoti teisinę nelygybę.⁶¹

Aptariant religinių simbolių naudojimo klausimą JAV paminėtinos kelios JAV Aukščiausiojo Teismo bylos. Visų pirma, galima aptarti bylą *Equal Emp't Opportunity Comm'n v. Abercrombie & Fitch Stores, Inc.*⁶². Šioje byloje kilo ginčas dėl praktikuojančios musulmonės, norėjusios įsidarbinti parduotuvėje, tačiau neįdarbintos dėl neatitikimo įmonės aprangos taisyklėms. Byloje JAV Aukščiausiasis Teismas palaikė merginą ir pripažino, jog atsisakymas priimti darbuotoją buvo neteisėtas. Lyginant šią bylą su anksčiau minėta *Boungaoui v. Micropole*, galima pastebėti, jog abiejose bylose darbo pareigos reikalavo dirbti tiesiogiai su klientais, tačiau (priešingai nei Prancūzijos teismai bei Europos Teisingumo Teismas) JAV Aukščiausiasis Teismas apgynė asmens saviraiškos laisvę.

Dar viena byla, kurioje JAV Aukščiausiasis Teismas nagrinėjo religinių simbolių naudojimo viešumoje klausimą yra *Lynch v. Donnelly*⁶³. Byloje JAV Aukščiausiasis Teismas nustatė, kad miesto valdžios paruošta Kalėdų prakartėlė nepažeidžia valstybinės bažnyčios draudimo principo. Teismas pasinaudojo anksčiau minėtu formalaus

⁵⁹ *Ibidem*.

⁶⁰ ALCINO, F. Freedom of Expression, Laïcité and Islam in France: The Tension between Two Different (Universal) Perspectives. *Islam and Christian-Muslim Relations*, 2016, Nr. 1(27), p. 67 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/09596410.2015.1090105>>.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas. 2015 m. birželio 1 d. sprendimas byloje *Equal Emp't Opportunity Comm'n v. Abercrombie & Fitch Stores, Inc.* [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 28 d.] Prieiga per internetą: <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/575/14-86/case.html>>.

⁶³ Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas. 1984 m. kovo 5 d. sprendimas byloje *Lynch v. Donnelly* [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. kovo 2 d.] Prieiga per internetą: <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/465/668/case.html>>.

neutralumo testu ir nustatė, jog miesto valdžia nesiekė suteikti krikščionybei ypatingos, išskirtinės padėties, kadangi tokiam Kalėdų prakartėlės demonstravimui turėjo sekuliarią priešastį ir siekė pademonstruoti Kalėdų šventės istorinę kilmę.

Paskutinė aptartina JAV Aukščiausiojo Teismo byla, susijusi su viešo religinių simbolių demonstravimo klausimu yra *Capitol Square Review and Advisory Board v. Pinette*⁶⁴. Šioje byloje kilo ginčas dėl to, kad Ohajo valstijos viena iš prižiūrinčiųjų institucijų nepatenkino prašymo leisti demonstruoti kryžių miesto aikštėje, netoli miesto valdžios pastato. Prašymą pateikė Kukluksklanas (angl. *Ku Klux Klan*), judėjimas pagarsėjęs dėl antisemitinės, antikatalikiškos, rasistinės, homofobiškos, antikomunistinės ir baltųjų žmonių viršenybės pozicijos. JAV Aukščiausiasis Teismas nustatė, kad toks atsisakymas prieštarauja valstybinės religijos draudimo nuostatai. Teismas teigė, kad aptariamoms aikštėms paskirtis yra miesto žmonių nuomonės išreiškimui įvairių susirinkimų ir mitingų pavidalu. JAV Aukščiausiasis Teismas nustatė, kad draudimas iškelti kryžių prieštarauja valstybės formalų neutralumą, kadangi teismo nuomone šis draudimas buvo orientuotas į ganėtinai radikalią grupuotės saviraiškos laisvės ribojimą.

Taigi, apžvelgus Prancūzijos ir JAV poziciją dėl religinių simbolių naudojimo ir pagarbos saviraiškos laisvei, galima konstatuoti, jog JAV dažniau renkasi nesikišti į asmens religijos laisvės praktikavimą, kai tuo tarpu Prancūzijoje tai yra labiau įprasta praktika. JAV susiklostė formalus neutralumo doktrina, kuri įpareigoja valstybę elgtis su religinėmis organizacijomis taip pat, kaip ir su kitomis organizacijomis. Ši doktrina leidžia valstybės sprendimams nusikratyti vertybinio krūvio, kadangi visi sprendimai turi būti priimami remiantis sekuliariais motyvais.

2.4 Religinių organizacijų steigimas, administravimas ir finansavimas

Prancūzijoje ir JAV

Manytina, kad aktualu išanalizuoti ir religinių organizacijų steigimo, administravimo ir finansavimo klausimus Prancūzijoje ir JAV. Daugelį klausimų, susijusių su religinių organizacijų steigimu ir veikla reguliuoja Prancūzijos 1905 m. įstatymas dėl valstybės ir bažnyčios atskyrimo. Minėto įstatymo 18 str. nurodo, kad juridinis asmuo, skirtas bendro tikėjimo ar įsitikinimų propagavimui, turi būti įsteigtas bendrais įmonių steigimo pagrindais, tačiau jam gali būti suteiktas religinės organizacijos

⁶⁴ Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas. 1995 m. birželio 29 d. sprendimas byloje *Capitol Square Review and Advisory Board v. Pinette* [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. kovo 3 d.] Prieiga per internetą: <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/515/753/case.html>>.

statusas⁶⁵. Minėto įstatymo 19 str. nurodo, jog juridinis asmuo, kuris siekia gauti religinės organizacijos statusą, turi turėti ne mažiau nei 7 narius, kai jo veiklos teritorijoje gyvena daugiau nei 1 tūkst. žmonių, ne mažiau nei 15, kai veiklos teritorijoje yra iki 20 tūkst. gyventojų ir ne mažiau nei 25 narius teritorijoje, kurioje gyvena virš 20 tūkst. gyventojų, o savo veiklos sritį turi nurodyti pats juridinis asmuo.⁶⁶

Pažymėtina, kad juridinio asmens, siekiančio gauti religinės organizacijos statusą tikslas turi būti išimtinai religinis ir turėtų apsiriboti tokia veikla kaip ceremonijų, skirtų žmonėms, kuriuos vienija bendras religinis įsitikinimas arba bendra praktika, rengimas, taip pat pastatų, naudojamų religiniam garbinimui, įsigijimas, nuoma, statyba, plėtra ir priežiūra bei kt. Taip pat, juridinio asmens veiklos tikslas bei jo veikla negali pakenkti viešajai tvarkai. Tuo atveju, jeigu juridinis asmuo neatitinka anksčiau minėtų sąlygų arba jo veikla kenkia viešajai tvarkai, religinės organizacijos statusas nėra suteikiamas arba jis gali būti panaikintas, kaip tai buvo nutikę „Triumfuojančios Vajros“ (angl. *The Triumphant Vajra*) religinei organizacijai^{67, 68}.

Analizuojant Prancūzijos valstybės ir bažnyčios finansinius santykius įdomu tai, kad nors Prancūzijos 1905 m. įstatymas įtvirtina draudimą subsidijuoti (remti) bažnyčias iš valstybės lėšų ir nors religiniams tikslams skirti pastatai priklauso valstybei, jie yra perduodami religinėms organizacijoms naudotis neatlygintinai, jie yra remontuojami, tvarkomi iš valstybės lėšų. Be to, įdomu yra tai, kad nors valstybė ir neteikia tiesioginės finansinės paramos bažnyčioms, valstybė skatina tai daryti savo piliečius. Juridiniai asmenys gali skirti iki 0,5 proc., o fiziniai asmenys, net iki 20 proc. savo pajamų bet kokių ne pelno siekiančių organizacijų paramai, iš kurių jie gali susigrąžinti 66 proc. sumos mokesčių sumažinimo sąskaita. Pabrėžtina, kad ši Prancūzijoje įtvirtinta religinių ir ne pelno siekiančių organizacijų paramos sistema yra dosniausia, lyginant su kitomis Europos šalimis ir JAV⁶⁹. Darbo autoriaus nuomone, galima teigti, jog Prancūzija,

⁶⁵ Prancūzijos įstatymas *dėl valstybės ir bažnyčios atskyrimo*. 1905 m. gruodžio 9 d. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 22 d.] Prieiga per internetą:

<<https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000508749>>.

⁶⁶ WEST, D. A. Legal Status and Administrative Control of Religious Organizations and Groups in France. *The Catholic Lawyer*, 2017, nr. 33(4), p. 285-304 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 25 d.] Prieiga per internetą: <<https://scholarship.law.stjohns.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2325&context=tcl>>.

⁶⁷ Pranešimas Prancūzijos ministrui pirmininkui dėl sektų rizikos. 2004 m. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 25 d.] Prieiga per internetą: <http://www.derives-sectes.gouv.fr/sites/default/files/publications/anglais/report_miviludes_2004.pdf>.

⁶⁸ WEST, D. A. Legal Status and Administrative Control of Religious Organizations and Groups in France. *The Catholic Lawyer*, 2017, nr. 33(4), p. 285-304 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 25 d.] Prieiga per internetą: <<https://scholarship.law.stjohns.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2325&context=tcl>>.

⁶⁹ FACK, G.; LANDAIS, C. Are Tax Incentives for Charitable Giving Efficient? Evidence from France. *American Economic Journal: Economic Policy*, 2010, nr. 2, p. 117 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 26 d.] Prieiga per internetą: <<http://econ.lse.ac.uk/staff/clandais/cgi-bin/Articles/giftfrance.pdf>>.

skatindama paramą religinėms ir ne pelno siekiančioms organizacijoms, siekia įtvirtinti įsitikinimų pliuralizmą.

JAV religinės organizacijos statuso suteikimo tvarką reguliuoja vidaus pajamų tarnybos (angl. *Internal Revenue Service*) gairės⁷⁰. Minėtose gairėse JAV vidaus pajamų tarnyba pabrėžia, kad ši nevertina religinių organizacijų įsitikinimų turinio, su sąlyga, kad religinės organizacijos nariai šiuos įsitikinimus išpažįsta nuoširdžiai ir jei su įsitikinimais susijusi praktika nėra nelegali bei neprieštarauja viešajai tvarkai. Vieninteliai konkretūs imperatyvūs ribojimai, draudžiantys gauti religinės organizacijos statusą yra šie⁷¹:

- Religinė organizacija negali dalyvauti politiniame lobizme arba kištis į politines kampanijas.
- Religinė organizacija negali vykdyti nelegalią veiklą.
- Religinė organizacija negali teikti pasipelnymą jokiems privatiems asmenims arba akcininkams.

Darytina išvada, kad religinės organizacijos statusą JAV gauti yra ganėtinai nesudėtinga.

Aptariant JAV valstybės ir bažnyčios finansinius santykius, paminėtina, kad bet kokia parama religinėms organizacijoms dar prieš W. Rehnquist pirmininkavimą JAV Aukščiausiam Teismui, nesvarbu tiesioginė ar netiesioginė, buvo suprantama kaip labiau antikonstitucinė, negu konstitucinė (su keliomis išimtimis kaip antai privačias katalikiškas mokyklas lankančių mokinių transportavimo išlaidų finansavimas)⁷². JAV Aukščiausiajame Teisme įsitvirtinus formalaus neutralumo doktrinai, netiesioginė parama tapo leistina, tačiau apsiribodavo tik parama, susijusia su religinio švietimo finansavimu. Formalaus neutralumo sąvoką JAV Aukščiausiasis Teismas detalizavo byloje *Zelman v. Simmons-Harris*⁷³. Šios bylos faktinės aplinkybės yra šios – JAV Klivlendo valstijos viešosios mokyklos buvo ne itin gerai vertinamos bei buvo laikomos nepasisekusiomis, dėl to įstatymų leidžiamoji valdžia nutarė pradėti bandomąją stipendijų programą, kuria pasinaudoję žmonės galėtų gauti stipendiją ir lankyti bet kurią programoje dalyvaujančią privačią mokyklą. Tačiau programoje dalyvavo ne tik sekuliaros, bet ir religiniu mokymu paremtos mokyklos. Byloje buvo nagrinėjamas klausimas, ar religiniu mokymu paremtų

⁷⁰ Jungtinių Amerikos Valstijų vidaus pajamų tarnybos bažnyčių ir religinių organizacijų mokesčių gairės [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 28 d.] Prieiga per internetą: <<https://www.irs.gov/pub/irs-pdf/p1828.pdf>>.

⁷¹ *Jungtinių Amerikos Valstijų vidaus pajamų kodekso 501 straipsnis* [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 28 d.] Prieiga per internetą: <<https://www.law.cornell.edu/uscode/text/26/501>>.

⁷² Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas. *1971 m. birželio 28 d. sprendimas byloje Lemon v. Kurtzman* [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 27 d.] Prieiga per internetą: <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/403/602/case.html>>.

⁷³ Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas. *1971 m. birželio 28 d. sprendimas byloje Lemon v. Kurtzman* [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 27 d.] Prieiga per internetą: <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/536/639/>>.

mokyklų dalyvavimas bandomojoje stipendijų programoje neprieštarauja anksčiau minėtai valstybinės bažnyčios draudimo sąlygai. Teismas išaiškino, kad religiniu mokymu paremtų privačių mokyklų dalyvavimas stipendijų programoje yra teisėtas. Teismas paaiškino, kad formalus neutralumas religinių organizacijų finansavimo klausimu susideda iš dvejų aspektų. Visų pirma, valstybė gali remti tam tikrą programą tik tuo atveju, jei ji yra neutrali religijos atžvilgiu ir suteikia galimybę programoje dalyvauti plačiam ratui piliečių, kurie, savo ruožtu nukreipia paramos programos lėšas religinėms mokykloms ir antra, minėtas nukreipimas turi būti paremtas asmens nepriklausomu apsisprendimu. Taigi, aptariamoje byloje buvo nustatyta, jog neutralumas ir privataus asmens nepriklausomas apsisprendimas yra esminiai testo kriterijai, o formaliu neutralumu yra siekiama sulyginti visus siekiančios valstybinės finansinės paramos nepaisant jų įsitikinimų. Pastebima, jog šios JAV Aukščiausiojo Teismo doktrinos varomoji jėga yra siekis atgrasyti valstybės priešišumą religijai.⁷⁴

Šis neutralumas yra vadinamas formaliu, dėl to, kad Aukščiausiasis Teismas neanalizuoja, ar buvo pasiekta faktinė lygybė, o verčiau tikrina, ar buvo sudarytos vienodos galimybės pasinaudoti valstybės finansine parama. Vienas iš pavyzdžių galėtų būti JAV Aukščiausiojo Teismo byla *Mueller v. Allen*, kurioje teismas palaikė Minesotos valstijos teisės aktą, suteikusį teisę sumažinti asmenų apmokestinamas pajamas pinigų suma, lygia privačios mokyklos, vadovėlių pirkimo ir moksleivių transportavimo išlaidoms⁷⁵. Šioje byloje nagrinėjama valstybės parama pasinaudoti galėjo tiek sekuliarių, tiek religinių mokyklų mokiniai, tačiau net 96% pasinaudojusiųjų programa lankė religiniu mokymu paremtas mokyklas. Taigi, Aukščiausiojo Teismo doktrinos pokytis formalaus neutralumo link buvo žingsnis, kuris įtvirtino netiesioginę valstybės paramą religijai, tokią kaip privačių religinių mokyklų mokesčio sumokėjimas iš valstybės lėšų, mokomųjų priemonių (vadovėlių ir kompiuterių) skolinimas, mokinių transportavimo ir ekskursijų sekuliariais tikslais apmokėjimas.⁷⁶

Kalbant apie tiesioginį religinių organizacijų rėmimą – nors ir yra uždrausta tiesioginė valstybės parama religinėms organizacijoms, tačiau panašiai kaip ir

⁷⁴ EBERLE, J. E. *Church And State In Western Society : Established Church, Cooperation And Separation*. Routledge, 2016, p. 157-158 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 27 d.]. Prieiga per internetą: <<http://web.b.ebscohost.com/ehost/ebookviewer/ebook/ZTAwMHh3d19fNDAXMjkxX19BTg2?sid=4c68dca4-7d9a-47fe-bb2a-00871c46ebbb@sessionmgr120&vid=3&format=EB&rid=2>>.

⁷⁵ Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas. *1983 m. birželio 29 d. sprendimas byloje Mueller v. Allen* [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 27 d.]. Prieiga per internetą: <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/463/388/>>.

⁷⁶ EBERLE, J. E. *Church And State In Western Society : Established Church, Cooperation And Separation*. Routledge, 2016, p. 158-159 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 27 d.]. Prieiga per internetą: <<http://web.b.ebscohost.com/ehost/ebookviewer/ebook/ZTAwMHh3d19fNDAXMjkxX19BTg2?sid=4c68dca4-7d9a-47fe-bb2a-00871c46ebbb@sessionmgr120&vid=3&format=EB&rid=2>>.

Prancūzijoje, piliečių parama religinėms organizacijoms (ir kitoms ne pelno siekiančioms organizacijoms) yra skatinama.⁷⁷ Vis dėlto, galima įžvelgti ir skirtumų. Kaip minėta anksčiau, Prancūzijoje galima susigrąžinti net iki 66 proc. paramos sumos, kai tuo tarpu JAV įtvirtinta galimybė sumažinti apmokestinamas pajamas suma, lygia religinei organizacijai arba kitai ne pelno siekiančiai organizacijai suteiktai paramai. Galima pastebėti, jog JAV paramos skatinimas yra kur kas mažiau dosnus, lyginant jį su Prancūzijos skatinimo programa.

2.5 Prancūzijos ir JAV valstybės ir bažnyčios santykių apibendrinimas

Darbo autorius apibendrina, kad tiek Prancūzija, tiek JAV valstybės ir bažnyčios santykiai yra paremti šių dvejų sričių atskyrimu. Abiejų šalių Konstitucijos įtvirtina panašius valstybės ir bažnyčios santykių atskyrimo pagrindus, t.y. užtikrinamos vienodos visų asmenų teisės į viešąsias pozicijas nepaisant jų religijos, nustatytas draudimas valstybei įtvirtinti (remti) kurias nors religijas ar diskriminuoti kitas, bei užtikrinama asmenų religijos laisvė. Vis dėlto, Prancūzijos 1958 m. spalio 4 d. Konstitucijos 1 str. įtvirtintas pasaulietinės valstybės kriterijus remia viešosios erdvės neutralumu (religinių simbolių naudojimo ant pastatų, išskyrus religinėms apeigoms ir laidojimui skirtų vietų, ribojimu, religinių simbolių dėvėjimo mokyklose draudimu, veido apdangalų dėvėjimo viešumoje draudimu), religinio švietimo mokyklose draudimu bei tiesioginių valstybės subsidijų religinėms organizacijoms draudimu iš esmės siekiant visuomenės įsitikinimų pliuralizmo. Tuo tarpu JAV Aukščiausiojo Teismo praktikoje susiklosčiusi formalaus neutralumo doktrina lemia kur kas švelnesnę valstybės poziciją religijos atžvilgiu – JAV valstybė kur kas mažiau kišasi į asmens religijos laisvę, leidžiama netgi iš dalies tiesiogiai remti religines organizacijas, kai į paramą pretenduoti gali ne tik religinės, bet ir visos kitos organizacijos, taip pat jaučiamas teigiamas nusistatymas religiniam švietimui viešųjų mokyklų patalpose pasibaigus pamokoms.

3. VALSTYBINĖS BAŽNYČIOS MODELIS

Valstybinės bažnyčios modelis, t.y. antrasis darbe aptariamas valstybės ir bažnyčios santykių modelis yra priešingas visiškam valstybės ir bažnyčios santykių atskyrimui. S. Monsma ir C. Soper valstybę ir bažnyčią šio modelio kontekste apibrėžia kaip du

⁷⁷ *Jungtinių Amerikos Valstijų vidaus pajamų kodekso 170 straipsnis* [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 27 d.] Prieiga per internetą: <<https://www.law.cornell.edu/uscode/text/26/170>>.

ramsčius, ant kurių laikosi stabili ir klestinti visuomenė. Šių mokslininkų teigimu, valstybė suteikia bažnyčiai pripažinimą, įtvirtinimą ir finansinę paramą, o bažnyčia suteikia valstybei „legitimumo aurą“, tradiciją ir tautinio bendrumo bei prasmės suvokimą. Vis dėlto mokslininkai pabrėžia, kad šiuolaikinėse demokratijose tai dažniausiai laikoma tradiciniu, nekenksmingu, tačiau naudingu reliktu nuo ankstesnių laikų, o ne kaip gyvu ir energingu valstybės ir bažnyčios santykių modeliu. Vis dėlto, valstybinės bažnyčios modelis paprastai pasireiškia didesniu ar mažesniu valstybės palankumu valstybinės bažnyčios atžvilgiu.⁷⁸ Toliau darbo autorius, panašiai, kaip ir ankstesnėse darbo dalyse, nagrinės teisinį reguliavimą, detalizuojantį Graikijos valstybės ir bažnyčios santykius.

3.1 Graikijos valstybės ir bažnyčios santykių teisiniai pagrindai

Valstybės ir bažnyčios santykių pagrindą įtvirtina Graikijos 1975 m. Konstitucijos 3 str., kuriame nustatyta, kad Graikijos stačiatikių tikėjimas sudaro vyraujančią religiją⁷⁹. Graikijos 1975 m. Konstitucijos 13 str. 1 d. deklaruoja asmens religinio sąmoningumo nepažeidžiamumą, nepriklausomai nuo jo religinių įsitikinimų⁸⁰. To pačio straipsnio 2 d. nustato, kad „visos pripažintos religijos yra laisvos, o jų garbinimo apeigų vietos yra saugomos įstatymo. Garbinimo apeigos negali trikdyti viešosios tvarkos. Proselytizmas yra draudžiamas“. Valstybės ir bažnyčios vertinant siauriai, analizuojant vien Konstitucijos tekstą, galima manyti, kad Graikijos 1975 m. Konstitucijos 3 str., kuris *expressis verbis* nustato Graikijos stačiatikių bažnyčios vyraujančią padėtį, suponuoja valstybinės bažnyčios modelio Graikijoje įtvirtinimą.

Kaip pastebėjo C. K. Papasthatis, Graikijos stačiatikių bažnyčia yra juridinis asmuo, reguliuojamas viešosios teisės ir valstybė teikia Graikijos stačiatikių bažnyčiai įvairias institucines, moralines ir finansines privilegijas, kurios nėra teikiamos kitoms religinėms organizacijoms.⁸¹ Graikijos 1975 m. Konstitucijos 13 str. 3 d. įtvirtina, kad „tiek pripažintų religinių organizacijų, tiek valstybinės bažnyčios dvasininkai turi vienodas

⁷⁸ MONSMA, S.; SOPER, C. *The Challenge of Pluralism*. New York: Rowman & Littlefield Publishers, inc, 2009, p 11.

⁷⁹ Graikijos 1985 m. Konstitucija. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. balandžio 24 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.hri.org/docs/syntagma/artcl25.html>>.

⁸⁰ *Ibidem*.

⁸¹ PASTATHIS, K. C. The Orthodox Church In The Hellenic Republic. *Religion and the Secular State*, p. 343-344 [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. kovo 3 d.] Prieiga per internetą: <<https://www.iclrs.org/content/blurb/files/Greece.2.pdf>>.

pareigas ir valstybė jiems atlieka vienodą priežiūrą⁸². Graikijos Konstitucijos 16 str. 2 d. nustato religinio švietimo pagrindą, kadangi nustato, kad „švietimo tikslas yra moralinis, intelektualinis, profesinis bei fizinis graikų parengimas, o taip pat ir tautinės bei religinės savimonės vystymas <...>“⁸³. Toliau darbo autorius detaliau pasigilins į anksčiau išskirtus Graikijos valstybės ir bažnyčios santykių aspektus.

3.2 Religinių organizacijų steigimas, administravimas ir finansavimas Graikijoje

Unikalu Graikijoje yra tai, jog Graikijos stačiatikių bažnyčia yra viešosios teisės reguliuojama institucija ir iš esmės sudaro dalį valstybės aparato. Valstybės ir bažnyčios santykių reguliavimas yra perduotas Švietimo ir Religijos Reikalų Ministerijai, kuri moka Graikijos stačiatikių bažnyčios kunigų atlyginimus ir pensijas bei tvirtina Graikijos stačiatikių bažnyčios pareigūnų paskyrimus. Graikijos stačiatikių bažnyčios dvasininkai ir samdyti darbuotojai yra laikomi valstybės tarnautojais, o Graikijos stačiatikių bažnyčia yra tvarkoma biurokratiniu būdu.⁸⁴

Nepaisant fakto, kad Graikijoje yra įtvirtinta valstybinė religija, tai savaime nereiškia, kad kitos religijos yra draudžiamos. Graikijos Konstitucijos 13 str. 2 d. įtvirtina, kad „visos pripažintos religijos yra laisvos, o jų garbinimo apeigų vietos yra saugomos įstatymo. Garbinimo apeigos negali trikdyti viešosios tvarkos. Proselytizmas yra draudžiamas“. Kitos religinės organizacijos nėra valstybės aparato dalis tačiau jos gali būti registruojamos kaip privatūs juridiniai asmenys, kurie gali teikti prašymą Švietimo ir Religijos Ministerijai dėl religinės organizacijos pripažinimo. Religinei organizacijai tapus pripažinta, ji gauna tam tikras privilegijas, tokias kaip sudarytų santuokų pripažinimas bei dvasininkų atleidimas nuo karinės tarnybos.⁸⁵ Vis dėlto, nors 1975 m. Graikijos Konstitucijos 13 str. ir įtvirtina religinės sąžinės laisvę ir iš esmės suteikia religijos laisvę visoms „pripažintoms“ religijoms, religinės teisės iš tiesų yra gana ribotos. Neaiškus religinių organizacijų atskyrimo į „pripažintų“ ir „nepripažintų“ pagrindas bei viešojo juridinio asmens statuso suteikimas Graikijos stačiatikių bažnyčiai, kai tuo tarpu

⁸² Graikijos 1985 m. Konstitucija. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. balandžio 24 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.hri.org/docs/syntaxma/artcl25.html>>.

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ MOLOKOTOS-LIEDERMAN, L. The impact of the crisis on the Orthodox Church of Greece: a moment of challenge and opportunity? *Religion, State & Society*, 2016, nr. 44(1), p. 38 [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. kovo 3 d.] Prieiga per internetą: <<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/09637494.2016.1155819?needAccess=true>>.

⁸⁵ DIAMANTOPOULOU, A. Elisabeth. Religious freedom in the light of the relationship between the Orthodox Church and the nation in contemporary Greece. *International journal for the Study of the Christian Church*, 2012, nr. 12 (2), p. 171 [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. kovo 3 d.] Prieiga per internetą: <<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/1474225X.2012.699425?needAccess=true>>.

kitos religinės organizacijos gali būti steigiamos privataus juridinio asmens pagrindais, sukuria sąlygas išlaikyti Graikijos stačiatikių bažnyčios privilegijuotą statusą ir įtvirtinti ribojimus kitiems tikėjimams. Graikijoje „pripažintomis“ laikomos senųjų kalendaristų, Romos katalikų, musulmonų, judaizmo, Jehovos liudytojų ir adventistų religinės organizacijos. Scientologų, Krišnos sąmonės judėjimas ir įvairios politeistinės religinės organizacijos „pripažintų“ religinių organizacijų statuso negavo.

Kaip buvo minėta anksčiau, nors „pripažintos“ religinės organizacijos turi minimalių, simbolinių privilegijų (jos nėra atleidžiamos nuo mokesčių valstybei), Graikijos stačiatikių bažnyčia gali naudotis platesnėmis privilegijomis nei kitos religinės organizacijos. Graikijos stačiatikių bažnyčia, būdama valstybės aparato sudedamąja dalimi, gali vykdyti administracinius aktus, valstybė moka dvasininkams atlyginimus ir pensijas, bažnyčia atleista nuo nekilnojamojo turto mokesčių, valstybė neretai skiria tiesiogines subsidijas Graikijos stačiatikių bažnyčiai, valstybinėse mokyklose dėstomas privalomas Graikijos stačiatikių religinis švietimas (valstybės sąskaita), su galimybe kitą tikėjimą išpažįstantiems mokiniams būti atleistiems nuo mokymo, tačiau jokios alternatyvos šiam religiniam švietimui nėra.⁸⁶

Skirtumas nuo anksčiau nagrinėtų valstybės ir bažnyčios santykių modelių yra tas, kad nors kitose valstybėse taip pat galima išvelgti tam tikrą privilegijų religinėms organizacijoms diferenciaciją, tačiau ten bet kuri religinė organizacija turi bent teorines galimybes pasiekti labiausiai privilegijuotą statusą, kai tuo tarpu Graikijos stačiatikių bažnyčios privilegijuoto statuso apsauga yra įtvirtinta konstituciškai, o kitų, nors ir „pripažintų“ religinių organizacijų galimybės tapti labiausiai privilegijuotomis taptų įmanomos tik Konstitucijos pakeitimo atveju.

3.3 Graikijos pozicija religinio švietimo klausimu

Pagal Graikijos 1975 m. Konstitucijos 16 str. pagrindinis valstybinio švietimo tikslas yra „ugdyti mokinių religinę sąmonę“. 1975 m. Konstitucijos 3 str. teigiama, kad Graikijos stačiatikių bažnyčia yra vyraujanti Graikijos religija. Dėl to M. Koukounaras-Liagkis nuomone, 1975 m. Graikijos Konstitucija dažnai yra aiškintina kaip įpareigojanti valstybę teikti religinį švietimą remiantis Graikijos stačiatikių mokymu. M. Koukounaras-Liagkis teigia, kad nuo 2001 m. Graikijos švietimo ir religijos reikalų ministerija pradėjo

⁸⁶ KARAGIANNIS, E. Secularism in Context: The Relations between the Greek State and the Church of Greece in Crisis. *European Journal of Sociology*, 2009, nr. 50(1), p. 146 [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. kovo 3 d.] Prieiga per internetą: <https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/7AE8386D1364499900597485A30BA0B3/S0003975609000447a.pdf/secularism_in_context_the_relations_between_the_greek_state_and_the_church_of_greece_in_crisis.pdf>.

interpretuoti 1975 m. Konstitucijos 16 str., kaip išreiškiantį valstybės pareigą mokiniams suteikti išsilavinimą, ugdantį religinį supratimą apie bet kurią religiją, neišskiriant konkrečios religijos.⁸⁷

M. Koukounaras-Liagkis teigia, kad Graikijos religinio švietimo teisinius pagrindus įtvirtina Graikijos religinio švietimo įstatymas švietimo įstatymas Nr. 1566/1985, kurio 1 str. 1 d. nustato, kad visi mokiniai turi būti privalomai mokomi pagal „autentišką“ Graikijos stačiatikių bažnyčios mokymą. Be to, jis pastebi, kad Graikijos švietimo įstatymas užtikrina valstybės pareigą teikti religinį švietimą bet kuriai religinei bendruomenei, kuri nori organizuoti savo religinį švietimą, su sąlyga, kad jame dalyvaus bent 5 mokiniai, tačiau nuo 2013 m. tik katalikų bendruomenė sugebėjo pasinaudoti šia galimybe (atsižvelgiant į tai, kad katalikų religiniam švietimui buvo naudojama Graikijos stačiatikių bažnyčios mokymo programa ir vadovėliai). Kiekvienas mokinys turi teisę būti atleistas nuo religinio ugdymo, pateikdamas prašymą, kurį turi pasirašyti abu tėvai, argumentuodami su religine sąmone susijusiais pagrindais.⁸⁸

3.4 Graikijos pozicija religinių simbolių naudojimo ir saviraiškos laisvės pagarbos klausimu

Analizuojant Graikijos valstybės poziciją dėl (Graikijos stačiatikių) religinių simbolių demonstravimo viešosiose mokyklose ir institucijose, pažymėtina, kad nėra aiškaus teisinio reguliavimo, kuris teisiškai įtvirtintų tokią praktiką. Vis dėlto, ši praktika yra įtvirtinta paprotinėje teisėje, ji yra priimtina tiek valstybės gyventojams, tiek teismams bei jos yra laikomasi nuo Graikijos valstybės sukūrimo 19-ame amžiuje. Šią praktiką buvo siekiama ginčyti tiek nacionalinio lygio teismuose, tiek Europos Žmogaus Teisių Tisme, tačiau visi prašymai dėl krikščioniškų religinių simbolių pašalinimo buvo atmesti.⁸⁹

Kalbant apie religinių simbolių dėvėjimo draudimus, teismų praktikos, kurioje būtų nagrinėjamas religinių simbolių dėvėjimo draudimo teisėtumas, rasti nepavyko, tačiau

⁸⁷ KOUKOUNARAS-LIAGKIS, M. Religious Education in Greece – Orthodox Christianity, Islam and Secularism. *European Journal of Social Sciences Education and Research*, 2015, nr. 5(1), p. 45-46 [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. balandžio 23 d.] Prieiga per internetą: <https://www.researchgate.net/publication/282771234_Religious_Education_in_Greece_-_Orthodox_Christianity_Islam_and_Secularism>.

⁸⁸ KOUKOUNARAS-LIAGKIS, M. Religious Education in Greece – Orthodox Christianity, Islam and Secularism. *European Journal of Social Sciences Education and Research*, 2015, nr. 5(1), p. 45-46 [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. balandžio 23 d.] Prieiga per internetą: <https://www.researchgate.net/publication/282771234_Religious_Education_in_Greece_-_Orthodox_Christianity_Islam_and_Secularism>.

⁸⁹ STANISZ, P.; ZAWIŚLAK, M.; ORDON, M. *Presence of the Cross in Public Spaces: Experiences of Selected European Countries*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2016, p. 74, 79-80.

Graikijai būdinga kita religijos laisvės ribojimo problema – proselytizmas. Proselytizmas yra pats reprezentatyviausias religijos laisvės ribojimo Graikijoje pavyzdys. Graikijos Konstitucijos 13 str. 2 d. įtvirtina, kad „visos pripažintos religijos yra laisvos, o jų garbinimo apeigų vietos yra saugomos įstatymo. Garbinimo apeigos negali trikdyti viešosios tvarkos. Proselytizmas yra draudžiamas“. Paminėtina, kad proselytizmas yra aiškinamas kaip tokia veikla, kai asmuo siekia atversti kitą asmenį į kitą tikėjimą. Šis Konstitucijos straipsnis (ypatingai paskutinis šio straipsnio sakiny), įtvirtina svarbų ir sunkų ribojimą religinėms mažumoms praktikuoti savo įsitikinimus, kadangi jis draudžia teisę mokyti ir (tam tikrais atvejais) garbinti, remiantis savo įsitikinimais. Pasak A. Pollis, šis ribojimas yra pats rimčiausias religinės laisvės ribojimas ir jis akivaizdžiai pažeidžia Europos Žmogaus Teisių Konvencijoje įtvirtintą nuostatą, kad „asmens religinių įsitikinimų mokymas ir teisė pakeisti religiją yra fundamentalios žmogaus teisės“.⁹⁰

Teoriškai valstybinės religijos modelio įtvirtinimas nebūtinai reiškia kitų religijų draudimą ar jų laisvės apribojimą, tačiau Graikijos valstybės ir bažnyčios santykių modelis kitų Europos šalių kontekste yra šiek tiek neįprastas dėl Graikijos stačiatikių bažnyčios itin privilegijuoto statuso – darytina išvada, kad kitos religinės organizacijos yra tiesiog toleruojamos.⁹¹

Europos Žmogaus Teisių Teismas jau ne kartą kritikavo Graikijos poziciją valstybės ir bažnyčios santykių klausimu. Byloje *Manoussakis ir kiti v. Graikija*, kurioje keturi Jehovos liudytojai buvo nubausti dėl nuomojamo būsto pavertimo religinių apeigų vieta be išankstinio leidimo, kai tuo tarpu jie teigė, kad leidimą gauti jie siekė, tačiau sąlygos tai padaryti buvo tikslingai pasunkintos. Teismas pabrėžė valstybės kaip neutralios ir nešališkos įvairių religijų, tikėjimų ir įsitikinimų praktikavimo organizatorės vaidmenį bei paaiškino, kad šis vaidmuo skatina viešosios tvarkos laikymąsi, religinę santarvę ir toleranciją demokratinėje visuomenėje. Teismas taip pat pabrėžė, kad valstybės neutralumas ir nešališkumas yra nesuderinamas su valstybės galia vertinti religinių įsitikinimų arba jų išraiškos legitimumą⁹². Kitoje byloje teismas sukritikavo Graikijos valstybės ir bažnyčios santykių modelį ir pabrėžė, jog valstybės institucijos

⁹⁰ DIAMANTOPOULOU, A., E. Religious freedom in the light of the relationship between the Orthodox Church and the nation in contemporary Greece. *International journal for the Study of the Christian Church*, 2012, nr. 12 (2), p. 166-167 [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. kovo 10 d.] Prieiga per internetą: <<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/1474225X.2012.699425?needAccess=true>>.

⁹¹ MOLOKOTOS-LIEDERMAN, L. The Greek ID Card Controversy: A Case Study of Religion and National Identity in a Changing European Union. *Journal of Contemporary Religion*, 2007, nr. 22(2), p. 187–203 [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. kovo 10 d.] Prieiga per internetą: <<https://doi.org/10.1080/13537900701331056>>.

⁹² Europos Žmogaus Teisių Teismas. *1996 m. rugsėjo 26 d. sprendimas byloje Manoussakis ir kiti v. Graikija Nr. 18748/91* [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. kovo 10 d.] Prieiga per internetą: <<http://minorityrights.org/wp-content/uploads/old-site-downloads/download-387-Manoussakis-and-Others-v.-Greece.pdf>>.

turėtų ne pašalinti visuomenėje susidariusios įtampos priežastį ribodamos pliuralizmą, o verčiau turėtų užtikrinti kad skirtingos visuomenės grupės toleruotų viena kitą⁹³.

3.5 Graikijos valstybės ir bažnyčios santykių apibendrinimas

Taigi, apibendrinus, galima aiškiai išvelgti, kad Graikijoje yra teisiškai įtvirtintas valstybinės bažnyčios modelis, nustatantis Graikijos stačiatikių bažnyčios dominuojančią padėtį, kokios negali įgyti jokia kita religinė bendruomenė. Graikijos stačiatikių bažnyčia sudaro dalį valstybinio aparato, šios bažnyčios dvasininkai yra laikomi valstybės tarnautojais, kuriems net mokamas valstybinis atlyginimas. Ši bažnyčia turi labai plačias privilegijas ir stiprią finansinę paramą, bei mokestines išimtis, kurių negali gauti kitos religinės bendruomenės. Valstybinės bažnyčios modelis pasireiškia ir tuo, kad mokyklose yra įtvirtintas privalomas Graikijos stačiatikių religinis švietimas, tačiau alternatyvų kitą tikėjimą išpažįstantiems mokiniams nėra. Religijos laisvės apsaugos srityje Graikijos valstybinės bažnyčios modelis pasireiškia krikščioniškų simbolių demonstravimo viešosiose institucijose toleravimu bei kitų religinių bendruomenių (išskyrus Graikijos stačiatikių) religinės laisvės agresyviu ribojimu.

4. BENDRADARBIAVIMO MODELIS

4.1 Vokietijos valstybės ir bažnyčios santykių teisiniai pagrindai

Paskutinis šiame darbe aptartinas valstybės ir bažnyčios santykių modelis – bendradarbiavimo modelis, kurį darbo autorius ištirs plačiau, siekiant nustatyti kuo daugiau panašumų arba skirtumų su Lietuvos valstybės ir bažnyčios santykių reguliavimu, kurį Lietuvos teisės mokslininkai iki šiol taip pat priskyre bendradarbiavimo modeliui. Šiame modelyje valstybė religinėms organizacijoms suteikia galimybę atlikti tam tikras funkcijas, kurios kitose valstybėse yra išskirtinai atliekamos valstybės.

Panašiai kaip ir ankstesnėse darbo dalyse, toliau darbo autorius apžvelgs Vokietijos teisinį valstybės ir bažnyčios santykių reglamentavimą. Šiuo metu Vokietijoje galiojantis Konstitucijai prilyginamas teisės aktas yra 1949 m. Vokietijos pagrindinis įstatymas⁹⁴. Centrinė 1948 m. Vokietijos pagrindinio įstatymo norma reguliuojanti

⁹³ Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1999 m. gruodžio 14 d. sprendimas byloje *Serif v. Graikija* Nr. 38178/97 [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. kovo 10 d.] Prieiga per internetą: <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-4505>>.

⁹⁴ 1949 m. Vokietijos pagrindinis įstatymas [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. kovo 10 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.btg-bestellservice.de/pdf/80201000.pdf>>.

valstybės ir bažnyčios santykius yra asmens religijos laisvė, įtvirtinta minėto įstatymo 4 str. 1 ir 2 d. Ši norma įpareigoja valstybę gerbti piliečių religinę veiklą ir užtikrinti laisvą šios veiklos praktikavimą. Šia prasme religijos laisvė apima ne tik laisvę išpažinti tikėjimą, tačiau ir laisvę garbinti. Be to, ši norma garantuoja asmenims teisę gyventi asmeninį gyvenimą vadovaujantis religiniais įsitikinimais. Nors ir tai ir nėra tiesiogiai paminėta Vokietijos pagrindiniame įstatyme, tačiau religijos laisvės sudedamoji dalis yra ir jos negatyvioji dimensija, tai yra teisė neturėti jokios religijos.⁹⁵

Vokietijos pagrindinio įstatymo 4 str. įtvirtinta religijos laisvė savo prigimtimi yra žmogaus teisė, todėl taikymu neapsiriboja tik Vokietijos piliečiais, tačiau saugo visus Vokietijoje gyvenančius asmenis. Be to, ne tik asmenys, bet ir religinės bendruomenės yra religijos laisvės subjektai ir todėl gali pasinaudoti šia teise. Religijos laisvė lygiai taip pat, kaip religinius įsitikinimus, saugo ir filosofinius įsitikinimus (vok. *Weltanschauung*), taigi abu įsitikinimų tipai yra sulyginami. Taip pat paminėtina, kad religijos laisvės svarbą pabrėžia ribota galimybė įsikišti į jos taikymą ir tokiu būdu ją suvaržyti. Kitos žmogaus teisės, pavyzdžiui 1948 m. Vokietijos pagrindinio įstatymo 8 str. įtvirtintą susirinkimų laisvė, aiškiai įtvirtina, jog rengiant susirinkimą viešoje erdvėje (pvz. lauke), ši laisvė gali būti suvaržyta remiantis įstatymais, tačiau Vokietijos pagrindinio įstatymo 4 str. neišskiria tokios galimybės. Vis dėlto, tai nereiškia, kad religinė veikla yra aukščiau virš bet kokios valstybės kontrolės, tačiau, jeigu valstybė nusprendžia apriboti tam tikrą religinę veiklą, ji turi siekti konkrečių tikslų, kurie turi būti susiję su kitų, tokių pat svarbių kaip ir religijos laisvė, konstitucinių teisių apsauga. Tai reiškia, kad religijos laisvė gali būti ribojama, jei tai yra daroma siekiant apsaugoti kitų asmenų žmogaus teises ar pašalinti tų teisių pažeidimus.⁹⁶

Teisė turėti arba neturėti tam tikrus religinius ar filosofinius įsitikinimus yra sustiprinta lygybės prieš įstatymą principu. 1948 m. Vokietijos pagrindinio įstatymo 3 str. įtvirtina, kad jokiai asmeniui negali būti teikiamas pirmumas ir jokio asmens negalima vertinti palankiau dėl jo asmeninių įsitikinimų. Vokietijos pagrindinio įstatymo 33 str. 3 p. detalizuoja, kad nei pilietinių ir politinių teisių įgyvendinimas, nei tinkamumas viešosioms tarnyboms, nei valstybės tarnyboje įgytos teisės negali priklausyti nuo

⁹⁵ KORIOTH, S.; AUGSBERG, I. *Religion and the Secular State in Germany. General Reports of the XVIIIth Congress of the International Academy of Comparative Law*, p. 322-323. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. kovo 24 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.iclrs.org/content/blurb/files/Germany.pdf>>.

⁹⁶ KORIOTH, S.; AUGSBERG, I. *Religion and the Secular State in Germany. General Reports of the XVIIIth Congress of the International Academy of Comparative Law*, p. 322-323. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. kovo 24 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.iclrs.org/content/blurb/files/Germany.pdf>>.

religinių pažiūrų ir kad niekam negali būti suteikiamas didesnis pranašumas prieš kitus dėl jo priklausymo ar nepriklausymo tam tikrai religinei ar filosofinei bendruomenei.⁹⁷

Antrasis Vokietijos valstybės ir bažnyčios santykių ramstis yra įtvirtintas 1948 m. Vokietijos pagrindinio įstatymo 140 str. Čia Vokietijos Konstitucijos kūrėjai panaudojo ypatingą techniką – šiuo straipsniu nukreipė į 1919 m. Vokietijos Konstituciją ir dabartinę Konstituciją įtraukė valstybės ir bažnyčios santykiams aktualias teisės normas. Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas išaiškino, kad šios technikos panaudojimas nereiškia, kad 1948 m. Vokietijos pagrindinio įstatymo 140 str. turi mažiau reikšmingą statusą lyginant su kitomis normomis ir šiame straipsnyje minėtinose teisės normose yra integruali 1948 m. Vokietijos pagrindinio įstatymo dalis.⁹⁸ Darbo autorius daro išvadą, kad šios technikos panaudojimas turėjo tikslą pademonstruoti Vokietijos valstybės ir bažnyčios santykių reguliavimo tęstinumą ir suteikti tvirtesnę pagrindą šių santykių reguliavimui.⁹⁹

1948 m. Vokietijos pagrindinio įstatymo 140 str., kuris, kaip minėta anksčiau, nukreipia į anksčiau galiojusios 1919 m. Konstitucijos nuostatas, įtvirtina institucinį Vokietijos valstybės ir bažnyčios santykių aspektą ir įtvirtina sudėtingą pusiausvyrą tarp valstybės ir bažnyčios atskirties bei bendradarbiavimo. 1919 m. Konstitucijos 137 str. 3 d. deklaruoja, jog „visos religinės bendruomenės nepriklausomai administruos ir reguliuos savo veiklą nepažeidžiant visiems galiojančių įstatymų“. Šis straipsnis taip pat nustato, kad asociacijos, kurių tikslas yra skatinti filosofinį požiūrį į visatą turi tokį patį statusą kaip religinės organizacijos, todėl galima suprasti, kad tiek religinį, tiek filosofinį požiūrį į gyvenimą skleidžiančios bendruomenės yra visiškai sulyginamos. Taigi apžvelgus šias esmines institucinį valstybės ir bažnyčios santykių nubrėžiančias konstitucines normas, galima teigti, kad 1948 m. Vokietijos pagrindinis įstatymas nustato visišką valstybės ir bažnyčios atskyrimą, tačiau jis negali būti suprantamas kaip laicizmas griežtąja prancūziškąja prasme, kadangi Vokietijos teisinis reguliavimas leidžia tam tikrą bendradarbiavimą tarp valstybės ir religinių grupių, o draudžiamas tik toks bendradarbiavimas, kuris integruoja religines bendruomenes į valstybės organizaciją.¹⁰⁰

Galima pastebėti, kad anksčiau aprašyti pirmasis ir antrasis Vokietijos valstybės ir bažnyčios santykių ramsčiai, tai yra religijos laisvės apsauga bei institucinis valstybės ir

⁹⁷ *Ibidem*.

⁹⁸ Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas. 1965 m. gruodžio 14 d. sprendimas nr. 1 BvR 413/60 iš KORIOH, S.; AUGSBERG, I. *Religion and the Secular State in Germany. General Reports of the XVIIIth Congress of the International Academy of Comparative Law*, p. 322. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. kovo 24 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.iclrs.org/content/blurb/files/Germany.pdf>>.

⁹⁹ KORIOH, S.; AUGSBERG, I. *Religion and the Secular State in Germany. General Reports of the XVIIIth Congress of the International Academy of Comparative Law*, p. 322-323. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. kovo 24 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.iclrs.org/content/blurb/files/Germany.pdf>>.

¹⁰⁰ *Ibid.*

bažnyčios atskyrimas, kartu sudaro valstybės neutralumo principą, kuris yra centrinė Vokietijos valstybės ir bažnyčios santykių idėja¹⁰¹. G. Robbers teigia, kad neutralumo principas atspindi įpareigojimu valstybei neturėti valstybinės bažnyčios ir nepuoselėti ypatingo palankumo konkrečiai religinei bendruomenei ir pareiga tiek religines, tiek kitas ideologines bendruomenes (humanistines ir kitokias bendruomenes, kurių ideologijoje iš viso nėra minimas Dievas ar dievai) laikyti lygiateisėmis. Kita vertus, bet koks elgesys, kuris sudarytų religinės bendruomenės mažiau palankesnes sąlygas negu kitoms socialinėms bendruomenės arba bet kokia antireliginė valstybės politika būtų nesuderinama su valstybės neutralumo principu. Be to, G. Robbers išskiria, kad neutralumo principas taip pat reiškia valstybės nesikišimą, tai yra, šis principas draudžia valstybei imtis bet kokių veiksmų religinių bendruomenių veiklos sferoje. Šis valstybės neutralumo principo aspektas ypatingai atspindi 1919 m. Vokietijos Konstitucijos 137 str. 3 d., kuri teigia, kad „visos religinės bendruomenės nepriklausomai administruos ir reguliuos savo veiklą nepažeidžiant visiems galiojančių įstatymų“. Šis savarankiškumas turi būti gerbiamas nepaisant to, koks yra religinės bendruomenės teisinis statusas.¹⁰²

Pasak G. Robbers, valstybės neutralumo principas taip pat apima ir teigiamą neutralumą. Jis teigia, kad ši koncepcija įpareigoja valstybę aktyviai remti religiją ir užtikrinti erdvę religijos klestėjimui. Tai reiškia, pavyzdžiui, kad valstybė turi įtraukti religinius poreikius rengiant miestų plėtros planus, tai yra valstybės institucijos planuodamos miestų plėtrą turi rezervuoti tam tikrą dalį nekilnojamojo turto, kuriame religinės bendruomenės galėtų kurti maldos namus atsižvelgiant į tos vietovės gyventojų poreikius. Pasak G. Robbers, tokia teigiamo neutralumo koncepcija yra dominuojanti oficialiose valstybės pareigūnų diskusijose, o ne tik įstatyme. Ją aktyviai remia ir reguliariai įgyvendina teismai ir valstybės institucijos.¹⁰³

G. Robbers teigia, kad valstybės ir bažnyčios bendradarbiavimo pagrindas Vokietijoje yra kildinamas iš religijos ir įsitikinimų laisvės. Vokietijos valstybės ir bažnyčios santykių teisinį pagrindą sudaro keli pagrindiniai principai, iš kurių svarbiausi yra valstybės neutralumo, tolerancijos, pariteto ir pliuralizmo principai, o atvirumas religijai yra pagrindinis Vokietijos valstybės ir bažnyčios santykių bruožas.¹⁰⁴

Valstybės ir bažnyčios bendradarbiavimo tiesioginį įtvirtinimą galima pastebėti Vokietijos 1949 m. Konstitucijoje, kurios 7 str. nustato, kad religinis švietimas turi būti įtrauktas į viešųjų mokyklų mokymo programas bei kuris leidžia steigti privačias religines

¹⁰¹ *Ibid.*

¹⁰² ROBBERS, G. *Religion and Law in Germany*. The Netherlands: Kluwer Law International, 2010, p. 86–87.

¹⁰³ *Ibidem.*

¹⁰⁴ *Ibidem.*

mokyklas, o taip pat ir 1919 m. Konstitucijos 137 str., kuris nustato, kad religinės organizacijos gali kreiptis dėl įregistravimo viešosios teisės korporacijomis, kurios to pasekoje galėtų privalomai apmokestinti savo narius.

4.2 Religinių organizacijų steigimas, administravimas ir finansavimas Vokietijoje

Toliau darbo autorius apžvelgs Vokietijos religinių organizacijų skirtingus juridinius statusus ir galimybes juos įgyti, religinių organizacijų finansavimo bei privilegijų klausimus. Visų pirma, religinės organizacijos Vokietijoje, paprastai, yra steigiamos tokia pat tvarka, kaip ir kitos privačios bendrovės. Vis dėlto, religinei organizacijai, siekiančiai gauti bent minimalias privilegijas, reikia gauti pelno nesiekiančios asociacijos statusą. Mokestinės lengvatos, kuriomis gali naudotis pelno nesiekiančios asociacijos yra atleidimas nuo pelno mokesčio, taip pat neapmokestinamomis tampa pajamos iš fizinių asmenų palikimo ir tiesioginių aukų¹⁰⁵. Valstybinės valdžios institucijos peržiūri registracijos paraiškas ir reguliariai teikia pelno nesiekiančių asociacijų statusą. Jei paraiška nėra patenkinama, šį sprendimą galima peržiūrėti teismine tvarka. Religinės bendruomenės, kurios kreipiasi dėl pelno nesiekiančios asociacijos statuso suteikimo, privalo pateikti įrodymus (steigimo dokumentus, istorinius duomenis ir veiklos istoriją), kurie įrodytų, kad bendruomenė yra religinė.¹⁰⁶

Sprendžiant klausimą dėl pelno nesiekiančios asociacijos statuso suteikimo yra aktualus valstybės neutralumo principas. Valstybės neutralumo principas įtvirtina, kad valstybei yra draudžiama nustatyti, kas teisėtai gali būti klasifikuojama kaip religija ir kas gali būti pripažįstama religiniu elgesiu, o jos vertinimas turi apsiriboti formalia peržiūra. Konstitucijos saugoma religijos laisvė užtikrina naujų religinių konfesijų kūrimąsi, tačiau jeigu valstybei nėra leidžiama nustatyti, kas yra religija, tai kam yra leidžiama? Kaip pastebėjo S. Korioto ir I. Augsbergo, Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas išaiškino, kad pačios religinės grupės yra atsakingos nuspręsti ar jos yra religinio pobūdžio¹⁰⁷. Ši teisė yra taikoma visoms religinėms bendruomenėms, nesvarbu ar jos turi

¹⁰⁵ BLOSS, L. *European Law of Religion – organizational and institutional analysis of the national systems and their implications for the future European Integration Process*. New York: New York University, School of Law, 2003, p. 41 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. kovo 27 d.]. Prieiga per internetą: <<https://jeanmonnetprogram.org/archive/papers/03/031301.pdf>>.

¹⁰⁶ Jungtinių Amerikos Valstijų valstybės departamentas. *Report on International Religious Freedom – Germany*. 2016, p. 3 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. kovo 27 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.state.gov/documents/organization/269062.pdf>>.

¹⁰⁷ KORIOTH, S.; AUGSBERG, I. *Religion and the Secular State in Germany. General Reports of the XVIIIth Congress of the International Academy of Comparative Law*, p. 323. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. kovo 24 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.iclrs.org/content/blurb/files/Germany.pdf>>.

viešosios teisės korporacijos statusą, ar jos yra įsteigtos privataus juridinio asmens pagrindais, ar išvis neturi teisinio subjektiškumo. Konstitucija ne tik užtikrina religinių organizacijų savikontrolės laisvę, tačiau ir suteikia galimybę pačiai bendruomenei nustatyti, ar ji yra grindžiama religiniais pagrindais, suteikia apsaugą nuo valstybinės priežiūros ir užtikrina valstybės globą.¹⁰⁸ Taigi teisinė religijos koncepcija yra paremta tariamų religinių organizacijų savęs pripažinimu.¹⁰⁹

Nepaisant to, reikia imtis tam tikrų prevencinių priemonių, kurios užkirstų kelią piktnaudžiavimui religijos laisve. Juk negalima tariamai religinei bendruomenei suteikti teisę išimtinai nuspręsti, ar ir kokių mastu tam tikras elgesys gali būti laikomas religiniu, kuriam turi būti suteikta teisinė apsauga. Turi egzistuoti tam tikra valstybės kontrolės forma¹¹⁰. Vis dėlto, kadangi religinių bendruomenių savęs supratimas yra viena esminių valstybės neutralumo įgyvendinimo sąlygų, ši būtinoji valstybės kontrolė apsiriboja tik patikimumo patikrinimu, tai yra tik tuo atveju, kai tam tikra grupė akivaizdžiai piktnaudžiauja religijos laisvės idėja – pavyzdžiui naudoja ją akivaizdžiai ekonominiiais tikslais – tik tokiu atveju valstybė gali įsikišti. Ši problema buvo aktyviai diskutuojama dėl vadinamosios „Scientologijos bažnyčios“.¹¹¹

Ši ypatinga religinio savęs supratimo reikšmė yra besivystančios jurisdikcijos rezultatas. Iš tiesų, ankstesniuose Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo sprendimuose buvo bandoma nustatyti siauresnes ir konkretesnes apibrėžtis. Teismas bandė įtvirtinti „kultūros adekvatumo sąlygą“, kuri nustato, jog religija galima pripažinti „tas konfesijas, kurias laiko eigoje sukūrė civilizuoti žmonės bendrų moralinių įsitikinimų pagrindu“,¹¹². Kadangi šie apibrėžimai neatitiko konstitucinio valstybės neutralumo principo, vėliau teismai teisėtai jų atsisakė. Dėl to Vokietijoje dabar egzistuoja tik labai

¹⁰⁸ BLOSS, L. *European Law of Religion – organizational and institutional analysis of the national systems and their implications for the future European Integration Process*. New York: New York University, School of Law, 2003, p. 39 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. kovo 17 d.]. Prieiga per internetą: <<https://jeanmonnetprogram.org/archive/papers/03/031301.pdf>>.

¹⁰⁹ KORIOTH, S.; AUGSBERG, I. *Religion and the Secular State in Germany. General Reports of the XVIIIth Congress of the International Academy of Comparative Law*, p. 322-323. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. kovo 24 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.iclrs.org/content/blurb/files/Germany.pdf>>.

¹¹⁰ Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas. *1991 m. vasario 5 d. sprendimas nr. 2 BvR 263/86* iš KORIOTH, S.; AUGSBERG, I. *Religion and the Secular State in Germany. General Reports of the XVIIIth Congress of the International Academy of Comparative Law*, p. 323. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. kovo 24 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.iclrs.org/content/blurb/files/Germany.pdf>>.

¹¹¹ KORIOTH, S.; AUGSBERG, I. *Religion and the Secular State in Germany. General Reports of the XVIIIth Congress of the International Academy of Comparative Law*, p. 323. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. kovo 24 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.iclrs.org/content/blurb/files/Germany.pdf>>.

¹¹² Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas. *1960 m. lapkričio 8 d. sprendimas nr. 1 BvR 59/56* iš KORIOTH, S.; AUGSBERG, I. *Religion and the Secular State in Germany. General Reports of the XVIIIth Congress of the International Academy of Comparative Law*, p. 324. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. kovo 24 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.iclrs.org/content/blurb/files/Germany.pdf>>.

atviri ir ganėtinai formalūs apibrėžimai, nustatantys ką galima tinkamai vadinti religija ar religine bendruomene.¹¹³

Bet kurios religinės organizacijos taip pat gali kreiptis dėl viešosios teisės korporacijos statuso suteikimo. 1919 m. Konstitucijos 137 str. 5 p. nustato, kad „religinės organizacijos, kurios praeityje turėjo viešosios teisės korporacijos statusą, jį išlaikys, o kitoms religinėms organizacijoms šis statusas gali būti suteiktas jos prašymo pagrindu, jei jos steigimo dokumentai ir narių kiekis užtikrina šių religinių organizacijų nuolatinumą“. Religinė organizacija neprivalo pateikti prašymą būti pripažinta viešosios teisės korporacija, kad ji galėtų naudotis religijos laisve, tačiau šis statusas suteikia tam tikrų privilegijų. Įdomu tai, kad tarp religinių organizacijų, turinčių viešosios teisės korporacijos statusą, ir valstybės egzistuoja ypatinga partnerystė. Šis statusas suteikia religinėms organizacijoms teisę apmokestinti organizacijos narius papildomu bažnytinės dešimtinės mokesčiu (vidutiniškai apie 9 proc. pajamų mokesčio), kurį renka kiekviena Vokietijos žemė atitinkamos religinės organizacijos vardu per valstybės mokesčių surinkimo procesą. Tai yra ypatinga ir išskirtinė privilegija, kurią viešosios teisės korporacijos statusas gali suteikti religinei organizacijai. Kiekviena viešosios teisės korporacijos statusą turinti religinė organizacija, kuri naudojasi dešimtinės paslauga, moka valstybei už tai mokesčius, tačiau ne visos jos šia paslauga naudojasi. Viešosios teisės korporacijos statusas religinei organizacijai taip pat leidžia naudotis papildomomis mokestinėmis lengvatomis (didesnėmis už tas, kurios skiriamos pelno nesiekiančioms asociacijoms), suteikia teisę turėti atstovą viešosios televizijos ir radijo stočių stebėtojų tarybose ir teisę į specialias darbo taisykles, pavyzdžiui, reikalauti, kad religinės organizacijos darbuotojai, dirbantys, pavyzdžiui, ligoninėse, darželiuose ir nevyriausybinėse organizacijose, valdomuose religinės organizacijos, būtų tos religinės organizacijos nariai. Šioje srityje viešosios teisės korporacijos naudojasi gana plačia autonomija, kadangi jos gali kurti savo vidines taisykles ir jomis išspręsti praktiškai visus klausimus be valstybės įsikišimo net darbo santykių srityje, pavyzdžiui katalikiška ligoninė gali atleisti iš darbo daktarą, kuris viešai išreiškė savo poziciją aborto klausimu, nesilaikant darbo kodekse numatytos tvarkos¹¹⁴. Taip pat paminėtina, kad valstybė

¹¹³ KORIOTH, S.; AUGSBERG, I. *Religion and the Secular State in Germany. General Reports of the XVIIIth Congress of the International Academy of Comparative Law*, p. 324. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. kovo 24 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.iclrs.org/content/blurp/files/Germany.pdf>>.

¹¹⁴ EBERLE, J. E. *Church And State In Western Society : Established Church, Cooperation And Separation*. Routledge, 2016, p. 61 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. vasario 27 d.]. Prieiga per internetą: <<http://web.b.ebscohost.com/ehost/ebookviewer/ebook/ZTAWMHh3d19fNDAXMjkkX19BTg2?sid=4c68dca4-7d9a-47fe-bb2a-00871c46ebbb@sessionmgr120&vid=3&format=EB&rid=2>>.

subsidijuoja viešosios teisės korporacijos statusą turinčias ir viešąsias paslaugas teikiančias institucijas, pavyzdžiui, mokyklas ir ligonines.¹¹⁵

Vertinant viešosios teisės korporacijos statuso suteikimo galimybę valstybės neutralumo principo kontekste, šio statuso suteikimo religinei organizacijai galimybė, atrodo, prieštarauja bendrajai 1948 m. Vokietijos pagrindinio įstatymo idėjai, kad Vokietijoje nėra valstybinės bažnyčios. Panašu, kad viešosios teisės korporacijos statuso suteikimas religinei bendruomenei gali leisti jai dalyvauti valstybės valdžioje ir taip tapti neatskiriama valstybės dalimi. Tačiau galimybė turėti valstybinių korporacijų statusą, manytina, kad neprieštarauja bendrajai Konstitucijos nuostatai, kad Vokietijoje negali būti valstybinės bažnyčios. Nepaisant fakto, kad religinėms organizacijoms yra suteikiamas viešosios teisės korporacijos statusas, atitinkamos religinės bendruomenės vis tiek yra atskirtos nuo valstybės ir jos netampa neatskiriama valstybės organizacijos dalimi. Įprastai kitų viešosios teisės korporacijų vidaus procesai yra daugiau ar mažiau pavaldūs valstybės kontrolei, tačiau 1919 m. Konstitucijos 137 str. 3 d., kuris užtikrina nepriklausomą religinių organizacijų vidaus reikalų reguliavimą ir administravimą, yra taikomas tiek viešosios teisės korporacijoms, tiek privačioms korporacijoms. Vadinasi viešosios teisės korporacijos statusas, žvelgiant iš galiojančio teisinio reguliavimo perspektyvos, neįtvirtina bažnyčių priklausomumo nuo valstybės, todėl jis iš esmės nekeičia valstybės ir bažnyčios santykių.¹¹⁶

Žvelgiant iš praktinės pusės, S. Korioth ir I. Augsberg išvelgia, jog valstybė gali naudoti viešosios teisės korporacijos statuso suteikimą, kaip tam tikrą apdovanojimo už lojalumą valstybei formą, kadangi vienintelis įtvirtintas kriterijus viešosios teisės korporacijos statuso suteikimui yra religinės organizacijos „nuolatinumas“. Betgi galutinį žodį, sprendžiant ar pakankamas yra tam tikros religinės organizacijos „nuolatinumas“, turi valstybė, kuri gali piktnaudžiauti šia teise. Vis dėlto, analizuojant Vokietijos praktiką, galima pastebėti, jog viešosios teisės korporacijos statusas yra suteiktas gana plačiam religinių organizacijų ratui (net apie 180 skirtingų religinių organizacijų¹¹⁷) ir yra suteiktas netgi Jehovos liudytojų religinei bendruomenei, kuri yra priėmusi ganėtinai

¹¹⁵ Jungtinių Amerikos Valstijų valstybės departamentas. *Report on International Religious Freedom – Germany*. 2016, p. 3 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. kovo 27 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.state.gov/documents/organization/269062.pdf>>.

¹¹⁶ KORIOTH, S.; AUGSBERG, I. *Religion and the Secular State in Germany. General Reports of the XVIIIth Congress of the International Academy of Comparative Law*, p. 324-325. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. kovo 24 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.iclrs.org/content/blurb/files/Germany.pdf>>.

¹¹⁷ Jungtinių Amerikos Valstijų valstybės departamentas. *Report on International Religious Freedom – Germany*. 2016, p. 3 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. kovo 27 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.state.gov/documents/organization/269062.pdf>>.

priešišką poziciją valstybės atžvilgiu, kadangi draudžia jos nariams dalyvauti bet kokiame valstybės valdyme ar rinkimuose.¹¹⁸

Be to, bendradarbiavimą tarp valstybės ir bažnyčios įtvirtina ir daugybė dvišalių sutarčių tarp valstybės ir religinių bendruomenių, net apie keturiasdešimt skirtingų tiek federacinio, tiek atskirų žemių lygio sutarčių su katalikų ir evangeliškėmis bažnyčiomis¹¹⁹. Šios sutartys dažnai apima religinio švietimo valstybinėse mokyklose, teologijos fakultetų įsteigimo ir kapelionų skyrimo karo tarnybos vietose klausimus.¹²⁰

S. Korioto ir I. Augsbergo nuomone, šios galimos valstybės ir religinių bendruomenių bendradarbiavimo formos atskleidžia tikrąjį Vokietijos valstybės ir bažnyčios santykių konstitucinio reguliavimo charakterį. Konstitucija griežtai nesupriešina valstybės ir religinių organizacijų ir nelaiko jas visiškai atskirtomis. Vietoj to, ji nurodo valdžios institucijoms padėti religinėms organizacijoms. Kaip nurodo S. Korioto ir I. Augsberg, remiantis Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo praktika, valstybei nustatytas neutralumo reikalavimas „turi būti suprantamas kaip atviras ir visapusiškas požiūris, kuris užtikrintų *vienodą* skirtingų religinių konfesijų religijos laisvės apsaugą”.¹²¹

4.3 Vokietijos pozicija religinio švietimo klausimu

Kalbant apie religinį švietimą, būtina prisiminti 1948 m. Vokietijos pagrindinio įstatymo 4 str., kuris užtikrina asmens religijos laisvę bei paminėti šio įstatymo 6 str., kuris užtikrina tėvystės teisę, įskaitant teisę auklėti vaikus remiantis tėvų pasirinktais religiniais ar filosofiniais įsitikinimais. Tačiau 1948 m. Vokietijos pagrindinio įstatymo 7 str. 3 d. įtvirtina, kad religinis švietimas turi būti mokomas kaip įprastas mokymo programos dalykas viešosiose mokyklose. Šioje nuostatoje galima išvelgti tam tikrą imperatyvumą, suponuojantį, kad religinis švietimas yra privalomas ir negali būti nedėstomas. Ta pati konstitucinė teisės norma įtvirtina, kad religinis švietimas yra vykdomas pagal atitinkamos religinės bendruomenės principus. Tai reiškia, kad šis švietimas nėra tiesiog

¹¹⁸ KORIOTH, S.; AUGSBERG, I. *Religion and the Secular State in Germany. General Reports of the XVIIIth Congress of the International Academy of Comparative Law*, p. 324-325. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. kovo 24 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.iclrs.org/content/blurb/files/Germany.pdf>>.

¹¹⁹ Vokietijos sutarčių su religinėmis organizacijomis sąrašas [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. kovo 25 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.kirchenrecht-online.de/relrecht/stkvertraege.html>>.

¹²⁰ KORIOTH, S.; AUGSBERG, I. *Religion and the Secular State in Germany. General Reports of the XVIIIth Congress of the International Academy of Comparative Law*, p. 325. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. kovo 25 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.iclrs.org/content/blurb/files/Germany.pdf>>.

¹²¹ KORIOTH, S.; AUGSBERG, I. *Religion and the Secular State in Germany. General Reports of the XVIIIth Congress of the International Academy of Comparative Law*, p. 325. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. kovo 26 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.iclrs.org/content/blurb/files/Germany.pdf>>.

neutralus supažindinimas su skirtingais tikėjimais, bet verčiau yra pačio tikėjimo dėstymas iš esmės (dažniausiai dėstomas katalikų arba protestantų tikėjimas priklausomai nuo to, kokia yra religinė dauguma konkrečioje žemėje).

Remiantis aukščiau paminėta teisės norma, visose Vokietijos žemėse viešosios mokyklos siūlo religinio švietimo pamokas. Religinės bendruomenės, turinčios viešosios teisės korporacijos statusą skiria religinio švietimo mokytojus, kurie bendradarbiaudami su atskiromis Vokietijos žemėmis paruošia religinio švietimo pagrindus pagal kiekvienos religinės bendruomenės principus. Pažymėtina, kad Vokietijos žemės moka už religinio švietimo rengimą ir mokymą atsakingų mokytojų atlyginimus. Dauguma viešųjų mokyklų siūlo įvairių protestantiškų denominacijų ir katalikų religinio švietimo pamokas, kartais taip pat siūlo ir pamokas apie judaizmą, jei yra pakankamas kiekis mokinių, norinčių mokytis šio dalyko (paprastai turi būti ne mažiau nei dvylika susidomėjusių mokinių, nors šios taisyklės šiek tiek skiriasi kiekvienoje Vokietijos žemėje). Bavarijos, Badeno-Viurtembergo, Heseno, Žemutinės Saksonijos, Šiaurės Reino-Vestfalijos ir Reino krašto-Pfalco žemės taip pat siūlo islamo religines klases.¹²²

Kyla klausimas, ar 1948 m. Vokietijos pagrindinio įstatymo 7 str. 3 d. neprieštarauja anksčiau minėtiems 4 str. ir 6 str. Toks klausimas buvo keliamas vienoje Vokietijos Federacinio Konstitucinio Teismo byloje¹²³. Šioje byloje teismas nustatydamas religijos vaidmens mokykloje ribas, pabrėžė būtinybę kuo labiau apriboti bet kokį prievartinį įtikinimą. Bet koks religinis mokymas turi būti atliekamas su minimaliu prievartiniu įtikinimu ir negali būti atkaklaus krikščionybės tiesos įrodinėjimo. Antra, mokykloje negali būti jokio religinio mokymo ar proselytismo, išskyrus tuos atvejus, kai tai yra daroma religinio švietimo pamokų metu. Taip pat, krikščionybė, nors ir turinti dominuojančią poziciją visuomenėje, ne religinių pamokų metu gali būti minima tik kaip istorinė ir kultūrinė jėga, o jos dominuojanti pozicija negali būti naudojama kaip šios ideologijos tiesos įrodymas. Teismas taip pat pabrėžė, kad mokiniai, nenorintys nedalyvauti religinio švietimo pamokose, turi būti atleisti nuo jų. Galiausiai, teismas pabrėžė, kad mokyklos turi būti atviros ir tolerantiškos kitiems įsitikinimams, kadangi mokyklos vaidmuo yra pasiūlyti įvairias religines ar filosofines perspektyvas kaip forumus mokinių pasaulėžiūros formavimuisi. Šie religijos vaidmens bendrojo lavinimo mokyklose ribojimai, teismo nuomone sudaro tėvams pakankamas galimybes mokytis

¹²² Jungtinių Amerikos Valstijų valstybės departamentas. *Report on International Religious Freedom – Germany*. 2016, p. 4 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. kovo 27 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.state.gov/documents/organization/269062.pdf>>.

¹²³ Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas. *1987 m. gegužės 12 d. sprendimas nr. 1 BvR 1087/91* [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. kovo 27 d.]. Prieiga per internetą: <<https://law.utexas.edu/transnational/foreign-law-translations/german/case.php?id=615>>.

vaikus atsižvelgiant į savo religinius ar filosofinius įsitikinimus be jokio asmens prievartinio įtikinimo.¹²⁴ Be to, mokiniai, kurie nenori dalyvauti religinėse pamokose, gali pamokų atsisakyti, tačiau vietoje religinio švietimo būtinas etikos pamokų lankymas¹²⁵.

Šioje vietoje aktualu panagrinėti ir meldimosi Vokietijos viešosiose mokyklose klausimą. Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas kitoje byloje¹²⁶ nusprendė, kad maldos atlikimas pamokų metu neprieštaruja Konstitucijai, net tuo atveju, kai tam prieštaruja dalis tėvų. Teismas teigė, kad krikščionybė vaidina itin reikšmingą vaidmenį Vakarų kultūrai. Teismas teigė, jog mokykla negali reikalauti laikytis krikščioniškų įsitikinimų ir turi būti tolerantiška visų religijų atžvilgiu. Niekas negali būti priverstas būti krikščioniu arba dalyvauti maldoje, dėl to mokiniai gali atsisakyti melstis arba išeiti iš klasės maldos metu ir grįžti po jos.¹²⁷

Tačiau, siekiant kad maldos atlikimas neprieštarautų Konstitucijai, malda negali būti įtraukta į mokymo programą ar privalomą pamokų planą. Visais atvejais malda turi būti savanoriška, todėl mokytojai negali priversti moksleivių dalyvauti maldoje. Maldos atlikimą gali inicijuoti tiek mokyklos direktorius, tiek mokytojas ar mokinys bet kuriuo metu prieš pamokas, pamokų metu arba po jų. Valstybė gali remti meldimąsi, tačiau šis aktas turi būti išimtinai savanoriškas.¹²⁸

Taigi, galima daryti išvadą, kad meldimasis, religijos mokymas ar indoktrinacija gali būti vykdoma tik religijos švietimo pamokose ir tik tiems, kurie laisvai nori jose dalyvauti. Religija Vokietijoje yra pasirinkimas, o ne pareiga. Visur, išskyrus religinio švietimo pamokas, krikščionybę galima minėti tik kaip kultūrinę jėgą, o ne kaip religinę jėgą. Šiuo požiūriu krikščionybė turi būti traktuojama lygiai taip pat kaip ir bet kuri kita religija ar įsitikinimų sistema ir galima įžvelgti valstybės siekį laikytis neutralumo ir užtikrinti mokyklos ideologinį atvirumą bei tolerantiškumą visoms pažiūroms.¹²⁹

¹²⁴ EBERLE, J. E. *Church And State In Western Society : Established Church, Cooperation And Separation*. Routledge, 2016, p. 129 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. kovo 29 d.]. Prieiga per internetą: <<http://web.b.ebscohost.com/ehost/ebookviewer/ebook/ZTAwMHh3d19fNDAXMjkxX19BTg2?sid=4c68dca4-7d9a-47fe-bb2a-00871c46ebbb@sessionmgr120&vid=3&format=EB&rid=2>>.

¹²⁵ Jungtinių Amerikos Valstijų valstybės departamentas. *Report on International Religious Freedom – Germany*. 2016, p. 4 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. kovo 29 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.state.gov/documents/organization/269062.pdf>>.

¹²⁶ Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas. *1979 m. spalio 16 d. sprendimas nr. 1 BvR 647/70* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. kovo 27 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv052223.html>>.

¹²⁷ *Ibidem*.

¹²⁸ *Ibidem*.

¹²⁹ Jungtinių Amerikos Valstijų valstybės departamentas. *2016 Report on International Religious Freedom – Germany* [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. kovo 27 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.state.gov/documents/organization/269062.pdf>>.

4.4 Vokietijos pozicija religinių simbolių naudojimo ir saviraiškos laisvės pagarbos klausimu

Toliau darbo autorius nagrinės religijos laisvės apsaugos Vokietijoje klausimą. Vokietijos Baudžiamajame Kodekse (vok. *Strafgesetzbuch*) yra skyrius, skirtas penalizuoti nusikaltimus, susijusius su religija ir ideologija. Svarbiausi šio skyriaus straipsniai yra 166 str., kuris draudžia religijos ir religinių ar ideologinių bendruomenių šmeižtą ir 167 str., kuris draudžia religijos praktikavimo, ypatingai garbinimo, trikdymą. Šių teisės normų tikslas nėra atskirų tikinčiųjų ar religinių bendruomenių teisių apsauga, bet verčiau yra siekis apsaugoti viešąją erdvę, tai yra taikų visų piliečių sugyvenimą viešojoje erdvėje. Atsižvelgiant į šį konkretų tikslą, Vokietijos teismai vengė tam tikrus pareiškimus priskirti šmeižtui anksčiau minėto Vokietijos Baudžiamojo Kodekso 166 str. prasme.¹³⁰

Konkrečiai kalbant apie Vokietiją, nepaisant visų nesėkmingų sukrėtimų ir diskusijų, konfliktai tarp religijos praktikavimo apsaugos ir saviraiškos laisvės apsaugos labai retai patenka į teismus. Teismo nuosprendžių pagal Vokietijos Baudžiamojo Kodekso 166 str. ir 167 str. dažnumas išlieka ganėtinai mažas. 2011 m. statistiniai duomenys rodo tik šešis nuosprendžius už abu nusikaltimus kartu sudėjus¹³¹. Čia verta būtų paminėti, jog vienas naujausių su šiuo klausimu susijusių yra 2012 m. Berlyno ir Brandenburgo aukščiausiojo administracinio teismo sprendimas, kuriame teismas teigė, kad karikatūrų, pašėpiančių Mahometą, musulmonų tikėjimo pradininką ir pranašą, demonstravimas šalia musulmonų maldos namų Berlyne, neatitinka „įžeidimo“ sąvokos Vokietijos Baudžiamojo Kodekso 166 str. prasme. Taigi, galima išvelgti, jog kilus konfliktui tarp religijos praktikavimo apsaugos ir kitų asmenų saviraiškos laisvės, kai yra pažeidžiama religijos laisvė, realių pasekmių tikimybė yra menka.¹³²

Nagrinėjant religijos laisvės apsaugos klausimą, aktualu būtų panagrinėti ir Vokietijos valstybės poziciją dėl religinių simbolių naudojimo viešumoje. Viena iš dažniausiai diskutuojamų teisminių bylų Vokietijoje buvo byla dėl kryžiaus demonstravimo mokyklų klasėse. Bavarijos žemėje buvo privaloma pakabinti kryžių kiekvienoje viešųjų mokyklų klasėje. Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas

¹³⁰ KORIOTH, S.; AUGSBERG, I. *Religion and the Secular State in Germany. General Reports of the XVIIIth Congress of the International Academy of Comparative Law*, p. 325. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. kovo 27 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.iclrs.org/content/blurb/files/Germany.pdf>>.

¹³¹ TEMPERMAN, J., KOLTAY, A. *Blasphemy and Freedom of Expression: Comparative, Theoretical and Historical Reflections after the Charlie Hebdo Massacre*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017, p. 361.

¹³² TEMPERMAN, J., KOLTAY, A. *Blasphemy and Freedom of Expression: Comparative, Theoretical and Historical Reflections after the Charlie Hebdo Massacre*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017, p. 361.

nusprendė, kad ši praktika pažeidė negatyvią religijos laisvės dimensiją – tai yra teisę neturėti jokio tikėjimo. Pasak teismo, įpareigojimas mokinius mokytis patalpoje, kurioje pakabintas kryžius yra nepriimtina, kadangi šis kryžius turėtų būti suprantamas ne tik kaip istorinis ar kultūrinis, bet ir iš tikrųjų religinis ir netgi tikėjimą skleidžiantis simbolis¹³³. Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas panašiai išaiškino ir kitoje byloje, kurioje teigė, kad kryžiaus demonstravimas teismo salėje taip pat yra laikomas Konstitucijos pažeidimu¹³⁴. Abiem atvejais Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas pripažino, kad kryžiaus demonstravimas viešosiose institucijose yra valstybės veiksmas, įrodantis susitapatinimą su tam tikru religiniu simboliu, o tai yra laikoma neutralumo principo pažeidimu.¹³⁵

Kitoje byloje, kurioje susikirto 1948 m. Vokietijos pagrindinio įstatymo saugoma asmens religijos laisvė bei valstybės neutralumo principas kartu su tėvų teisę auklėti vaikus atsižvelgiant į savo religinius įsitikinimus, kai mokytojoms buvo uždrausta dėvėti musulmoniškus veido uždangalus, Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas išaiškino, kad šis draudimas prieštarauja Konstitucijai¹³⁶.

Teismas šioje byloje teigė, kad religinių simbolių dėvėjimas savaime nepažeidžia mokinių neigiamos religijos laisvės. Teismas paaiškino, kad kol mokyklos personalo nariai žodžiu neišreiškia savo pozicijos tikėjimo klausimu ir nemėgina daryti tiesioginės įtakos mokiniams, mokiniai susiduria ne su jų negatyvios religijos laisvės pažeidimu, o su mokyklos personalo teigiamos religijos laisvės išraiška, kuri taip pat yra saugoma.¹³⁷

Teismas toliau aiškino, kad švietimo darbuotojų religijos laisvės suvaržymas ribojant jų galimybę pasirinkti aprangą gali būti suprantamas tik tokiu atveju, kai toks darbuotojų elgesys kelia pavojų valstybės neutralumo principui ar taikingai aplinkai mokykloje. Vokietijos mokyklų užduotis visų pirma yra suteikti moksleiviams tolerancijos kitų religijų ir ideologijų atžvilgiu suvokimą. Teismas teigė, kad dėvėti bet kokią religinį simbolių (musulmonišką galvos apdangalą, žydišką kapą arba krikščionišką

¹³³ Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas. 1995 m. gegužės 16 d. sprendimas nr. 1 BvR 1087/91 iš KORIOTH, S.; AUGSBERG, I. *Religion and the Secular State in Germany. General Reports of the XVIIIth Congress of the International Academy of Comparative Law*, p. 329. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. kovo 27 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.iclrs.org/content/blurb/files/Germany.pdf>>.

¹³⁴ Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas. 1973 m. liepos 17 d. sprendimas nr. 1 BvR 308/69 iš KORIOTH, S.; AUGSBERG, I. *Religion and the Secular State in Germany. General Reports of the XVIIIth Congress of the International Academy of Comparative Law*, p. 329. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. kovo 27 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.iclrs.org/content/blurb/files/Germany.pdf>>.

¹³⁵ KORIOTH, S.; AUGSBERG, I. *Religion and the Secular State in Germany. General Reports of the XVIIIth Congress of the International Academy of Comparative Law*, p. 325. [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. kovo 27 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.iclrs.org/content/blurb/files/Germany.pdf>>.

¹³⁶ Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas. 2015 m. sausio 27 d. sprendimas nr. 1 BvR 1087/91 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. kovo 30 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Pressemitteilungen/EN/2015/bvg15-014.html>>.

¹³⁷ *Ibidem*.

kryželį) kitiems asmenims nekelia jokie pavojaus ir neskatina kitų žmonių atsivertimo į atitinkamą tikėjimą. Teismas teigė, kad religinių simbolių dėvėjimas turi būti pripažintas kaip asmens pagrindinių teisių įgyvendinimas, kadangi nėra tokios konstitucinės teisės būti apsaugotam nuo kitų žmonių religinių įsitikinimų demonstravimo.¹³⁸

4.5 Vokietijos valstybės ir bažnyčios santykių apibendrinimas

Apibendrinant šį skyrių, galima išvelgti, kad Vokietijos valstybės ir bažnyčios bendradarbiavimo modelis yra ganėtinai liberalus. Vokietijos valstybės ir bažnyčios santykiuose itin aktualus yra valstybės neutralumo principas, kuris yra įrankis, siekiant testuoti valstybės elgesio religinių organizacijų atžvilgiu teisėtumą. Vokietijoje dauguma religinių organizacijų yra įsteigtos privačios korporacijos pagrindu ir daugumai jų yra suteiktas pelno nesiekiančios asociacijos statusas, kuris leidžia religinėms organizacijoms naudotis gausiomis privilegijomis. Sąlygos šio statuso suteikimui yra ganėtinai nesudėtingos, o valstybės neutralumo principas suteikia galimybę pačiai organizacijai nuspręsti ar ji yra religinio pobūdžio. Įstatymai taip pat sudaro sąlygas religinėms organizacijoms gauti viešosios teisės korporacijos statusą, kuris leistų apmokestinti savo narius pasinaudojant valstybės mokesčių surinkimo aparatu, bei suteiktų galimybę vykdyti religinį švietimą viešosiose mokyklose. Vokietijos pozicija dėl religinių simbolių naudojimo viešumoje ir asmens religijos laisvės apsaugos yra nuosaiki ir retai kada linkusi įsikišti.

¹³⁸ *Ibidem.*

5. VALSTYBĖS IR BAŽNYČIOS SANTYKIAI LIETUVOJE

Aptarus Europoje ir JAV vyraujančius valstybės ir bažnyčios santykių modelius Europoje, darbo autorius mano, kad yra prasminga paanalizuoti lietuviškąjį valstybės ir bažnyčios santykių modelį. Nors ir kiekvienos valstybės modeliui yra būdingi tam tikri savitumai, galima manyti, kad lietuviškojo valstybės ir bažnyčios santykio modelį bus galima priskirti prie vieno iš trijų analizuotų modelių.

Lietuvos valstybės ir bažnyčios santykių Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje tyrimą atliko ne vienas tyrėjas. Kaip pastebėjo D. Murauskas, diskusiją dėl valstybės ir bažnyčios santykių Lietuvoje išvystė M. Lankauskas, G. Mesonis ir T. Blinstrubis¹³⁹. Mokslininkas apibendrina minėtos diskusijos turinį – M. Lankauskas teigia, kad Lietuvos Konstitucija leidžia daryti išvadą, kad Lietuvoje yra įgyvendintas valstybės ir bažnyčios santykių dalinio atskyrimo modelis, tačiau Konstitucinio Teismo doktrina šiuo klausimu yra abejotina ir tikėtina netinkamai įgyvendina valstybės ir bažnyčios atskyrimo principą, tuo tarpu G. Mesonis ir T. Blinstrubis atsako, jog Lietuvoje yra įtvirtintas ne valstybės ir bažnyčios „atskyrimo“, o „atskirumo“ principas.¹⁴⁰

D. Murauskas pastebėjo T. Blinstrubio teiginį, kad sąvokos „atskyrimas“ ir „atskirumas“ nėra tapačios. D. Murauskas toliau analizuoja, kad T. Blinstrubio teigimu „sąvoka „atskirumas“ šiuo atveju ir reikštų dviejų skirtingų nuolatinių teisinių santykių dalyvių – valstybės ir bažnyčios – *bendradarbiavimą, sugyvenimą*“¹⁴¹. T. Blinstrubis pateikia argumentus dėl šio modelio ypatumo ir daro išvadą, jog „logiškai ir sistemiškai aiškinant Konstitucinio Teismo poziciją darytina išvada, kad Konstitucinis Teismas valstybės pasaulietiškumą apibrėžia per valstybės ir bažnyčios atskyrimo principą, kuris <...> reiškia paritetinį šių teisės subjektų sugyvenimą“¹⁴². Čia D. Murauskas taip pat pamini, kad G. Mesonis patvirtina ypatingą atskyrimo reikšmę, pabrėždamas, kad atskyrimas yra „švelnesnė“ atskyrimo forma¹⁴³.

Apžvelgus teisės doktrinoje kilusią diskusiją, teigtina, kad nepaisant kilusių pozicijų nesutapimų, iš esmės visi mokslininkai pripažįsta, kad Lietuvoje yra įtvirtintas valstybės ir bažnyčios santykių bendradarbiavimo modelis (G. Mesonio „švelnesnė“ atskyrimo forma, T. Blinstrubio atskirumu paremtas paritetinis valstybės ir bažnyčios

¹³⁹ MURAUSKAS, D. Valstybės ir bažnyčios santykiai konstitucinėje jurisprudencijoje: tarp atskyrimo ir atskyrimo. *Teisė*, 2018, t. 106, p. 47 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. balandžio 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.zurnalai.vu.lt/teise/article/view/11652>>.

¹⁴⁰ *Ibidem*.

¹⁴¹ *Ibidem*, p. 53.

¹⁴² *Ibidem*.

¹⁴³ *Ibidem*.

sugyvenimas, M. Lankausko dalinis atskyrimas). Darbo autorius toliau išanalizuos Lietuvos teisinį reguliavimą (tiek konstitucinės, tiek ordinarinės teisės) bei teismų praktiką ir sieks nustatyti, ar iš tiesų galima teigti, kad Lietuvoje yra įtvirtintas valstybės ir bažnyčios bendradarbiavimo santykių modelis.

5.1 Konstitucinis valstybės ir bažnyčios santykių reguliavimas Lietuvoje

Visų pirma darbo autorius išanalizuos konstitucinį valstybės ir bažnyčios santykių reguliavimą, iš esmės nesigilinant į Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo (toliau – Konstitucinis Teismas) praktiką ir lygindamas šį reguliavimą su kitų valstybių teisiniu reguliavimu preliminariai nustatys, kokios valstybės teisiniam reguliavimui šis yra labiausiai panašus. Analizuojant 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstituciją¹⁴⁴ (toliau – Konstitucija), pirmiausia pastebimas asmens individualios religijos laisvės apsaugai skirtas 26 str. Šio straipsnio 1 d. užtikrina asmens minties, tikėjimo ir sąžinės laisvę, kuri yra nevaržoma. Šio straipsnio 2 d. kiekvienam žmogui garantuoja „teisę laisvai pasirinkti bet kurią religiją arba tikėjimą ir vienas ar su kitais, privačiai ar viešai ją išpažinti, atlikinėti religines apeigas, praktikuoti tikėjimą ir mokyti jo“. Konstitucijos 26 str. 3 d. nustato, kad „niekas negali kito asmens versti nei būti verčiamas pasirinkti ar išpažinti kurią nors religiją arba tikėjimą“, tuo tarpu 4 d. teigia. Kad „žmogaus laisvė išpažinti ir skleisti religiją arba tikėjimą negali būti apribota kitaip, kaip tik įstatymu ir tik tada, kai būtina garantuoti visuomenės saugumą, viešąją tvarką, žmonių sveikatą ir dorovę, taip pat kitas asmens pagrindines teises ir laisves“. Nors Konstitucijos 26 str. 3 d. atrodo lyg graikiško proselytismo draudimo užuomina, tačiau to pačio straipsnio 4 d. šią užuominą greitai išsklaido. Galima teigti, kad Konstitucijos 26 sr. įtvirtina individualios religijos laisvę labai panašiai, kaip tai yra padaryta 1948 m. Vokietijos pagrindinio įstatymo 4 str.

Konstitucijos 26 str. 5 d. nustato, kad „tėvai ir globėjai nevaržomi rūpinasi vaikų ir globotinių religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus“. Galima nesunkiai pastebėti, jog ši nuostata yra identiška 1948 m. Vokietijos pagrindinio įstatymo 6 str., kuris nustato, užtikrina tėvystės teisę, įskaitant teisę auklėti vaikus remiantis tėvų pasirinktais religiniais ar filosofiniais įsitikinimais.

Konstitucijos 40 ir 43 str. įtvirtina institucinius Lietuvos valstybės ir bažnyčios santykius. Konstitucijos 40 str. 1 d. nustato, jog „Valstybinės ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigos yra pasaulietinės. Jose tėvų pageidavimu mokoma tikybos.“ Iš karto pastebėtina, kad ši nuostata yra ganėtinai neaiški. Ji tuo pačiu nustato, kad mokymo ir

¹⁴⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, nr. 33-1014.

auklėjimo įstaigos yra pasaulietinės, tačiau užtikrinamas ir tikybos mokymas. 1948 m. Vokietijos pagrindiniame įstatyme analogiškos nuostatos dėl mokymo įstaigų pasaulietiškumo nėra, tačiau religinio švietimo klausimas yra išdėstytas kur kas plačiau. Šiuo metu iš esmės nesigilinant į „pasaulietiškumo“ sampratą paminėtina, kad Konstitucinis Teismas 2000 m. birželio 13 d. nutarime išaiškino, jog „ši konstitucinė nuostata suponuoja reikalavimą, kad šios įstaigos turi būti tolerantiškos, atviros ir prieinamos visų tikybų žmonėms, taip pat netikintiesiems visuomenės nariams“, todėl manytina, kad šis straipsnis nėra 1958 m. Prancūzijos Konstitucijos 1 str. įtvirtinto pasaulietiškumo kriterijaus atitikmuo.

Konstitucijos 43 str. reguliuoja religinių organizacijų valstybinio pripažinimo ir statuso klausimą, religinių organizacijų autonomijos klausimą. Štai 43 str. 1 d. teigia, kad „Valstybė pripažįsta tradicines Lietuvoje bažnyčias bei religines organizacijas, o kitas bažnyčias ir religines organizacijas – jeigu jos turi atramą visuomenėje ir jų mokymas bei apeigos neprieštarauja įstatymui ir dorai.“, o 2 d. nustato, kad visos religinės organizacijos nepaisant jų statuso turi juridinio asmens teises. Tuo tarpu 5 d. nustato, kad religinių organizacijų statusas valstybėje gali būti nustatomas susitarimu arba įstatymu. Šie straipsniai įtvirtina religinių organizacijų valstybinio pripažinimo klausimą ir deklaruoja, kad religinės organizacijos gali turėti juridinio asmens teises, taip pat įtvirtina susitarimo su religinėmis organizacijomis galimybę. Toks reguliavimas visiškai nepanašus Prancūzijos teisiniam reguliavimui, kadangi šis nors ir nustato religinės organizacijos statuso suteikimo galimybę, joks valstybinis religinės organizacijos pripažinimas nėra įvardijamas, o sutarčių su religinėmis organizacijos galimybė būtų suvokiama kaip pažeidžianti JAV valstybinės bažnyčios draudimo sąlygą ir Prancūzijos valstybės ir bažnyčios atskyrimo principą. Tačiau šis reguliavimas kur kas panašesnis į Vokietijos.

Konstitucijos 43 str. 3 d. suteikia religinėms organizacijoms garantiją laisvai skelbti savo mokslą, atlikti savo apeigas, turėti maldos namus, labdaros įstaigas ir mokyklas dvasininkams rengti, 4 d. užtikrina jų autonomiškumą, suponuojanti, kad valstybė negali kištis į religinių organizacijų vidaus reikalus, o 7 d. deklaruoja, kad „Lietuvoje nėra valstybinės religijos“. Galima įžvelgti, kad šios nuostatos suponuoja valstybės ir bažnyčios atskyrimo pagrindus, tačiau dėl to, kad Konstitucija numato galimybę religinėms organizacijoms suteikti valstybės pripažinimą, įtvirtina religinio švietimo mokyklose galimybę bei neįtvirtina jokio draudimo finansiškai remti religines organizacijas, galima kalbėti tik apie dalinio, o ne visiško ir griežto valstybės ir bažnyčios atskyrimo įtvirtinimą Konstitucijoje.

5.2 Konstitucinio Teismo pozicija Lietuvos valstybės ir bažnyčios santykių klausimu

Apžvelgus Konstitucinį valstybės ir bažnyčios santykių reguliavimą, kaip minėta anksčiau, galima išvelgti dalinio valstybės ir bažnyčios atskyrimo arba bendradarbiavimo modelio pamatus. Vis dėlto, Konstitucija pateikia tik valstybės ir bažnyčios santykių reguliavimo gaires, kurių nepakanka atsakyti į visus valstybės ir bažnyčios santykiams kylančius klausimus. Konstitucijos 43 str. 5 d. nustato, kad „Bažnyčių bei kitų religinių organizacijų būklė valstybėje nustatoma susitarimu arba įstatymu.“ Ši nuostata suponuoja, jog valstybės ir bažnyčios teisinį reguliavimą galima detalizuoti įstatymu. Darbo autorius toliau nagrinės Lietuvos ordinarinę teisę, detalizuojančią valstybės ir bažnyčios santykių reguliavimą.

5.2.1 Konstitucinio Teismo pozicija religinio švietimo klausimu

Tiriant Lietuvos teisės sistemoje įtvirtintą teisinį reguliavimą dėl religinio švietimo klausimo, paminėtina, kad Konstitucijos 40 str. 1 d. įtvirtinta nuostata: „Valstybinės ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigos yra pasaulietinės. Jose tėvų pageidavimu mokoma tikybos“. Gerbiant tėvų ir globėjų teises rūpintis vaikų ir globotinių religiniu ir doroviniu auklėjimu, Konstitucijos 26 str. 5 d. numatyta, kad pasaulietinėse mokymo ir auklėjimo įstaigose tėvų pageidavimu mokoma tikybos. Ši konstitucinė nuostata detalizuojama Švietimo įstatymo¹⁴⁵ 31 str. 2 d., kuri nustato, jog „pradinio, pagrindinio ir vidurinio ugdymo programas vykdančios mokyklos mokinys, sulaukęs 14 metų, turi teisę rinktis vieną iš privalomojo dorinio ugdymo dalykų: tradicinės religinės bendruomenės ar bendrijos tikyba arba etika“, tuo tarpu šio įstatymo 3 d. nustato, kad „jaunesniam negu 14 metų mokiniui tradicinės religinės bendruomenės ar bendrijos tikybos arba etikos dalyką parenka tėvai (globėjai, rūpintojai), valstybės globojamam mokiniui jo šeimoje ar giminėje išpažįstamos tradicinės religinės bendruomenės ar bendrijos tikyba arba etika parenka mokykla“. Atkreiptinas dėmesys, jog numatoma galimybė rinktis tik tradicinės religinės bendruomenės ar bendrijos tikyba¹⁴⁶. Čia pastebėtina, kad Lietuvos Respublikos

¹⁴⁵ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Lietuvos aidas*, 1991, nr. 153-0.

¹⁴⁶ LANKAUSKAS, M. Valstybės ir bažnyčios atskyrimo principas: lyginamieji aspektai ir teisinė padėtis Lietuvoje. *Teisės problemos*, 2009, nr. 1(63), p. 112.

religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo¹⁴⁷ 9 str. 2 d. nustato, kad „Valstybinėse švietimo įstaigose tėvų (globėjų, rūpintojų) pageidavimu gali būti dėstoma tradicinių ir kitų valstybės pripažintų religinių bendruomenių ir bendrijų tikyba.“ Tai reiškia, kad tarp šių dviejų įstatymų kyla kolizija. Vis dėlto religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo 9 str. 5 d. išsprendžia šią koliziją: „Valstybinėse mokymo ir auklėjimo įstaigose tikybos dėstymo tvarką reglamentuoja švietimo įstatymai.“

Lyginant šį teisinį reguliavimą su duomenimis, gautais išanalizavus kitus valstybės ir bažnyčios santykių modelius įgyvendinančių valstybių reguliavimus, turime pažymėti, kad Lietuvos teisinį reguliavimą galima gretinti tik su bendradarbiavimo ir valstybinės religijos modelį įgyvendinančių valstybių teisiniu reguliavimu. Pažymėtina, kad tiek Vokietijoje, tiek Graikijoje teisinis reguliavimas sudaro sąlygas viešosiose mokyklose mokytis tikybos, tačiau Graikijoje galima mokytis tik remiantis valstybinės, Graikijos stačiatikių bažnyčios, principais, kai tuo tarpu Vokietijoje tikyba gali mokytis visos viešosios teisės korporacijos statusą turinčios religinės organizacijos (katalikų bažnyčia ir daug skirtingų protestantiškų denominacijų, taip pat ir žydų religinė bendruomenė, o kai kur ir musulmonų).

5.2.2 Konstitucinio Teismo pozicija religinių organizacijų pripažinimo, skirtingų teisinių statusų ir iš to išplaukiančių privilegijų klausimais

Toliau darbo autorius nagrinės Lietuvos teisiniame reguliavime įtvirtintą ir Konstitucinio Teismo išskirtą religinių organizacijų teisinių statusų sistemą. Konstitucijos 43 str. 1 d. teigia, kad „Valstybė pripažįsta tradicines Lietuvoje bažnyčias bei religines organizacijas, o kitas bažnyčias ir religines organizacijas – jeigu jos turi atramą visuomenėje ir jų mokymas bei apeigos neprieštaruja įstatymui ir dorai.“ Minėtos nuostatos dalis, kuri teigia, kad valstybė gali pripažinti ir kitas (netradicines) religines organizacijas, yra detalizuota Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo 6 str. Šioje teisės normoje nustatoma tvarka, kuria Seimas gali suteikti valstybės pripažinimą religinėms organizacijoms. 6 str. numatyta, kad religinės organizacijos gali būti Seimo pripažinta, jei yra tenkinamos šios sąlygos: 1) jos palaikomos visuomenės ir jų mokymas bei apeigos neprieštaruja įstatymams ir dorai; 2) praėjo ne mažiau kaip 25 metai nuo pirminio jų įregistravimo Lietuvoje; 3) yra gauta Teisingumo ministerijos išvada. Šis straipsnis detalizuoja, kad tuo atveju, „jeigu prašymas religinei organizacijai suteikti

¹⁴⁷ Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1995, nr. 89-1985.

valstybinį pripažinimą nėra patenkinamas, pakartotinai kreiptis galima praėjus 10 metų nuo prašymo nepatenkinimo dienos“¹⁴⁸.

Atsižvelgus į šį teisinį reguliavimą Konstitucinis Teismas 2007 m. gruodžio 6 d. sprendime¹⁴⁹ konstatuoja, kad yra „įtvirtintas trejopas Lietuvoje veikiančių bažnyčių bei religinių organizacijų statusas: vienos bažnyčios bei religinės organizacijos yra tradicinės Lietuvoje, kitos (tradicinėmis Lietuvoje nesančios) bažnyčios bei religinės organizacijos yra valstybės pripažintos, dar kitos Lietuvoje veikiančios bažnyčios bei religinės organizacijos neturi nei tradicinių Lietuvoje, nei valstybės pripažintų statuso.“

Toliau darbo autorius aptars tradicinių, valstybės pripažintų ir bažnyčių, neturinčių nei tradicinių, nei valstybės pripažintų statuso, jų statusų suteikiamas teises. Kaip jau buvo minėta anksčiau, ordinarinėje teisėje yra įtvirtinta, nors ir tiesiogiai iš Konstitucijos neišplaukianti tik tradicinėms bažnyčioms suteikta teisė vesti religinį švietimą viešosiose mokyklose, kai tuo tarpu tokia teisė nėra suteikta kitoms religinėms organizacijoms. Šioje vietoje taip pat akcentuotina ir tai, kad Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo 7 str. 3 d. nustato, kad „Visos juridinio asmens teises turinčios religinės bendruomenės ir bendrijos gali įstatymų nustatyta tvarka iš valstybės gauti paramą kultūrai, švietimui bei labdarai“. Jau buvo minėta anksčiau, kad Konstitucija užtikrina juridinio asmens teises visoms religinėms organizacijoms. Taigi, šis straipsnis yra pagrindas valstybei teikti tiesioginę finansinę paramą tiek tradicinėms, tiek visoms kitoms religinėms organizacijoms. Vis dėlto, Lietuvos Respublikos 2018 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymo¹⁵⁰, kaip ir visų kitų ankstesnių metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymų, 15 str. nurodyta, kad „Vyriausybei yra suteikiama teisė paskirstyti tradicinių Lietuvos religinių bendruomenių ir bendrijų vadovybėms lėšas, numatytas Finansų ministerijos asignavimuose tradicinių Lietuvos religinių bendruomenių, bendrijų ir centrų maldos namams atstatyti ir kitoms reikmėms, atsižvelgiant į tradicinių Lietuvos religinių bendruomenių ir bendrijų kanonus ir statutus ir Lietuvos statistikos departamento paskelbtą tikinčiųjų skaičių“. Taigi darbo autorius nustatė, jog tradicinėms bažnyčioms yra suteikiama teisė vesti religinį švietimą ir numatyta galimybė gauti tiesioginę valstybės finansinę paramą, kurios pagrindu kasmet yra skiriami asignavimai.

¹⁴⁸ LANKAUSKAS, M. Valstybės ir bažnyčios atskyrimo principas: lyginamieji aspektai ir teisinė padėtis Lietuvoje. *Teisės problemos*, 2009, nr. 1(63), p. 106.

¹⁴⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas. *2007 gruodžio 6d. sprendimas dėl Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimo nuostatų, susijusių su tradicinių Lietuvoje bažnyčių bei religinių organizacijų statusu, išaiškinimo*, Nr. 10/95, 23/98.

¹⁵⁰ Lietuvos Respublikos 2018 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas. *TAR*, 2017, nr. 20572.

Kyla klausimas, kokias teises turi valstybės pripažintos religinės organizacijos ir ar šis statusas iš tiesų turi realios vertės? Kaip pastebėjo M. Lankauskas, Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo 6 str. 1 d. nustato, kad „valstybės pripažinimas reiškia, kad valstybė palaiko religinių bendrijų dvasinį, kultūrinį ir socialinį palikimą“, tačiau miglotai – koks yra valstybės pripažinimo turinys, kadangi nėra aišku, kokiomis priemonėmis valstybė gali palaikyti religinių bendrijų dvasinį, kultūrinį ir socialinį palikimą. M. Lankauskas toliau aiškina, kad minėta norma išplečiama kitomis religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo ir kitų teisės aktų nuostatomis, pavyzdžiui, 14 str. kuri nurodo, kad religinių bendruomenių mokymo įstaigos gauna finansinę ir kitokią paramą iš valstybės ir savivaldybių biudžetų (M. Lankauskas pastebi, kad pagal įstatymo raidę tokią paramą gali gauti visos įregistruotos religinės bendrijos, o ne tik valstybės pripažintos). Paminėtinas ir Civilinio kodekso 3.24 str., numatantis galimybę sudaryti santuoką valstybės pripažintos bažnyčios nustatyta tvarka.¹⁵¹

Kalbant apie valstybės pripažinimu religinėms organizacijoms suteikiamas teises galima paminėti ir kitą Konstitucinio Teismo nutarimą dėl Lietuvos Respublikos Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos įstatymo tam tikrų straipsnių atitikimo Konstitucijai, kuriame Konstitucinis Teismas teigia, kad „gali (o tam tikromis aplinkybėmis ir turi) būti nustatyta visuomeninio transliuotojo pareiga tam tikrą eterio laiką skirti <...> valstybės pripažintoms bažnyčioms, šitaip užtikrinant šių organizacijų, bendruomenių narių saviraiškos galimybes ir mažinant grėsmę būti apskritai neišgirstiems.“¹⁵² Kaip pastebėjo V. Turonis, atsižvelgiant į šį išaiškinimą, manytina, kad teisė skleisti savo religijos mokymą bei transliuoti apeigas nacionalinio transliuotojo eteryje gali būti užtikrinta tiek tradicinėms bažnyčioms bei religinėms organizacijoms, tiek ir valstybės pripažintoms bažnyčioms bei religinėms organizacijoms, kurios Lietuvoje nėra tradicinės¹⁵³. Apžvelgus valstybės pripažintoms ir kitoms religinėms organizacijoms, kurios neturi nei tradicinių, nei valstybės pripažintų religinių organizacijų statuso, konstatuotina, kad joms suteikiamų privilegijų turinys (išskyrus valstybės pripažintų bažnyčių sudaromų santuokų

¹⁵¹ LANKAUSKAS, M. Valstybės ir bažnyčios atskyrimo principas: lyginamieji aspektai ir teisinė padėtis Lietuvoje. *Teisės problemos*, 2009, nr. 1(63), p. 105.

¹⁵² Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. *2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos įstatymo 5 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 5 dalies, 6 straipsnio 1, 3, 4 dalių (2000 m. birželio 29 d. redakcija), 10 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 1 dalies, 15 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 1, 2 dalių, Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 31 straipsnio (2000 m. rugpjūčio 29 d. redakcija) 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Nr. 30/03.*

¹⁵³ TURONIS, V. *Pasaulietinės valstybės principo įgyvendinimo modeliai Lietuvoje ir Europoje*: Magistro darbas. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2015, p. 70-71.

pripažinimo galimybę) iš esmės nesiskiria, todėl sutiktina su M. Lankausko nuomone¹⁵⁴, kad tokia konstitucinių nuostatų interpretacija šiek tiek sumenkina valstybinio pripažinimo reikšmę, kadangi kitos religinės bendruomenės neįgauna lygiaverčio statuso su tradicinėmis net ir tuo atveju, jeigu jas valstybė pripažįsta.

5.2.3 Konstitucinio Teismo pozicijos dėl skirtingų religinių organizacijų statusų įvertinimas

Apžvelgus Lietuvos teisiniame reguliavime įtvirtintą ir Konstitucinio Teismo išskirtą religinių organizacijų teisinių statusų sistemą, akivaizdu, kad tradicinės religinės organizacijos, ir kitos, tradicinėmis nesančios religinės organizacijos turi skirtingus teisinius statusus ir tuo pačiu skirtingas privilegijas. Konstitucinis Teismas paaškina, kad „nustatyti įvairioms bažnyčioms bei religinėms organizacijoms skirtingą būklę valstybėje galima tik pagal tuos kriterijus, kurie nurodyti Konstitucijoje. Konstitucijos 43 straipsnio 1 dalies nuostata, jog yra tradicinės Lietuvoje bažnyčios bei religinės organizacijos, yra tas konstitucinis pagrindas, kuriuo remiantis tradicinių bažnyčių bei religinių organizacijų būklė valstybėje gali būti nustatoma skirtinga negu kitų bažnyčių ir religinių organizacijų.“¹⁵⁵. Taigi Konstitucinis Teismas pateisina skirtingos tradicinių ir tradicinėmis nesančių religinių organizacijų padėties įtvirtinimą.

Čia darbo autorius mano, kad verta būtų išsiaiškinti, kaip gali būti įgyjamas tradicinės bažnyčios statusas. Konstitucinis reguliavimas atsakymo į šį klausimą nepateikia. Vis dėlto, šiuo klausimu savo nuomonę pateikė Konstitucinis Teismas, kuris teigia, kad „įstatyme tradicinėmis Lietuvoje gali būti įvardijamos tik tokios bažnyčios bei religinės organizacijos, kurių tradiciškumas Lietuvoje nekelia jokių abejonių, nes jos yra istoriškai, per amžius susiformavusio Lietuvos visuomenės socialinio, kultūrinio ir dvasinio paveldo dalis; kad bažnyčias, religines organizacijas būtų galima pripažinti tradicinėmis Lietuvoje, joms toli gražu nepakanka *inter alia* veikti Lietuvoje kelis dešimtmečius ar atitikti kokius nors kitus įstatymų leidėjo nustatytus formalius kriterijus, nes bažnyčių, religinių organizacijų tradiciškumas neatsiranda net per kelias žmonių kartas, o yra ilgalaikis, amžius vykęs ir nenutrūkęs procesas, sietinas su ilgaamže Lietuvos visuomenės dvasine, kultūrine raida ir padaręs jai esminį poveikį“¹⁵⁶.

¹⁵⁴ LANKAUSKAS, M. Valstybės ir bažnyčios atskyrimo principas: lyginamieji aspektai ir teisinė padėtis Lietuvoje. *Teisės problemos*, 2009, nr. 1(63), p. 110.

¹⁵⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas. 2000 birželio 13 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 1 straipsnio 5 punkto, 10 straipsnio 3 ir 4 dalių, 15 straipsnio 1 dalies, 20 straipsnio, 21 straipsnio 2 punkto, 32 straipsnio 2 dalies, 34 straipsnio 2, 3 ir 4 dalių, 35 straipsnio 2 ir 5 punktų, 37 straipsnio 2 punkto ir 38 straipsnio 2 ir 3 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Nr. 23/98

¹⁵⁶ *Ibidem*.

Darbo autorius šioje vietoje pastebi įdomią Konstitucinio Teismo sukeltą situaciją. Gali susiklostyti padėtis, kur tam tikra religinė bendruomenė, kad ir savo vertybine sistema bei mokymu labai panaši į kurią nors iš tradicinių religinių organizacijų, pavyzdžiui protestantiškos denominacijos krikščioniška religinė organizacija, esanti hierarchiškai atskira ir nepriklausoma nuo bet kurios tradicinės bažnyčios ir turinti stiprų visuomenės palaikymą, galės tikėtis tradicinės bažnyčios statuso suteikimo ne po kelių veiklos dešimtmečių, bet po kelių šimtmečių. Todėl manytina, kad ši Konstitucinio Teismo formuojama doktrina, kuria yra visuomenės palaikoma religinei organizacijai būtų stipriai apribota galimybė gauti „pilną privilegijų paketą“, įskaitant tiesioginę finansinę paramą ir religinio švietimo mokyklose galimybę (kurios yra ypatingai reikalingos religinei organizacijai stiprėti ir įsitvirtinti visuomenėje), pažeidžia teisinio tikrumo reikalavimą.

5.3 Lietuvos valstybės ir bažnyčios santykių modelio nustatymas

Grįžtant prie Lietuvos valstybės ir bažnyčios santykių modelio nustatymo, paminėtina T. Blinstrubio pozicija, kad „lietuviškoji valstybės ir bažnyčios santykių sistema yra tikrai tolima prancūziškajam griežto valstybės ir bažnyčios atskyrimo modeliui, paremtam *laïcité* (griežto pasaulietiško) samprata, bei labai gimininga vokiškajam „kooperacijos vietoj atskyrimo“ arba vadinamajam „šlubuojančio atskyrimo“ modeliui, t. y. atskyrimo, kuris yra atviras valstybės ir bažnyčios *kooperacijai*“¹⁵⁷.

Darbo autorius teigia, kad išanalizavus Vokietijos valstybės ir bažnyčios santykių modelį tikrai galima įžvelgti jos teigiamą nusiteikimą įvairių religinių organizacijų atžvilgiu ir siekį su jomis bendradarbiauti. Deja to pačio konstatuoti Lietuvos atveju negalime. Konstitucinio Teismo doktrina veda tokiu keliu, kur realaus bendradarbiavimo galimybė yra suteikiama tik tradicinėms bažnyčioms, tuo tarpu kitoms religinėms organizacijoms, nesvarbu ar tai būtų valstybės pripažintos, ar neturinčios tokio pripažinimo, suteikiamos tik pagrindinės teisės, garantuojančios laisvą ir savarankišką šių organizacijų veiklą. M. Lankauskas teigia, kad „būtų pernelyg drąsu teigti, jog Lietuvoje įtvirtinta atitinkama valstybinė religija ar religijos“¹⁵⁸. Darbo autorius su šiuo teiginiu negali visiškai sutikti. Suprantama, valstybinės religijos modelį įgyvendinančiose valstybėse valstybinės religijos statusas yra įtvirtintas jau Konstitucijoje, valstybinė bažnyčia yra dalis valstybės aparato, ko tikrai nėra Lietuvoje. Vis dėlto, ganėtinai aukštas

¹⁵⁷ BLINSTURBIS, T. Pasaulietinės valstybės principas. *Socialinių mokslų studijos*, 2010, nr. 2(6), p. 153.

¹⁵⁸ LANKAUSKAS, M. Valstybės ir bažnyčios atskyrimo principas: lyginamieji aspektai ir teisinė padėtis Lietuvoje. *Teisės problemos*, 2009, nr. 1(63), p. 114.

bendradarbiavimo su tradicinėmis bažnyčiomis laipsnis ir beveik neįmanoma tradicinės bažnyčios statuso suteikimo galimybė suponuoja, kad Konstitucinio Teismo doktrina netinkamai įtvirtina bendradarbiavimo modelį. Panašu, kad Konstitucinio Teismo doktrina veda nei bendradarbiavimo, nei valstybinės religijos modelio link, o kaip yra pažymėjęs C. Durham, Lietuva įtvirtino preferencinį valstybės remiamų religijų sąrašą, kurių santykis su bažnyčia yra glaudesnis nei bendradarbiavimo modelis, bet mažiau glaudus nei valstybės pripažintos religijos modelis¹⁵⁹.

Darbo autorius mano, kad Konstitucinio Teismo išvystyta doktrina yra kritikuotina. Šiuo metu yra susiklostęs teisinis valstybės ir bažnyčios santykių reguliavimas, kuriame tradicinės religijos yra itin privilegijuotos, o kitos, tiek valstybės pripažintos, tiek nepripažintos religinės organizacijos tokių privilegijų neturi. Ši doktrina yra paremta iš esmės vieninteliu Konstitucinio Teismo išskirtu argumentu, kurio teismas detaliau nepagrindžia: „pažymėtina, kad nustatyti įvairioms bažnyčioms bei religinėms organizacijoms skirtingą būklę valstybėje galima tik pagal tuos kriterijus, kurie nurodyti Konstitucijoje. Konstitucijos 43 straipsnio 1 dalies nuostata, jog yra tradicinės Lietuvoje bažnyčios bei religinės organizacijos, yra tas konstitucinis pagrindas, kuriuo remiantis tradicinių bažnyčių bei religinių organizacijų būklė valstybėje gali būti nustatoma skirtinga negu kitų bažnyčių ir religinių organizacijų“. Darbo autorius nesutinka su šiuo argumentu ir mano, kad dėl šio argumento ypatingos reikšmės valstybės ir bažnyčios santykių Lietuvoje tolesnei raidai, jam trūksta pagrįstumo bei, kad Konstitucijos 43 str. 1 d. gali būti aiškintina kitaip.

Konstitucijos 43 str. 1 d. nustatyta, kad „valstybė *pripažįsta* (kursyvu išskirta darbo autoriaus) tradicines Lietuvoje bažnyčias bei religines organizacijas, o kitas bažnyčias ir religines organizacijas – jeigu jos turi atramą visuomenėje ir jų mokymas bei apeigos neprieštarauja įstatymui ir dorai.“. Aiškinant šią teisės normą lingvistiškai, galima įžvelgti, jog ji teigia, kad tiek tradicinės bažnyčios bei religinės organizacijos, tiek kitos bažnyčios ir religinės organizacijos gali būti valstybės pripažintos. Lingvistinis šios teisės normos aiškinimas, manytina, suponuoja, kad tradicinės religinės organizacijos turi būti valstybės pripažintos iš karto, jau Konstitucijos priėmimo metu, o kitos religinės organizacijos, kurios nėra tradicinės, gali būti valstybės pripažintos, jei atitinka Konstitucijoje ar įstatymuose nustatytas sąlygas. Lingvistinis šios teisės normos aiškinimas neleidžia nustatyti, kad bažnyčios tradiciškumas galėtų būti pagrindas jai

¹⁵⁹ DURHAM, C. W. Jr. Patterns of Religion State Relations. Iš *Religion and Human Rights. An Introduction*. Iš MURAUSKAS, D. Valstybės ir bažnyčios santykiai konstitucinėje jurisprudencijoje: tarp atskyrimo ir atskyrimo. *Teisė*, 2018, t. 106, p. 55 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. balandžio 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.zurnalai.vu.lt/teise/article/view/11652>>.

suteikti kitokias privilegijas, išskyrus tai, kad jai valstybės pripažinimas turėtų būti suteikiamas iš karto.

Konstitucijos 43 str. 1 d. galima palyginti su 1919 m. Konstitucijos 137 str. 5 p., kuris nustato, kad „religinės organizacijos, kurios praeityje turėjo viešosios teisės korporacijos statusą, jį išlaikys, o kitoms religinėms organizacijoms šis statusas gali būti suteiktas jos prašymo pagrindu, jei jos steigimo dokumentai ir narių kiekis užtikrina šių religinių organizacijų nuolatinumą”¹⁶⁰. Šios nuostatos yra šiek tiek panašios, kadangi abi reguliuoja teisinio statuso, užtikrinančio didesnes privilegijas religinei organizacijai, suteikimo klausimą. Lingvistiškai analizuojant 1919 m. Konstitucijos 137 str. 5 p. gaunamas panašus rezultatas – tos religinės organizacijos, kurios turėjo ypatingą statusą dar prieš 1919 m. Konstitucijos priėmimą, šį statusą išlaikys, o kitos religinės organizacijos jį galės gauti, jei bus patenkintos šiame straipsnyje nustatytos sąlygos, o teigti, kad tos religinės organizacijos, kurios jau turėjo šį ypatingą teisinį statusą dar prieš 1919 m. Konstitucijos priėmimą, gali turėti daugiau privilegijų, manytina, kad būtų neteisinga.

Taigi, darbo autorius daro išvadą, kad Konstitucijoje įtvirtintas teisinis reguliavimas yra pagrindas bendradarbiavimo tarp valstybių ir bažnyčių modeliui, tačiau šiuo metu vystoma Konstitucinio Teismo doktrina teikia pagrindą abejoti bendradarbiavimo modelio, tokio, kaip jis yra suprantamas Vokietijoje, įtvirtinimu Lietuvoje.

¹⁶⁰ 1919 m. Veimaro Konstitucija. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. balandžio 2 d.] Prieiga per internetą: <http://www.zum.de/psm/weimar/weimar_vve.php>.

IŠVADOS

1. Kiekviena valstybė turi savitą valstybės ir bažnyčios santykių modelį, tačiau dažniausiai visiems jiems klasifikuoti pakanka trinarės valstybės ir bažnyčios santykių modelių tipologijos. Ją sudaro visiško valstybės ir bažnyčios atskyrimo, bendradarbiavimo ir valstybinės bažnyčios modeliai. Pagrindinis skirstymo kriterijus yra konstitucinis valstybės ir bažnyčios santykių reguliavimas, tiriant, ar valstybės konstituciniame reguliavime *expressis verbis* yra įtvirtinta valstybinė bažnyčia, ar yra minimas valstybės ir bažnyčios atskyrimas. Tik išanalizavus tam tikros valstybės poziciją dėl religinių organizacijų steigimo, administravimo ir finansavimo, religinio švietimo bei religinių simbolių naudojimo ir saviraiškos laisvės pagarbos klausimų, būtų galima išsamiai atskleisti kiekvieno valstybės ir bažnyčios santykių modelio esmę.

2. Prancūzijos ir JAV valstybės ir bažnyčios santykiai yra paremti atskyrimu. Prancūzijos griežtas valstybės ir bažnyčios atskyrimas pasireiškia ganėtinai agresyviu viešosios erdvės neutralumu, religinio švietimo mokyklose draudimu bei tiesioginių valstybės subsidijų religinėms organizacijoms draudimu, kai tuo tarpu JAV būdinga formalus neutralumo doktrina, įpareigojanti valstybę elgtis su religinėmis organizacijomis taip pat, kaip ir su kitomis organizacijomis, užtikrinanti nesikišimą į asmens religijos laisvės praktikavimą ir leidžianti tam tikrą valstybės paramą religinėms organizacijoms. Graikijos valstybinės bažnyčios modelis pasireiškia visų religinių bendruomenių (išskyrus Graikijos stačiatikių) religijos laisvės agresyviu ribojimu, bei ypatingo ir tuo, kad jokia kita religinė bendruomenė negali įgyti tokių privilegijų, kokias turi Graikijos stačiatikių bažnyčia. Vokietijos valstybės ir bažnyčios bendradarbiavimo modelis pasižymi savo liberalumu – religinėms organizacijoms suteikiamos ganėtinai plačios privilegijos, kurias įgauti turi galimybę platus religinių organizacijų ratas, o valstybė dėl religinių simbolių naudojimo viešumoje ir asmens religijos laisvės apsaugos yra nuosaiki ir retai kada linkusi įsikišti.

3. Daugelis Lietuvos teisės mokslininkų pripažįsta, kad Lietuvoje yra įtvirtintas valstybės ir bažnyčios santykių bendradarbiavimo modelis. Lyginant Lietuvos konstitucinį valstybės ir bažnyčios santykių reguliavimą su duomenimis, gautais išanalizavus kitus valstybės ir bažnyčios santykių modelius įgyvendinančių valstybių reguliavimus, teigtina, kad Konstitucija įtvirtina bendradarbiavimo modelio pagrindus, tačiau ordinarinė teisė ir Konstitucinio Teismo doktrina atskleidžia, kad esminio bendradarbiavimo galimybė yra suteikta tik tradicinėms, o ne valstybės pripažintoms ar iš viso neturinčioms tokio pripažinimo religinėms organizacijoms, kurioms užtikrinamos tik

pagrindinės teisės, garantuojančios laisvą ir savarankišką šių organizacijų veiklą. Atsižvelgiant į tai, teigtina, kad bendradarbiavimo modelis Lietuvoje yra netinkamai įgyvendinamas ir sutiktina su pozicija, kad Lietuvoje yra įtvirtintas preferencinis valstybės remiamų religijų sąrašas, kurių santykis su bažnyčia yra glaudesnis nei bendradarbiavimo modelis, bet mažiau glaudus nei valstybės pripažintos religijos modelis.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

1. Teisės aktai:

1.1. Nacionaliniai teisės aktai:

1. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Lietuvos aidas*, 1991, nr. 153-0.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, nr. 33-1014.
3. Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). *Valstybės žinios*, 1995, nr. 89-1985.
4. Lietuvos Respublikos 2018 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas. *TAR*, 2017, nr. 20572.

1.2. Užsienio valstybių teisės aktai

5. Graikijos 1985 m. Konstitucija. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. balandžio 24 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.hri.org/docs/syntaxma/artcl25.html>>.
6. Prancūzijos 1958 m. Konstitucija. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 22 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.conseil-constitutionnel.fr/conseil-constitutionnel/english/constitution/constitution-of-4-october-1958.25742.html>>.
7. Prancūzijos 1789 m. žmogaus ir piliečio teisių deklaracija. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 26 d.] Prieiga per internetą: <http://avalon.law.yale.edu/18th_century/rightsof.asp>.
8. Prancūzijos įstatymas *dél valstybės ir bažnyčios atskyrimo*. 1905 m. gruodžio 9 d. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 22 d.] Prieiga per internetą: <<https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000508749>>.
9. Prancūzijos įstatymas *dél simbolių ar drabužių reiškiančių religinius ryšius dėvėjimo mokyklose reglamentavimo pagal sekuliarizmo principą*. 2004 m. kovo 15 d. Nr. 2004-228 [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 22 d.] Prieiga per internetą: <<https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000417977&categorieLien=id>>.
10. Prancūzijos premjero 2010 m. spalio 11 d. dekretas Nr. 2010-1192 [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 22 d.] Prieiga per internetą: <<https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000022911670&categorieLien=id>>.

11. Jungtinių Amerikos Valstijų 1787 m. Konstitucija. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 26 d.] Prieiga per internetą: <<https://www.gpo.gov/fdsys/pkg/GPO-CONAN-1992/pdf/GPO-CONAN-1992-6.pdf>>.
12. Jungtinių Amerikos Valstijų 1787 m. Konstitucijos pirmoji pataisa, 1791 m. gruodžio 15 d. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 26 d.] Prieiga per internetą: <https://www.law.cornell.edu/constitution/first_amendment>.
13. Jungtinių Amerikos Valstijų vidaus pajamų tarnybos bažnyčių ir religinių organizacijų mokesčių gairės [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 28 d.] Prieiga per internetą: <<https://www.irs.gov/pub/irs-pdf/p1828.pdf>>.
14. Jungtinių Amerikos Valstijų vidaus pajamų kodeksas [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 28 d.] Prieiga per internetą: <<https://www.law.cornell.edu/uscode/text>>.
15. 1949 m. Vokietijos pagrindinis įstatymas [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. kovo 10 d.] Prieiga per internetą: <<https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80201000.pdf>>.
16. 1919 m. Veimaro Konstitucija. [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. balandžio 2 d.] Prieiga per internetą: <http://www.zum.de/psm/weimar/weimar_vve.php>.

2. Specialioji literatūra:

2.1. Knygos, monografijos, vadovėliai ir kiti leidiniai:

17. AHDAR, R.; LEIGH, I. *Religious freedom in the liberal state*. Oxford University Press: New Yourk, 2005.
18. DURHAM, W., C.; SCHARFFS, B., G. *Religion and the Law: National, International and Comparative Perspectives*. Austin, Boston, Chicago, New York and the Netherlands: Wolters Kluwer Law and Business, 2010.
19. EBERLE, J. E. *Church And State In Western Society : Established Church, Cooperation And Separation*. Routledge, 2016 [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 27 d.]. Prieiga per internetą: <<http://web.b.ebscohost.com/ehost/ebookviewer/ebook/ZTAwMHh3d19fNDAxMjkxX19BTg2?sid=4c68dca4-7d9a-47fe-bb2a-00871c46ebbb@sessionmgr120&vid=3&format=EB&rid=2>>.
20. MONSMA, S.; SOPER, C. *The Challenge of Pluralism*. New York: Rowman & Littlefield Publishers, inc, 2009.
21. ROBBERS, G. *Religion and Law in Germany*. The Netherlands: Kluwer Law International, 2010.

22. STANISZ, P.; ZAWIŚLAK, M.; ORDON, M. *Presence of the Cross in Public Spaces: Experiences of Selected European Countries*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2016.
23. TEMPERMAN, J., KOLTAY, A. *Blasphemy and Freedom of Expression: Comparative, Theoretical and Historical Reflections after the Charlie Hebdo Massacre*. Cambridge: Cambridge University Press, 2017.

2.2. Straipsniai periodiniuose, vienkartiniuose ir elektroniniuose leidiniuose:

24. ALCINO, F. Freedom of Expression, Laïcité and Islam in France: The Tension between Two Different (Universal) Perspectives. *Islam and Christian-Muslim Relations*, 2016, nr. 1(27) [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. vasario 26 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/09596410.2015.1090105>.
25. BALODIS, R. Valstybės ir Bažnyčios santykiai Latvijoje. Religija ir teisė pilietinėje visuomenėje. Tarptautinės konferencijos medžiaga [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. vasario 18 d.]. Prieiga per internetą: http://www.tm.lt/rel_static/konf_medziaga/1.html.
26. BARBIER, M. *Towards a definition of French Secularism* [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 22 d.] Prieiga per internetą: https://a2abf232-a-62cb3a1a-s-sites.googlegroups.com/site/secularsrilankalibrary01/file-cabinet/0205-Barbier-GB.pdf?attachauth=ANoY7crU3YfTn4mVoA4XVp74aviwpWmB5DcQmDu2_yGaxcqedRKc7px__U7M27YwaiLPztUQn_3K_IQugh_09C5k3Chxck_cZvFzYkHmmi3V6g1OVQudJnjD4oS38KdmxRuAqasoO70Sqk3c8Rww43yEbjEyc7iw7HcQnCiaHZtu_qcGGu5E0WbYZTLPWM17j4mGgeQ0P7oMlbgKkGa-5oPqrLYIqJ95rLIDx863xMHq8tIsWDKptRUTYCtZrVbYSUg7RAuYiAEj&attre_directs=0.
27. BLINSTURBIS, T. Pasaulietinės valstybės principas. *Socialinių mokslų studijos*, 2010, nr. 2(6).
28. BLOSS, L. *European Law of Religion – organizational and institutional analysis of the national systems and their implications for the future European Integration Process*. New York: New York University, School of Law, 2003 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. kovo 27 d.]. Prieiga per internetą: <https://jeanmonnetprogram.org/archive/papers/03/031301.pdf>.

29. DE BEAUFORT, F.; VAN SCHIE, P. *Separation of church and state in Europe with views on Sweden, Norway, United Kingdom & Ireland, The Netherlands, France, Portugal, Italy and Slovenia*. Brussels: European Liberal Forum, 2012 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. vasario 19 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.liberalforum.eu/en/publications.html?file=tl_files%2Fuserdata%2Fdownloads%2Fpublications%2F2009%2FSeparation_of_church_and_state_in_Europe_2009.pdf>.
30. DIAMANTOPOULOU, A. Elisabeth. Religious freedom in the light of the relationship between the Orthodox Church and the nation in contemporary Greece. *International journal for the Study of the Christian Church*, 2012, nr. 12(2) [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. kovo 3 d.] Prieiga per internetą: <<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/1474225X.2012.699425?needAccess=true>>.
31. DURHAM, W. C.; MARTINEZ-TORRON, J. Religion and the Secular State. *General Reports of the XVIIIth Congress of the International Academy of Comparative Law* [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. vasario 19 d.]. Prieiga per internetą: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/978-94-007-2354-2_1.pdf>.
32. FACK, G.; LANDAIS, C. Are Tax Incentives for Charitable Giving Efficient? Evidence from France. *American Economic Journal: Economic Policy*, 2010, nr. 2 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. vasario 26 d.]. Prieiga per internetą: <<http://econ.lse.ac.uk/staff/clandais/cgi-bin/Articles/giftfrance.pdf>>.
33. FASOLT, C. *Separation of Church and State. The Past and Future of Sacred and Profane*. Nacionalinės konferencijos medžiaga [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. vasario 19 d.]. Prieiga per internetą: <<http://home.uchicago.edu/~icon/written2/separation.pdf>>.
34. Jungtinių Amerikos Valstijų valstybės departamentas. *Report on International Religious Freedom – Germany*. 2016 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. kovo 27 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.state.gov/documents/organization/269062.pdf>>.
35. KARAGIANNIS, E. Secularism in Context: The Relations between the Greek State and the Church of Greece in Crisis. *European Journal of Sociology*, 2009, nr. 50(1) [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. kovo 3 d.] Prieiga per internetą: <<https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/7AE8386D1364499900597485A30BA0B3/S000397560900044>>.

- 7a.pdf/secularism_in_context_the_relations_between_the_greek_state_and_the_church_of_greece_in_crisis.pdf>.
36. KORIOTH, S.; AUGSBERG, I. *Religion and the Secular State in Germany. General Reports of the XVIIIth Congress of the International Academy of Comparative Law* [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. kovo 24 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.iclrs.org/content/blurb/files/Germany.pdf>>.
 37. KOUKOUNARAS-LIAGKIS, M. Religious Education in Greece – Orthodox Christianity, Islam and Secularism. *European Journal of Social Sciences Education and Research*, 2015, nr. 5(1) [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. balandžio 23 d.] Prieiga per internetą: <https://www.researchgate.net/publication/282771234_Religious_Education_in_Greece_-_Orthodox_Christianity_Islam_and_Secularism>.
 38. LANKAUSKAS, M. Valstybės ir bažnyčios atskyrimo principas: lyginamieji aspektai ir teisinė padėtis Lietuvoje. *Teisės problemos*, 2009, nr. 1(63).
 39. MINKENBERG, M. *Church-State Regimes and Democracy in the West: Convergence vs. Divergence*. Konferencijos medžiaga [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. vasario 19 d.]. Prieiga per internetą: <<https://ecpr.eu/filestore/paperproposal/c02a363d-b089-4cc8-9bd5-1237af773a3f.pdf>>.
 40. MIRČOV, V.; MLADENović, I. Types of relationships between the state, religion and religious organizations in Europe – an attempt to develop a new classification. *Belgrade Law Review*, 2016, nr. 3 [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. vasario 19 d.]. Prieiga per internetą: <https://www.researchgate.net/publication/312353579_Types_of_relationships_between_the_state_religion_and_religious_organizations_in_Europe_-_an_attempt_to_develop_a_new_classification>.
 41. MOLOKOTOS-LIEDERMAN, L. The impact of the crisis on the Orthodox Church of Greece: a moment of challenge and opportunity? *Religion, State & Society*, 2016, nr. 44(1) [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. kovo 3 d.] Prieiga per internetą: <<https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/09637494.2016.1155819?needAccess=true>>.
 42. MURAUŠKAS, D. Valstybės ir bažnyčios santykiai konstituciniėje jurisprudencijoje: tarp atskyrimo ir atskyrumo. *Teisė*, 2018, t. 106 [interaktyvus].

- [žiūrėta 2018 m. balandžio 2 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.zurnalai.vu.lt/teise/article/view/11652>>.
43. NIKIFOROVA, B. Religinis pliuralizmas: kultūrologinio ir teisinio diskurso sandūra. *Jurisprudencija*, 2006, nr. 9(87) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 19 d.]. Prieiga per internetą: <<https://repository.mruni.eu/pdfpreview/bitstream/handle/007/12545/2821-5972-1-SM.pdf?sequence=1>>.
44. PAPASTATHIS, K. C. The Orthodox Church In The Hellenic Republic. *Religion and the Secular State* [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. kovo 3 d.] Prieiga per internetą: <<https://www.iclrs.org/content/blurb/files/Greece.2.pdf>>.
45. TURONIS, V. *Pasaulietinės valstybės principo įgyvendinimo modeliai Lietuvoje ir Europoje*: Magistro darbas. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2015.
46. WEST, D. A. Legal Status and Administrative Control of Religious Organizations and Groups in France. *The Catholic Lawyer*, 2017, nr. 33(4) [interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 25 d.]. Prieiga per internetą: <<https://scholarship.law.stjohns.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2325&context=tc> l>.
47. WITTE, J. The Study of Law and Religion in the United States: An Interim Report. *Ecclesiastical Law Journal*, 2012, nr. 14(3) [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 28 d.] Prieiga per internetą: <https://www.cambridge.org/core/services/aop-cambridge-core/content/view/E5C707218D3884136A66E9B11ABF0DD6/S0956618X12000348a.pdf/study_of_law_and_religion_in_the_united_states_an_interim_report.pdf >.
48. ZOLLER, E. Laïcité in the United States or The Separation of Church and State in Pluralist Society. *Indiana Journal of Global Legal Studies*, 2006, nr. 13(2) [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. vasario 19 d.]. Prieiga per internetą: <<https://www.repository.law.indiana.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=https://www.google.lt/&httpsredir=1&article=1337&context=ijgls>>.

3. Teismų praktika:

3.1. Konstitucinio teismo praktika:

49. Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas. *2000 birželio 13 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 1 straipsnio 5 punkto, 10 straipsnio 3 ir 4*

dalių, 15 straipsnio 1 dalies, 20 straipsnio, 21 straipsnio 2 punkto, 32 straipsnio 2 dalies, 34 straipsnio 2, 3 ir 4 dalių, 35 straipsnio 2 ir 5 punktu, 37 straipsnio 2 punkto ir 38 straipsnio 2 ir 3 punktų atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Nr. 23/98.

50. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. 2006 m. gruodžio 21 d. nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos įstatymo 5 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 5 dalies, 6 straipsnio 1, 3, 4 dalių (2000 m. birželio 29 d. redakcija), 10 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 1 dalies, 15 straipsnio (2000 m. birželio 29 d. redakcija) 1, 2 dalių, Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo 31 straipsnio (2000 m. rugpjūčio 29 d. redakcija) 4 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Nr. 30/03.
51. Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas. 2007 gruodžio 6d. sprendimas dėl Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimo nuostatų, susijusių su tradicinių Lietuvoje bažnyčių bei religinių organizacijų statusu, išaiškinimo, Nr. 10/95, 23/98.

3.2. Europos Teisingumo Teismas

52. Europos Teisingumo Teismas. 2017 m. kovo 14 d. sprendimas byloje *Bougnaoui v Micropole* Nr. C-188/15 [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 26 d.] Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62015CJ0188>>.

3.3. Europos Žmogaus Teisių Teismas

53. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1996 m. rugsėjo 26 d. sprendimas byloje *Manoussakis ir kiti v. Graikija* Nr. 18748/91 [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. kovo 10 d.] Prieiga per internetą: <<http://minorityrights.org/wp-content/uploads/old-site-downloads/download-387-Manoussakis-and-Others-v.-Greece.pdf>>.
54. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 1999 m. gruodžio 14 d. sprendimas byloje *Serif v. Graikija* Nr. 38178/97 [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. kovo 10 d.] Prieiga per internetą: <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-4505>>.
55. Europos Žmogaus Teisių Teismas. 2014 m. liepos 1 d. sprendimas byloje *S.A.S. v. Prancūzija* Nr. 43835/11 [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 23 d.] Prieiga per internetą: <<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-145466>>.

3.4. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas

56. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas. 1947 m. vasario 10 d. sprendimas byloje *Everson v. Board of Education* [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 27 d.] Prieiga per internetą: <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/330/1/case.html>>.
57. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas. 1952 m. balandžio 28 d. sprendimas byloje *Zorach v. Clauson* [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 28 d.] Prieiga per internetą: <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/343/306/case.html>>.
58. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas. 1962 m. birželio 25 d. sprendimas byloje *Engel v. Vitale* [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 28 d.] Prieiga per internetą: <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/370/421/case.html>>.
59. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas. 1963 m. birželio 17 d. sprendimas byloje *School District of Abington Township v. Schempp* [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 28 d.] Prieiga per internetą: <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/374/203/case.html>>.
60. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas. 1971 m. birželio 28 d. sprendimas byloje *Lemon v. Kurtzman* [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 27 d.] Prieiga per internetą: <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/403/602/case.html>>.
61. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas. 1980 m. lapkričio 17 d. sprendimas byloje *Stone v. Graham* [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 28 d.] Prieiga per internetą: <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/449/39/case.html>>.
62. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas. 1984 m. kovo 5 d. sprendimas byloje *Lynch v. Donnelly* [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. kovo 2 d.] Prieiga per internetą: <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/465/668/case.html>>.
63. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas. 1985 m. birželio 4 d. sprendimas byloje *Wallace v. Jaffree* [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 28 d.] Prieiga per internetą: <<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/472/38/case.html>>.
64. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas. 1987 m. birželio 19 d. sprendimas byloje *Edwards v. Aguillard* [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario

- 28 d.] Prieiga per internetą:
<<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/482/578/case.html>>.
65. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas. 1995 m. birželio 29 d. sprendimas byloje *Capitol Square Review and Advisory Board v. Pinette* [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. kovo 3 d.] Prieiga per internetą:
<<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/515/753/case.html>>.
66. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas. 2001 m. balandžio 11 d. sprendimas byloje *Good News Club v. Milford Central School* [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 28 d.] Prieiga per internetą:
<<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/533/98/case.html>>.
67. Jungtinių Amerikos Valstijų Aukščiausiasis Teismas. 2015 m. birželio 1 d. sprendimas byloje *Equal Emp't Opportunity Comm'n v. Abercrombie & Fitch Stores, Inc.* [Interaktyvus]. [Žiūrėta 2018 m. vasario 28 d.] Prieiga per internetą:
<<https://supreme.justia.com/cases/federal/us/575/14-86/case.html>>.

3.5. Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas

68. Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas. 1979 m. spalio 16 d. sprendimas nr. *1 BvR 647/70* [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. kovo 27 d.]. Prieiga per internetą:
<<http://www.servat.unibe.ch/dfr/bv052223.html>>.
69. Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas. 1987 m. gegužės 12 d. sprendimas nr. *1 BvR 1087/91* [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. kovo 27 d.]. Prieiga per internetą:
<<https://law.utexas.edu/transnational/foreign-law-translations/german/case.php?id=615>>.
70. Vokietijos Federalinis Konstitucinis Teismas. 2015 m. sausio 27 d. sprendimas nr. *1 BvR 1087/91* [interaktyvus]. [žiūrėta 2018 m. kovo 30 d.]. Prieiga per internetą:
<<https://www.bundesverfassungsgericht.de/SharedDocs/Pressemitteilungen/EN/2015/bvg15-014.html>>.

SANTRAUKA

VALSTYBĖS IR BAŽNYČIOS SANTYKIŲ MODELIAI: LYGINAMOJI ANALIZĖ IR SITUACIJA LIETUVOJE

Šiame magistriniame darbe aptariami valstybės ir bažnyčios santykių modeliai Europoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose ir Lietuvoje. Atsakoma į klausimą, kokiam teisės teorijoje išskiriamam valstybės ir bažnyčios santykių modeliui galima priskirti Lietuvą.

Pirmojoje dalyje yra pateikiama valstybės ir bažnyčios atskyrimo samprata bei teisės teorijoje išskirtini kriterijai valstybės ir bažnyčios atskyrimui. Šioje dalyje taip pat yra analizuojama teisės teorijoje pateikiama valstybės ir bažnyčios santykių tipologija bei yra išskiriami kriterijai, kuriais pasinaudojus galima identifikuoti valstybės ir bažnyčios santykių modelius.

Antrojoje, trečiojoje ir ketvirtojoje dalyse buvo analizuojami atitinkamai visiško valstybės ir bažnyčios atskyrimo, valstybinės bažnyčios ir bendradarbiavimo modeliai pasitelkiant kiekvieną modelį įgyvendinančių valstybių teisinio reguliavimo ir teismų praktikos analizę. Kiekviena iš minėtų dalių buvo pradedama pateikiant kiekvieno modelio teorinį apibrėžimą ir išdėstant kiekvieną modelį įgyvendinančios valstybės teisinius valstybės ir bažnyčios santykių pagrindus. Sekančiuose kiekvienos dalies skyriuose analizuojama valstybių pozicija religinio švietimo, religinių simbolių naudojimo ir saviraiškos laisvės pagarbos, religinių organizacijų steigimo, administravimo ir finansavimo klausimais.

Penktojoje dalyje nuodugniai atskleidžiami Lietuvos valstybės ir bažnyčios santykių teisiniai pagrindai, analizuojama Konstitucinio Teismo pozicija religinio švietimo, religinių organizacijų steigimo, administravimo ir finansavimo klausimais. Galiausiai, lyginamosios analizės būdu nustatomas Lietuvos valstybės ir bažnyčios santykių modelis.

Darbo pabaigoje, atsižvelgiant į darbe keliamus tikslus, pateikiamos išvados.

SUMMARY

MODELS OF STATE-CHURCH RELATIONS: COMPARATIVE ANALYSIS AND SITUATION IN LITHUANIA

This master's thesis discusses the models of state-church relations in Europe, the United States and Lithuania. It answers the question what kind of state-church relationship model recognized within the theory of law Lithuania can be attributed to.

The first part presents the concept and the criteria set out for the separation of state and church distinguished in the theory of law. This section also analyzes the typology of state-church relations presented in the theory of law and identifies the criteria by which the models of state-church relations can be identified.

In the second, third and fourth parts the models of complete separation between state and church, established church and cooperation were analyzed respectively, through the analysis of legal regulation and case law of the states which implement each model. Each of the aforementioned parts began with a presentation of the theoretical definition of each model and setting out the legal basis for state-church relations in each country. Subsequent sections of each part analyze the position of states regarding religious education, the use of religious symbols and respect for freedom of expression, the establishment, administration and financing of religious organizations.

The fifth part thoroughly reveals the legal basis of state-church relations in Lithuania, analyzes the position of the Constitutional Court in issues of religious education, establishment, administration and financing of religious organizations. Lastly, the model of state-church relations in Lithuania is determined by way of comparative analysis.

In the end of this master's thesis, taking into account the objectives set, the conclusions are presented.